

Arkiv
för
nordisk filologi

Utgivet genom

Bengt Pamp och Christer Platzack

under medverkan av

**Lars-Erik Edlund Lennart Elmevik Britta Olrik Frederiksen
Eyvind Fjeld Halvorsen Poul Lindegård Hjorth
Ann-Marie Ivars Ernst Håkon Jahr Mirja Saari**

Redaktionssekreterare

Göran Hallberg

111 * 1996

Lund University Press

Utgivet med understöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20349
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-377-X

Satt med Berling Antikva av
Rätt Satt Hård & Lagman HB, Bjärka Säby

Tryckt av
Berlings, Arlöv 1996

Innehåll

<i>Maria Bonner and Kaaren Grimstad, Munu vit ekki at því sættask: A Closer Look at Dialogues in Hrafnkels saga</i>	5
<i>Rolf Heller, Zu Fragen der Heiðarvígá saga</i>	27
<i>Karl G. Johansson, Hávamál strof 13. Ett inlägg i diskussionen kring Ómínnis hegri</i>	45
<i>Riti Kroesen, Ambiguity in the relationship between heroes and giants</i>	57
<i>Lotte Motz, Kingship and the Giants</i>	73
<i>Bo-A. Wendt, Magnus Erikssons stadslag — en lagspråkets sär- ling?</i>	89
<i>Lars Brink, Kväva ~ kvæle et slumpetræf? Om ubeslægtede lig- heder mellem dansk og svensk</i>	113
<i>Jan Einarsson, Skandinaviska strategier i samtal. Recension av Ulla Börestam Uhlmanns doktorsavhandling Skandinaver sam- talar</i>	137
<i>Staffan Hellberg, Bengt Pamp och Christer Platzack, Litteratur- krönika 1995</i>	143
Författarna	179
Meddelande	179

MARIA BONNER and KAAREN GRIMSTAD

Munu vit ekki at því sættask

A Closer Look at Dialogues in *Hrafnkels saga*

To say that conflict and negotiation of power in order to gain honor are the name of the game in the Icelandic sagas is stating the obvious. Recent book-length studies like Jesse Byock's *Feud in the Icelandic Saga* (1982), William I. Miller's *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland* (1990) or Preben Meulengracht Sørensen's *Fortælling og ære: Studier i islændingasagaerne* (1993) bear witness to the continuing scholarly interest and research into these issues, with the goals of providing coherent literary readings of the saga texts and shedding light on actual social conditions in thirteenth-century Iceland. Encouraged by an intellectual climate in which new questions can be asked and new tools applied to the old texts in order to try to answer these questions, colleagues from anthropology, sociology and legal studies have joined the ranks of the philologists, historians and literary scholars in investigating Old Icelandic texts. In the present study a linguist, interested in describing language usage¹, and a literary scholar, interested in understanding a work of art, have collaborated on an analysis of dialogue in an Icelandic family saga. The success of such a collaboration depends — as Hundsnurscher (1994: 77) pointed out — on whether linguists can contribute to the understanding of a work of art. We found that the gap between our disciplines was not so great, especially not if dialogue analysis is seen as a special form of very close reading. Combining our interests and expertise proved fruitful in investigating the characters' pragmatic skills in the verbal stage of the power game.

*Hrafnkels saga*² seemed an obvious choice for this kind of study for

¹ To use Marcel Bax's wording: "Sprachgebrauchskonventionen in einer (bestimmten) historischen Sprach(gebrauchs)gemeinschaft zu beschreiben und diese Konventionen zu erklären" (Bax 1983: 3).

² We have used Jón Helgason's edition of *Hrafnkels saga* (1950). References indicate page and line.

several reasons. Within the corpus of Icelandic family sagas it is noted for its exceptional amount of dialogue,³ its small cast of characters, and a plot which dramatizes a conflict that is unusual for saga conflicts because it pits a couple of small farmers against a powerful chieftain. Economical though the story may be, all the standard saga ingredients in the competitive negotiation of power are present; the characters make choices, reach decisions and then face the consequences of those decisions. Furthermore, it is typical class reading material and as such can benefit from a tool that provides a fuller description of the expectations and assumptions that the characters and consequently also the thirteenth-century audience would have been aware of, expectations and assumptions we might otherwise miss as readers in the twentieth century.

Hrafnkels saga has been a popular focus for scholarly investigations, and there are a number of critical readings of this text. However, in general, there appear to be two basic contemporary lines of interpretation. Readers like Theodore M. Andersson (1988) and Hermann Pálsson (1971) see the saga as an exemplum and stress the ethical issue of arrogance and pride which cause downfall and loss of power, followed by repentance and reform which bring about recovery of power; these readers consider Einarr to be innocent and the initial killing immoral. Readers like Klaus von See (1979) or Óskar Halldórsson (1976) detect no moral flaw in Hrafnkell to begin with, although they may still consider Einarr to be innocent, and stress the issue of realistic power politics in medieval Iceland, where a chieftain is a chieftain and the social status quo remains fixed. In order to arrive at a satisfactory interpretation of the meaning of the story, i.e., why the story was considered tellable, we know that we must look for judgments of the characters' behavior expressed by the community in the saga, judgments which may reflect the attitude of the contemporary thirteenth-century audience. Using this approach, we can view *Hrafnkels saga* as a cautionary tale exhibiting the medieval two-part structure that Andersson describes, in which "[the protagonist] passes through the same or analogous adventures twice, the first time with negative results but the second time with positive results leading to ultimate success" (Andersson 1988: 295). If we adapt Meulengracht Sørensen's model for how power politics work in the saga society to

³ According to two different estimates, somewhere between 42% (Nordal 1958: 40) and 53% (Gordon 1939: 3) of the narrative is rendered in direct speech (see also Slater 1968: 37).

this two-part structure (Meulengracht Sørensen 1993: 187–211), we might say that in his youthfully aggressive pursuit of honor and power related in the first part of the story, Hrafnkell makes a tactical mistake, but learns from his error and is able to adjust his behavior in the second part so that by the end of the saga he has become an established chieftain with much more power and prestige than in the beginning. This is the position he holds successfully until his death. His performance, both in the first and second parts of the story, is judged by the community in the saga in accord with collectively accepted guidelines for how chieftains may behave; when he acts in a recklessly aggressive way and tries to set his own rules by swearing an oath, he meets with failure, but when he acts in a socially acceptable way, he is successful.

As a story about the development of a chieftain, *Hrafnkels saga* can certainly profit from a closer look at dialogues. They are a rich source of information since they don't tell, but actually show social interaction. Only at first glance dialogue analysis might seem a tool mainly suitable for understanding contemporary spoken discourse. But if we consider the way in which the characters in the sagas are presented by their actions rather than by their feelings or thoughts, we see that we get to know them very much in the same way as we encounter real people; we can only gain insight by observing them, interpreting their verbal and nonverbal action in context, studying the reaction of others to them. In other words, we get to know them in exactly the same way as we get to know communication partners today. In both cases we have no direct access to a speaker's intended meaning; we can only interpret what happens and speculate about underlying assumptions and intentions.

Furthermore, even invented dialogues have to be written against the background of experience with the way people spoke to each other at the time when they were written and have to follow the conventions of communication in a language community in order to be understood.⁴ The only difference between real and literary dialogues is that we have to be more careful interpreting the clues and the context and that certain issues, turntaking for example, will not play an important

⁴ In Peter von Polenz's opinion (1981: 250) for older periods literary texts are even preferable to nonliterary texts: "Die wahl poetischer texte ist nicht nur eine verlegenheitslösung aus mangel an spontanen dialogtexten; sie hat den vorteil, bewußt geformte, 'verdichtete' dialoge zu bieten, in denen der textinhalt pragmatisch stark strukturiert ist".

role. If we use dialogue analysis as a tool, we can expect to learn about structures of social interaction. We can learn from each dialogue how characters see themselves and the world; we can find out about culturally shared knowledge in the speech community, as well as assumptions about situation, social conventions, and communication partners and their actions.⁵ This information allows us to understand better the cultural perspective of the saga audience both inside and outside of the narrative.⁶ Thus, we focus on dialogue not as a narrative technique (non-action) but on dialogue as communication (action), on the pragmatic skills of the characters rather than on their rhetorical skills.⁷ In sum, our interest is human interaction as it appears in the saga.

Our goal in this study is to gain an understanding of the characters from within by examining their verbal interaction, specifically their strategies for negotiating power.⁸ We believe that we can reveal power structures between the fictional characters in the saga, although we cannot automatically assume that these reflect actual conditions in medieval Icelandic society. In particular we wish to find out “what makes Hrafnkell tick” in the initial complication, but this is impossible without paying equally close attention to the discourse strategies of Þorbjörn and Einar. To this end we first focus on the importance of Hrafnkell’s oath as a performative speech act and its significance to the

⁵ For all dialogue partners, real or fictional, medieval or contemporary, it is true what Barbara Sandig (1978: 11) formulated: “Der Hörer erwartet also unter bestimmten Bedingungen, daß der Sprecher sprachliche Handlungen von bestimmter Art (das Was) auf eine bestimmte Weise (das Wie) ausdrückt. Der Sprecher erwartet ebenso, daß unter diesen Bedingungen in dieser Weise sprachlich gehandelt wird. Und er erwartet auch, daß der Hörer vom Sprecher erwartet, daß der Sprecher so handelt”. See also Mary Louise Pratt (1977: 86): “There are enormous advantages to talking about literature in this way, too, for literary works, like all our communicative activities, are context-dependent. Literature itself is a speech context. And as with any utterance, the way people produce and understand literary works depends enormously on unspoken, culturally-shared knowledge of the rules, conventions and expectations that are in play when language is used in that context. Just as a definition of explaining, thanking, persuading must include the unspoken contextual information on which the participants are relying, so must a definition of literature”. For assumptions see also Hannappel & Melenk (1979).

⁶ The audience inside the narrative can be termed the narrative audience, the audience outside the narrative the authorial and actual audiences. For more discussion about different kinds of audiences see Rabinowitz (1977).

⁷ For studies of the rhetorical skills of the characters in *Hrafnkells saga* see Dubs (1977) and Slater (1968).

⁸ In the long run this can lead to a better and more detailed understanding of what is regular, common, deviating, strange, general, or individual in the behavior of saga characters.

story; we then analyze the four dialogues in the initial complication that lead to the rupture in the relationship between Hrafnkell and Þorbjörn and bring on the conflict.

Analyzing communication in an old text

What we describe in the following section are the strategies and intentions of the characters involved. We try to make explicit what they want their communication partners to understand and/or to do. All their verbal action is determined by the situation in which it takes place and by the linguistic form of the utterances. We need therefore to analyze the interactional situation and the form of the utterances in order to understand the characters' intentions. As communication partners we have different roles in different situations. We act in a particular frame of interaction and create and change that frame constantly. This is not quite as trivial as it sounds. In different roles individuals pursue different interests. The roles we are looking at in our dialogues are those social roles selected out of the whole range of roles a person can have that are activated in the creation of the conflict. In a given communication situation the partners can either agree or disagree on their respective roles, share or reject the frame, or negotiate it.

In real spoken dialogue a speaker's intention can to a large extent be deduced from nonverbal clues like gestures, facial expression or intonation. Only in a few cases do the sagas hint at nonverbal behavior that might help to decode intentions.⁹ In our case — with the exception of the semiotic quality of the color of Hrafnkell's clothes when he rides to the shieling — we have to rely exclusively on the linguistic form and the context for reading the intentions of the characters.

We do not claim that intuition might not produce the same results in some cases, but we strongly believe that only dialogue analysis enables a reader to communicate possible readings in an unambiguous way, making them verifiable for further discussion, since dialogue analysis "stellt [...] ein Beschreibungsinstrumentarium bereit, das einen differenzierten Zugriff zu den Äußerungsformen und den mit ihnen konventionellerweise verbundenen Handlungscharakteristiken erlaubt" (Hundsnurscher 1994: 103). In order to get a sense of the con-

⁹ We may assume that descriptions like, e.g., *hann glotti* most certainly give us information about the quality of interaction.

ventional regularities of the verbal interaction we need to pay attention to all the possible markers of intention, such as form and propositional contents of an utterance, modal verbs and other non-grammaticalized markers of modality, performative expressions, cotext and context. Since we do not have access to the native competence of the Old Icelandic speech community, we have to rely on context in the broadest sense of the term in order to compensate for our lack of the background knowledge that the members of that speech community shared.¹⁰

Hrafnkell's roles

We cannot understand what makes Hrafnkell tick without detailed knowledge of his basic roles as chieftain and Freysgoði since this knowledge is part of the communication history in all following interactions.

In his role as chieftain Hrafnkell appears to have no competition for power from other chieftains in the area; none are mentioned, and therefore in theory there are no limits to his power.¹¹ He is portrayed as a *landnámsmaðr* who discovers and takes possession of the land in Hrafnkelsdalr. In his role as first settler he parcels out land to others as gifts which are to be repaid by the loyalty of the recipient (see Miller 1990: 107) and lives at a place called *á Aðalbóli*. This may also be the technical term for the type of landholdings he has, which include rental property (see Byock 1988: 98–101). In his role as farmer he owns livestock, among which is singled out a prized stallion and a herd of mares, clearly valuable for horse breeding.

He is portrayed as rich and powerful. A *goði* with religious affiliation to Freyr, he builds a temple on his land and presumably collects the temple tax. In his office of priest of Freyr, he dedicates half of all of his most prized possessions, including the stallion, to the god.¹²

¹⁰ Here the broadest context means the complete corpus of Old Icelandic texts, keeping in mind the caveat that the stories, texts, and manuscripts which originated and were written down over a period of centuries do not belong to the same speech community in the strict sense of the term.

¹¹ In this detail there is no disagreement between the saga and *Landnámabók*, where Hrafnkell is mentioned on two lists as the dominant chieftain in the area. See Óskar Halldórsson (1978: 10).

¹² The fact that the narrator refers to Freyr as Hrafnkell's *vinr* — *Hann gaf Frey vin sínum þann hest hálfan* (3: 18–19) — strongly suggests that we should frame the rela-

Associated with his role as chieftain are two distinct behavior patterns: a positive one since he is described as *mentr vel* (2: 17) and *linr ok blidr við sína menn* (2: 18); and a negative one, since he is *óiafnaðarmadr mikill* (2: 16–17)¹³ and *stridr ok stirðlyndr við Jökulsdalsmenn* (2: 19). That he has fought and won many duels (*einvígi*) and never paid wergeld (*bætr*) for his victims makes him successful and powerful;¹⁴ the opposing positive and negative characterizations reflect the opinions of different groups, e.g., those who benefit from his power (his thingmen mainly) versus those who have suffered humiliation at his hands (loss of honor because he won't pay them compensation). Initially the audience might perceive him as a protagonist with a perfect score in all his competitive dealings with his peers.

What happens when Hrafnkell swears the oath?

In his role as powerful chieftain and Freysgoði Hrafnkell swears an oath which precedes all other interactions in the saga. Because this is an act that has consequences for the development of the dispute between Þorbjörn and Hrafnkell we need to examine the circumstances surrounding his decision to take this action.

Hrafnkell has sworn an oath (related by the narrator): ... *hann strengdi þess heit at hann skyldi þeim manni at bana verða sem honum riði án hans vilia* (3: 20–21); and made it public: *allmikit um mælt* (5: 4–5). He has thereby committed himself to taking the action described in the oath if anyone breaks his prohibition, or he risks losing honor,

tionship of Hrafnkell to Freyr as one of formal alliance between client and patron. This kind of temporary relationship, known as *vinfengi* or *vinátta*, was clearly an important part of the social fabric of thirteenth-century Iceland and obligated both parties to each other in time of need. An important ingredient in this kind of formal relationship was the transfer of gifts from the client to the patron. See Byock (1982: 42, 95; 1988: 130–32) and Miller (1990: 106).

¹³ Understanding the medieval Icelandic connotations of the term *óiafnaðarmadr* has proven to be problematical. Although the word is frequently associated with excessively aggressive behavior of villains, it can also be used to characterize the main protagonist, as is the case here and in *Fóstbræðra saga*, so that clearly we can not think in terms of a fixed pejorative value irrespective of other features in the portrayal of the character. For a summary and evaluation of the scholarship on the issue, see Meulengracht Sørensen (1993: 195–97).

¹⁴ In *Völsunga saga* (Chapter 10) the legendary hero Sigmundur boasts that he has never paid wergeld for any of his victims. Behavior that in heroic legend serves to mark the hero positively as invincible and therefore superior is perceived in a family saga by at least part of the community as potentially socially disruptive. See *Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar* (1906–08: 25).

prestige and power. Here it is well to keep in mind that oral oath-swearing implies an absolute commitment of the strongest kind to the conditions of the oath, something a modern audience might not fully appreciate in our time of mostly written commitments. Although Freyr is not mentioned as the guarantor for Hrafnkell's determination to act, we might assume this to be the case because of his role as Freysgoði and because the horse is a gift to Freyr.

He has in effect created a personal rule, an extension and intensification of the existing socially accepted rule that riding a man's horse without his permission constituted a crime punishable by fines or outlawry, depending on the conditions;¹⁵ an outlaw could of course be killed with impunity.

We are to understand that Hrafnkell can do this in his role as chieftain without competition in the district and because of his success in legal matters (to be deduced from the fact that he has never had to pay wergeld to anyone). This means in effect that he can assume that he has strong support in the community, since no chieftain can maintain his power without support. He can also assume that he has a constituency of thingmen who depend on his power, are satisfied with his support, and will support him (those toward whom he is *linr ok bliðr* and who consider him *mentr vel*).

We must also understand the conditions of his relationship to the horse: economically valuable; a favorite pet addressed as *fóstri minn*; and a pledge of his relationship with Freyr. He obviously assumes that his formal association with Freyr is a positive factor in maintaining his position of power and his honor in the community; by his oath he has placed the horse in a position equivalent to that of a relative or some person that he would be sworn to avenge in a conflict.

We must imagine the effect of the oath on the hearers depending on social status and relationship to Hrafnkell: to some a challenge and a mark of his authority, which might have been Hrafnkell's intention;

¹⁵ *Grágás* specifies the punishments for riding horses without the owner's permission in a lengthy section entitled *Vm hross reidir* (*Grágás* 1852: 1b, 61; see also Byock 1988: 28). For the modern reader the important question is what significance people actually attached to this crime. At least in the *A* version of *Ljósvetninga saga* (1940: 20) actions for riding horses without the owner's permission are lumped together with fornication suits and anything else that might do as a means of harassing the enemy. As Miller points out (Andersson & Miller 1989: 33), the implication of this passage is that people normally might consider the crime a matter too trivial and ubiquitous to be formally prosecuted, but that under certain circumstances it could serve as part of a strategy to bag bigger game.

to others a non-issue. Of interest is the consequence for Hrafnkell himself — by this act he places a part of his ability to make decisions to act on a case-by-case basis outside of his control and ties up his name and honor in his obligation to fulfill the oath. We can assume that the killing of an unarmed shepherd was not what he had envisioned.

What happens in Dialogue I?

In the first dialogue (4: 1 ff.) Þorbjörn orders Einarr to leave the farm and get a job somewhere else (I, 1). The roles activated are those of father and head of household and son and one of many dependents whom he is legally obligated to maintain. This means Þorbjörn can assume that he has the authority to order his son to do something. The assumption is shared by Einarr since he obeys the order without questioning it as such. Þorbjörn justifies his order anyway by stating that he cannot support more dependents (I, 1a), that the reason is his poverty (I, 1f) and by claiming that it is not lack of love for his son (I, 1d). In order to downplay his authority, flatter his son and make him inclined to obey, he predicts that Einarr will get a good job (I, 1b) and that he will improve his lot in life (I, 1h) compared to his brothers and sisters (I, 1g).

- Þ (I, 1) **Þorbjörn mælti til Einars, at hann mundi leita sér vistar
nøkkurrar*¹⁶
- (I, 1a) *því at ek þarf eigi meira forvirki en þetta lið orkar er hér er,*
- (I, 1b) *en þér mun verða gott til vista,*
- (I, 1c) *því at þú ert mannaðr vel.*
- (I, 1d) *Eigi veldr ástleysi þessari brottkvæðning við þik,*
- (I, 1e) *því at þú ert mér þarfastr barna minna;*
- (I, 1f) *meir veldr því efnaleysi mitt ok fátækð;*
- (I, 1g) *en önnur börn mín gerask verkmenn;*
- (I, 1h) *mun þér þó verða betra til vista en þeim.*

Einarr shows his dissatisfaction by reproaching his father for his lack of foresight (I, 2a) and contradicts his father's unrealistic prediction (I, 1h) by stating the counterevidence (I, 2b). His final statement (I, 2c)

¹⁶ * marks passages in indirect speech.

shows, however, that he intends to obey the order since disagreeing with the consequences of the order, rather than with the order itself, presupposes obeying. So here we talk about a conflict of interests between father and son, not a conflict of power.

- E (I, 2a) *Of síð hefir þú sagt mér til þessa,*
 (I, 2b) *því at nú hafa allir ráðit sér vistir þær er beztar eru,*
 (I, 2c) *en mér þykkir þó ilt af hafa órval af.*

In sum, Einarr perceives his own position as lack of social power in this interaction and tries to even the score somewhat by repaying his father with a reproach, which raises doubts in the audience about Þorbjörn's ability to plan ahead and strategize.

What happens in Dialogue II?

In the second dialogue (4: 13 ff.) the situation is that of a job interview. Hrafnkell acts here as the potential employer and good householder, presumably *linr ok bliðr við sína menn*, and a *goði* whose religious affiliation is to Freyr. Einarr is the job applicant who is *mikill ok vel mannaðr* but at the same time has nothing to lose. After the opening greeting, Einarr asks for a job (II, 2).

- H (II, 1) **Hann heilsar honum vel ok gláðliga*
 E (II, 2) **Einarr leitar til vistar við Hrafnkel*

Hrafnkell as employer reproaches Einarr, of whom he claims otherwise to have a good opinion (II, 3b), for unwisely waiting too long to look for a job (II, 3a). This is a repetition of Einarr's reproach to his father, on whom the ultimate blame for this mistake can be placed. In the first dialogue Einarr's *of síð* (I, 2a) clued the reproach; here Hrafnkell's *svá síð* is less explicit than *of síð* and might not necessarily mean a reproach, but asking why seems to be a very common form for reproaches and makes Hrafnkell's intention quite clear. As effect on the hearer, we can assume that everyone knew that you have to look for a job early, so doubts raised in the audience about Þorbjörn's competence in Dialogue I are reinforced here. Hrafnkell informs him that he has one job left to offer (II, 3c) but hedges it by assuming that Einarr will consider it beneath his dignity (II, 3d), presumably in order

not to humiliate Einarr. The hedge functions as a claim of the sincerity of his previous claim that he would have given Einarr a good job if he had applied early (II, 3b). At the same time he arouses Einarr's curiosity, presuming that the poor lad has no choice and pursuing his own interest to get a better shepherd than he might otherwise hope to get. His strategy is successful since Einarr asks for further information.

H (II, 3a) *Hví leitadír þú þessa svá sið,*

(II, 3b) *því at ek munda við þér fyrstum tekit hafa.*

(II, 3c) *En nú hefi ek ráðit öllum hionum nema til þeirar einnar iðiu*

(II, 3d) *er þú munt ekki hafa vilia.*

E (II, 4) **Einarr spurði hver sú væri.*

Hrafnkell gives the information (II, 5), thereby offering the job tentatively. Einarr contests Hrafnkell's assumptions that he is picky about the work (II, 6a), but sets conditions about the salary (II, 6b). This is more likely to be interpreted as bare necessity to make sure he can sustain himself than an attempt to beef up the job and get more than normally expected from this type of work.

H (II, 5) **Hrafnkell kvazk eigi mann hafa ráðit til smalaferðar, en lézk mikils við þurfa.*

E (II, 6a) **Einarr kvazk eigi hirða, hvat hann ynni, hvárt sem þat væri þetta eða annat,*

(II, 6b) **en lézk tveggja missera björg hafa vilia.*

Hrafnkell then makes a formal job offer (II, 7a) and accepts Einarr's conditions (II, 7c). He sets the employer's terms of the work agreement with the usual shepherding duties (II, 7b), but also with the additional duty of looking after the horses (II, 7e–f). Acting now as chieftain and supreme authority, he forbids Einarr to ride the stallion without permission even in a case of utter need (II, 7h) by informing him of his widely publicized oath to kill anyone who does this (II, 7i). By stipulating that all the mares are available for riding (II, 7j–k) he interprets the prohibition as a minor inconvenience and thereby a non-issue for a shepherd. What follows is an example of meta-communication: Hrafnkell frames his interdiction as a warning by adding the proverb that the one who warns (i.e., Hrafnkell) another (i.e., Einarr) bears no more responsibility for any consequences (II, 7m) and stating explicitly that Einarr has been warned (II, 7n). In this

way he emphasizes the importance of the correct interpretation in order to avoid any misunderstanding.

Einarr agrees to the work terms, including the prohibition against riding the stallion which he, too, appears to regard as a non-issue (II, 8). Stating that he is not going to put himself in such an unfortunate position by riding the horse counts as a promise not to do so.

- H (II, 7a) *Ek geri þér skjótan kost*
 (II, 7b) *þú skalt reka heim fimm tøgu ásaugar í seli ok viðá heim
 öllum sumarviði.*
 (II, 7c) *Þetta skaltu vinna til tveggja missera vistar.*
 (II, 7d) *En þó vil ek skilia á við þik einn hlut sem aðra smalamenn
 mína.*
 (II, 7e) *Freyfaxi gengr í dalnum fram með liði sínu;*
 (II, 7f) *honum skaltu umsiá veita vetr ok sumar.*
 (II, 7g) *En varnað býð ek þér á einum hlut:*
 (II, 7h) *ek vil at þú komir aldri á bak honum, hversu mikil nauðsyn
 sem þér er á,*
 (II, 7i) *því ek hefi hér allmikil um mælt, at þeim manni skyldi ek at
 bana verða, sem honum riði.*
 (II, 7j) *Honum fylgja .xij. hross;*
 (II, 7k) *hvert sem þú vill af þeim hafa á nótt eða degi, skulu þér til
 reiðu.*
 (II, 7l) *Ger nú sem ek mæli,*
 (II, 7m) *því at þat er forn orðskviðr at eigi veldr sá, er varar annan.*
 (II, 7n) *Nú veiztu, hvat ek hefi um mælt.*
 E (II, 8) **Einarr kvað sér eigi mundu svá meingefit at riða þeim hesti er
 honum var bannat, ef þó væri mörq önnur til.*

At this point his own pessimistic assessment of his chances has been realized since his job is really the leftovers and carries no social honor with it, but at least his employer is well disposed towards him. Although Einarr has tried to set conditions, he has avoided a conflict by not questioning any of Hrafnkell's terms. By accepting the dregs he also presumably prevents further conflicts with his father. Interestingly only Hrafnkell speaks directly, while Einarr's request and responses are reported. This might be an indication of Einarr's weak position in this dialogue.

What happens in Dialogue III?

In the third dialogue (8:6 ff.) Hrafnkell takes the role of someone whose favorite pet has been tampered with. He assumes the role of avenger, interrogator and judge. At first Einarr insists on his role as dutiful shepherd, but then agrees to the role of culprit Hrafnkell has assigned to him. Hrafnkell as chieftain and employer appears alone and in dark clothing and initiates the interaction with a general greeting and seemingly neutral question, directed at both Einarr and the milking women (III, 1). The dark clothing clues the audience both inside and outside the saga on the hostile frame of the interaction.

H (III, 1) **Hann spurði hversu þeim færi at.*

Einarr alone responds to the question, and the milking women fade into the background because only the interaction between Hrafnkell and Einarr is important (although we can keep them in mind as audience to this dialogue, witnesses of the killing and possibly the ones who will report this event to Þorbjörn). Einarr informs his employer about the loss and finding of the thirty sheep, assesses the loss of the sheep as bad (III, 2a–b), but their recovery as good (III, 2c), thereby placing the stress on his performance as shepherd. This can be read as an attempt to reframe the interaction in order to avoid any questions about riding the horse. He has reason to “read” the ominous message in the clothes and to assume that Hrafnkell is not on a neutral visit. Stressing his performance as shepherd is therefore an attempt to save face, as well.

E (III, 2a) *Illu hefir mér at farit,*
 (III, 2b) *því at vant varð .xxx. ásaugar nær viku,*
 (III, 2c) *en nú er fundinn.*

Hrafnkell rejects Einarr’s frame (III, 3a) by rejecting the topic and specifying that this is not about lost sheep; they become totally unimportant (III, 3c) when a man’s honor is at stake. He requests Einarr to confess (III, 3d). The form of the question with the negative adverb and the modifier *þókkut* indicates clearly that the speaker does not ask for information, but knows that his prohibition has been violated and intends to get a confession.

Einarr’s options are to confess or deny. His statement (III, 4) can be

read as a confession with *mega* indicating that he now shares Hrafnkell's frame, i.e., that this was not the inquiry of a sympathetically concerned employer, but rather a form of questioning a suspect about a possible crime. That is at least the reading Hrafnkell acts upon. However, we cannot exclude the possibility that Einarr only admitted that Hrafnkell's assumption about riding the horse was true, but did not confess to breaking his word. He may have shared a common assumption that riding a horse without permission was, after all, only a minor offense (see footnote 15). But Hrafnkell's reaction leaves no doubt that the real issue is breach of contract, and that is a serious offense.

- H (III, 3a) **Hann kvazk ekki at sliku telia,*
 (III, 3b) *eða hefir ekki verr at farit?*
 (III, 3c) *Hefir þat ok ekki svá opt til borit sem ván hefir at verit, at fiárens hafi vant verit.*
 (III, 3d) *En hefir þú ekki nokkut riðit Freyfaxa mínum hinn fyrra dag?*
 E (III, 4) **Hann kvezk eigi þræta þess mega.*

Hrafnkell as the aggrieved party is required by the oath to take the action he swore to take; he accuses and reproaches Einarr (III, 5a–b), referring explicitly to the terms of the contract regarding the horse to which Einarr had agreed; he claims that he might have overlooked this one offense (III, 5c) — to be understood that there is no honor to be gained from killing a shepherd anyway — but states that he is forced to keep his word by reminding Einarr that he has publicized his oath (III, 5d). This can be read as further evidence that the oath was meant as a challenge as well as a sign that it has dawned on him that swearing an oath has negative consequences, namely that it takes away the power of making case-by-case decisions. The final praise of Einarr's forthrightness (III, 5e), aimed at Einarr and the outside audience, can be seen as a mitigating gesture to Einarr's posthumous reputation: he broke his promise, but confessed like a man and didn't lose all his honor. Aimed at the milking women, it can be viewed as a statement they will communicate to Einarr's father.

- H (III, 5a) *Fyrir því reittu þessu hrossi er þér var bannat,*
 (III, 5b) *þar er hin váru nóg til er þér var lofat?*
 (III, 5c) *Þar munda ek hafa gefit þér upp eina sþk*
 (III, 5d) *ef ek hefða eigi svá mikit um mælt;*
 (III, 5e) *en þó hefir þú vel við gengit.*

Hrafnkell justifies the killing with the (reported) statement that nothing good will come of men who do not fulfill their *heit* (III, 5f), thereby declaring his own behaviour to be socially acceptable and Einarr's to be socially unacceptable. In Hrafnkell's case failure to keep his word would lead to loss of standing in the community. Since Einarr has confessed, Hrafnkell assumes that he has the right to kill him and immediately acts on this assumption (III, 5g).

(III, 5f) **En við þann átrúnað at ekki verði at þeim mǫnnum er heit-
strengingar fella á sik,*

(III, 5g) **þá hlióp hann af baki til hans ok hjó hann banahogg.*

We note that Einarr offers no defense of his action. A modern reader might find his lack of defense somewhat strange since after all the horses had run away and were not available for riding. We might expect that he would at least try to use this to defend himself and contradict Hrafnkell's statement (III, 5b). Here we have an indication that the story at this point is not about true or false assumptions about what really happened, but rather about keeping a contract. Einarr's has been the classic choice between two evils: either breaking his contract by losing the sheep or by riding the horse.

What happens in Dialogue IV?

In the fourth dialogue (8: 27 ff.) Þorbjörn has the role of the dead man's father, claimant and poor farmer. He has a social obligation to seek some kind of compensation for his son and requests wergeld (*sonarboætr*) from Hrafnkell (IV, 1).

Þ (IV, 1) **[Nú tekr hann hest sinn ok riðr yfir á Aðalból ok] beiðir
Hrafnkel bóta fyrir víg sonar síns.*

Hrafnkell seems insecure about his own role. As a powerful chieftain he never pays wergeld, but in this case he admits a flaw on that perfect score and modifies his role to that of the generous good neighbor who can afford to make big gifts. First the slayer and chieftain Hrafnkell refuses to pay *fé*. By claiming that he has slain often enough (IV, 2a), never paid *fé* (IV, 2b) and that people will have to put up with it (IV, 2c), he intends to remind and intimidate the claimant; however,

he admits that he made a mistake when he swore the oath by stating that saying too much is more likely to cause regret than saying too little (IV, 2i–j). He also claims to regret that it resulted in his killing Einarr by identifying it as a bad killing (IV, 2d), most likely not for moral reasons, but because it brought him no honor. So he gambles for material gain instead. His strategy for “selling” the somewhat ambiguous offer of patronage is quite remarkable: as a result of Hrafnkell’s initial refusal to pay money Þorbjörn has lost face; for this insult Hrafnkell tries to make good by claiming that Þorbjörn is a longtime neighbor with whom he has enjoyed a good relationship (IV, 2e–g) and that this is true for his relationship with the dead man as well (IV, 2h). By means of this last claim he insists on the previous claim that he used to soft-pedal the killing of Einarr (III, 5c). He assumes that this will calm Þorbjörn down, and he takes for granted that he has the power of self-judgment and that his offer of patronage and protection for him and his family for the rest of his life will be accepted (IV, 2l–v), especially since he seems to leave some decisions to Þorbjörn (IV, 2t–u). He states that this is to be the final settlement between them (IV, 2w). He tries to prevent any objection or refusal on Þorbjörn’s part by stating the assumption that people will consider the gift for Einarr generous or even too generous (IV, 2x).

- H (IV, 2a) **Hann kvazk fleiri menn hafa drepit en þenna einn*
 (IV, 2b) *er þér þat eigi ókunnigt at ek vil øngvan mann fé bæta,*
 (IV, 2c) *ok verða menn þat þó svá gort at hafa.*
 (IV, 2d) *En þó læt ek svá sem mér þykki þetta verk mitt i verra lagi*
viga þeira, er ek hefi unnit;
 (IV, 2e) *hefir þú verit náþúi minn langa stund*
 (IV, 2f) *ok hefir mér líkat vel til þin,*
 (IV, 2g) *ok hvárum okkar til annars;*
 (IV, 2h) *mundi okkr Einari ekki hafa annat en smátt til orðit ef hann*
hefði eigi riðit hestinum.
 (IV, 2i) *En vit munum opt þess iðrask er vit erum of málgir,*
 (IV, 2j) *ok sialdnar mundum vit þessa iðrask þó at vit mæltim færa*
en fleira.
 (IV, 2k) *Mun ek þat nú sýna at mér þykkir þetta verk mitt verra en*
önnur þau er ek hefi unnit.
 (IV, 2l) *Ek vil birgia þú þitt með málnytu í sumar en með slátrum í*
haust;
 (IV, 2m) *svá vil ek gera við þik hvert misseri meðan þú vill búa.*

- (IV, 2n) *Sonu þína ok dætr skulu vit í brott leysa með minni forsió*
 (IV, 2o) *ok efla þau svá at þau mætti fá góða kosti af því.*
 (IV, 2p) *Ok alt er þú veizt í mínum hirðslum vera*
 (IV, 2q) *ok þú þarft at hafa heðan af,*
 (IV, 2r) *þá skaltu mér til segja*
 (IV, 2s) *ok eigi fyrir skort sitia heðan af um þá hluti sem þú þarft at hafa.*
 (IV, 2t) *Skaltu búa meðan þér þykkir gaman at,*
 (IV, 2u) *en fara þá hingat er þér leiðisk;*
 (IV, 2v) *mun ek þá annask þik til dauðadags.*
 (IV, 2w) *Skulum vit þá vera sáttir.*
 (IV, 2x) *Vil ek þess vænta at þat mæli fleiri at siá maðr sé vel dýrr.*

But Þorbjörn rejects Hrafnkell's gift anyway (IV, 3), thereby blocking the negotiations, and here we speculate why, given the fact that he is in a position of much lower status and power, a beggar who couldn't be a chooser, one would think. To this end, we can examine the ambiguity of Hrafnkell's offer, which because it includes care and protection for Þorbjörn and his family also means that he will be dependent on the powerful chieftain who will gain possession of his farm, thereby disinheriting his children — so the "gift" is not without a considerable amount of material gain for the giver, both in prestige (Hrafnkell's assessment of people's positive reaction to his gift and hint that they may feel he is overdoing it) and in land. Þorbjörn may feel that by accepting this gift he loses more than he gains and gives away too much to the slayer, whereas a clear transfer of payment as assessed by arbitration might work entirely to his benefit. In *Þorsteins þáttr stangarhöggs* (1950: 77) the chieftain Bjarni makes a similar gift offer to the poor farmer Þórarinn when he pretends that he has killed Þórarinn's son in a duel; the old farmer accepts the gift reluctantly and comments on the situation — that poor people have no power to refuse chieftains whatever they want and that the promises of chieftains are not worth much to poor people because they are not reliable.

Þ (IV, 3) *Ek vil eigi þenna kost.*

Hrafnkell is caught completely off guard by Þorbjörn's rejection; since he has already refused to pay *fé* (IV, 2b) and has framed his offer as the final settlement (IV, 2w), his question (IV, 4) indicates that he has no idea what his neighbor is thinking and may even constitute a re-

proach: How dare you challenge me? He is certainly surprised to discover that at least two of his own assumptions are false, namely that his communication partner knows his place in society and that he therefore understands that the chieftain should have the power to decide the outcome of the negotiation, not the poor farmer. By asking Þorbjörn what he wants he signals that he has lost control of the topic, the dialogue, and, temporarily at least, of his power. This means serious loss of face to an unworthy opponent.

H (IV, 4) *Hvern viltu þá?*

Sensing that he has the upper hand, Þorbjörn now mounts a challenge to Hrafnkell's authority and insists on being treated as an equal by repeating his original request and specifying its conditions: that arbitrators should decide the amount and kind of compensation, not Hrafnkell (IV, 5). He must assume that Hrafnkell is vulnerable after his admission that killing Einarr was the worst thing he had ever done.

Þ (IV, 5) *Ek vil at vit takim menn til gerðar með okkr.*

This assumption proves false since Hrafnkell insists on his original refusal to pay compensation determined by arbitration by stating his reason, namely that Þorbjörn has misjudged his status by behaving like Hrafnkell's equal (IV, 6a). This is by any account an inviable position in saga society, and thus Hrafnkell refuses to accept the role Þorbjörn has assumed for himself. This leads to the breakdown of negotiations because Hrafnkell on being challenged has now given up his good-neighbor role and reverts to his role of powerful chieftain. Stating that under these conditions reconciliation is not possible (IV, 6b), he closes the door to further negotiations. He rejects Þorbjörn in his role as equal finally and absolutely, which implies that he withdraws his original offer.

H (IV, 6a) *Þá þykkisk þú iafnmentr mér,*
 (IV, 6b) *ok munu vit ekki at því sættask.*

In contrast to the previous dialogues power and status become the topic in this dialogue. Both communication partners agree that some compensation is appropriate, but they disagree on the kind of compensation. Negotiations break down over the question of who will

have the power to decide the terms of the settlement: the powerful chieftain who makes his own rules or the arbitrators on behalf of the claimant.

How close did we get?

We set out in our study to gain an understanding of the characters through their verbal interactions, focusing on their intentions and strategies for negotiating power and getting their way. What have we learned about them as individuals, and what can we say drives them towards the irreconcilable rupture that constitutes the saga conflict?

Negotiation of power is not an issue in the first three dialogues. In the first dialogue the line of authority between father and son is clear, and we find that Einarr is no rebel; rather he agrees, albeit somewhat sullenly, to do what his father wants. Similarly, in the second dialogue the very nature of the situation precludes any negotiation of power between employer and job applicant. The third dialogue presents a situation in which a modern reader might expect some negotiation to take place, but Einarr offers no defense of his action. Here Hrafnkell is in complete control of the interaction. In the fourth dialogue the communication partners compete in getting the upper hand; Þorbjörn is so stubborn and determined that he surprises Hrafnkell, who expected no opposition, and blocks him from dictating the terms of the agreement.

By examining these interactions we get a sense of what to expect from the characters in the future. Þorbjörn has shown himself to be a man prone to misjudging situations. Although he succeeds in sending his son away in the beginning, his timing is off, causing his favorite son to get a bad start in a job that carries no respect. Although he blocks Hrafnkell from exercising self-judgment, he misjudges the situation when he has hopes of getting Hrafnkell to pay him arbitrated compensation. A poor farmer should know that he is not likely to achieve a victory over a chieftain with a perfect score.

Einarr proves to be too passive to have a more interesting fate than ending up as a victim. A son who neither takes initiative nor rebels against his father doesn't deserve better than to be *úr sǫgunni*.

Hrafnkell comes across as a strategist driven by the need for power and control over his power in all his interactions: he succeeds in employing promising young Einarr; he extracts a confession from the

culprit in order to justify killing him; and he manages to frame a takeover of land as a gift. We expect a character with these skills to be successful as long as he makes no strategic mistakes. Central to his strategy at the beginning of the saga is the oath he swears, a powerful device that sets the story in motion. We have to assume that he believes that swearing the oath will allow him to exercise more control over challenges to his authority and thereby contribute positively to his personal power. It is clear that by the end of the initial complication when the conflict has been set, Hrafnkell fully realizes the folly of his act of speech and expresses it in his words to Þorbjörn that “we often regret it when we say too much”. Although perhaps intended as a challenge to his peers and mark of his authority, the interdiction has in fact been broken by his shepherd, an unarmed dependent, far below him in social status and no challenge to his authority, and the resulting punishment is an act that later in the story proves ironically to diminish his power and honor. An oath is an oath; once uttered it cannot be retracted, and there is no escape clause. Hrafnkell’s response in the third dialogue is consistent with this principle.

But also the unarmed shepherd Einarr has made a commitment from which there is no escape: he has promised his employer not to ride the horse. Although it is conceivable that Einarr believed that Hrafnkell would never actually carry out the prescribed punishment because riding other people’s horses without permission was commonly regarded as a relatively trivial crime, nevertheless the fact that he offers no defense for his action shows that he is aware that he is guilty of breaking his word. His failure to keep his contract costs him his life.

Here the modern reader is faced with a paradox: two characters, one powerful and the other powerless, respond in opposite ways to a verbal commitment, and as a result both of them come to grief. We might ask ourselves who was right or whether they were both wrong. Our answer has to be the latter. In a society where people had to form alliances of all kinds in order to protect themselves and preserve their honor it was crucial to be able to rely on another man’s word. However, a man with power and authority also had the responsibility to stay within the bounds accepted by his peers and other members of the community and not create his own rules. In swearing the oath Hrafnkell pursued the wrong strategy and got caught in his own trap, much like the ancient Greeks who were forced to fight the Trojan War because of the conditions of an oath.

Bibliography

- Andersson, T. M. 1988: "Ethics and Politics in Hrafnkels saga". *Scandinavian Studies* 60, pp. 293–308.
- Andersson, T. M. & W. I. Miller 1989: *Law and Literature in Medieval Iceland*. Stanford University Press, Stanford.
- Bax, M. 1983: "Die lebendige Dimension toter Sprachen. Zur pragmatischen Analyse von Sprachgebrauch in historischen Kontexten". *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 11, pp. 1–21.
- Byock, J. 1982: *Feud in the Icelandic Saga*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London.
- 1988: *Medieval Iceland. Society, Sagas, and Power*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London.
- Dubs, K. 1977: "The Discourse of Persuasion in *Hrafnkatla*". *Scandinavian Studies* 49, pp. 464–74.
- Gordon, E. V. 1939: "On *Hrafnkels Saga Freysgöða*", *Medium Ævum* 8, pp. 9–28.
- Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid*. Vilhjálmur Finsen (ed.), Odense Universitetsforlag, Odense, 1852 repr. 1974.
- Hannappel, H. & K. Melenk 1979: *Alltagssprache. Semantische Grundbegriffe und Analysebeispiele*. Fink, Munich.
- Hermann Pálsson 1971: *Art and Ethics in Hrafnkel's Saga*. Munksgaard, Copenhagen.
- Hrafnkels saga Freysgöða*. Jón Helgason (ed.), Munksgaard, Copenhagen, 1950.
- Hundsnerscher, F. 1994: "Dialoganalyse und Literaturbetrachtung". Edda Weigand (ed.), *Concepts of Dialogue Considered from the Perspective of Different Disciplines*. (=Beiträge zur Dialogforschung 6), pp. 77–105. Niemeyer, Tübingen.
- Ljósvefninga saga*. Björn Sigfússon (ed.), (=Íslenzk fornrit X), Hið islenszka fornritafélag, Reykjavík, 1940.
- Meulengracht Sørensen, P. 1993: *Fortælling og ære. Studier i islændingsagaerne*. Aarhus University Press, Århus.
- Miller, W. I. 1990: *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law and Society in Saga Iceland*. University of Chicago Press, Chicago–London.
- Óskar Halldórsson 1976: *Uppruni og þema Hrafnkels sögu*. Hið islenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- 1978: "Hrafnkels sagas ursprung og tema". *Gardar IX*, pp. 5–16.
- Polenz, P. von 1981: "Der ausdrück von sprachhandlungen in poetischen dialogen des deutschen mittelalters". *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 9, pp. 249–73.
- Pratt, M. L. 1977: *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Indiana University Press, Bloomington–London.
- Rabinowitz, P. 1977: "Truth in Fiction: A Reexamination of Audiences". *Critical Inquiry* Autumn, pp. 121–41.

- Sandig, B. 1978: *Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*. de Gruyter, Berlin–New York.
- See, K. von 1979: "Die Hrafnkels saga als Kunstdichtung". *skandinavistik* 9, pp. 47–56.
- Sigurður Nordal 1958: *Hrafnkels Saga Freysgöða*. R. G. Thomas (transl.), University of Wales Press, Cardiff.
- Slater, A. S. 1968: "From Rhetoric and Structure to Psychology in *Hrafnkels saga Freysgöða*". *Scandinavian Studies* 40, pp. 36–50.
- Þorsteins þáttr stangarhöggs*. Jón Jóhannesson (ed.), (=Íslensk fornrit XI), Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík, 1950.
- Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*. Magnús Olsen (ed.), (=Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 36), S. L. Møller, Copenhagen, 1906–08.

ROLF HELLER

Zu Fragen der *Heiðarvíga saga*

1. Bardi in Frauenkleidung

In der *Heiðarvíga saga* wird berichtet, daß Bardi und seine Begleiter nach einigen heftigen Waffengängen auf dem Hochland, in denen sie in Überzahl die Oberhand behalten hatten, eilends die Kampfstätte verlassen, als sich eine mannstarke Gegnerschar nähert. Es gereicht ihnen zum Vorteil, daß aufkommender Nebel („nú lýstr á mjorkva miklum“, *Heið.* 1956: c. 32) die Verfolger am Weiterreiten hindert. So erreichen sie gefahrlos das gleiche Gehöft nördlich des Hochlandes, in dem sie beim Ritt zum Borgarfjord übernachtet hatten. Von da reitet Bardi mit seiner Schar weiter nordwärts nach Loekjamot, wo er seinem Ziehvater Thorarin über den Ausgang des Rachezuges berichtet. Zu diesem Ritt wird angemerkt: „ok hafa sama búnað sinn“ (c. 32). Nach dem Gespräch mit Thorarin macht sich Bardi mit seinen Kampfgefährten auf den Heimweg nach Asbjarnarnes. Dabei heißt es in der *Saga* (c. 32): „Ok er þeir ríða út eptir heraði, ætla menn, at konur ríði“. Die beiden Angaben erscheinen aus mehreren Gründen ungewöhnlich, und so ist es kein Wunder, daß sich die Herausgeber der *Saga* in einer Anmerkung (zur ersten Stelle mit Blick auf die zweite) dazu geäußert haben: „Um sérstakan búnað þeirra Barða er ekkert getið áður, og kemur þetta því á óvænt. Hér á eftir sést, að þeir hafa ríðið í kvenbúningi til þess að dyljast, og hafa það eflaust verið ráð Þórarins, föstra Barða. En það gegnir furðu, að þess skuli ekki vera getið fyrr í sögunni, þar sem sagt er frá ráðagerð Þórarins um tilhögun ferðarinnar“ (*Heið.* 1956: 309 Anm. 3).

Ehe man zu diesen Aussagen Stellung bezieht, ist der Fortgang der Erzählung zu beachten.

Die vom Zug in den Borgarfjord Zurückgekehrten schweigen über das Geschehene; die Leute im Bezirk bleiben vorerst ahnungslos („ekki koma upp tíðendin fyrir alþýðu, ok skeyttu þeir mǫnnum ekki forvitni“ c. 32). Bardi bricht umgehend wieder auf und reitet ostwärts

zu einer vor dem Rachezug vereinbarten Vergleichszusammenkunft mit den Häuptlingen Höskuld und Eilif auf dem Gehöft Klif an der Blanda. Von diesem Ritt wird erneut Merkwürdiges berichtet: „Þeir Barði riða með sama búnaði, ok vissu menn eigi tíðendi í fõr þeira“ (c. 32). Höskuld hat mit zahlreichen Begleitern schon lange am vereinbarten Ort gewartet, und sie schicken sich an davonzureiten, da sie nicht mehr mit Bardis Erscheinen rechnen. Höskuld läßt aber noch einmal Ausschau halten, und der zurückkommende Beobachter „segir kynliga við bregða, segir konur þangat riða. Höskuldr segir, at eigi muni þat vera. Þá gengr hann upp ok sér reið manna. Barði ok menn hans kómu“ (c. 32), und die Verhandlungen verlaufen erfolgreich. Es kann kein Zweifel darüber bestehen, daß es sich hier um denselben „búnaðr“ handelt, von dem auf dem Weg vom Hochland her die Rede war. Und er taucht offensichtlich noch ein drittes Mal auf. Die Heimreitenden um Bardi stoßen in der Dunkelheit auf eine große Schar, deren Anführer Thorgisl Arissohn sowie zahlreiche seiner Begleiter mit Bardis Gegnern, den Leuten aus dem Borgarfjord befreundet oder verwandt sind. Dieser brenzligen Situation begegnet Bardi mit der Weisung an seine Leute: „Tõkum ofan búnað várn ok riðum í flokkinn ok aldri meir en einn senn, ok munu þeir ekki í ráða, er myrkt er“ (c. 33). Bardi selbst reitet an den Thorgisl begleitenden Goden Snorri heran und berichtet ihm von den Ereignissen. Dabei hat er „grímu á höfði sér“. Snorri ist es dann, der erst durch eine List die Gefahr von Bardi und seinen Leuten abwendet und später auf dem Allthing zum dauerhaften Vergleich mit denen aus dem Borgarfjord beiträgt.

Der „kvenbúningur“ hat nicht nur Sigurður Nordal und Guðni Jónsson bei der Herausgabe der Saga ins Grübeln gebracht. Er spielt auch jetzt noch eine Rolle in dem interessanten, eine grundlegend veränderte Bewertung der Saga enthaltenden Werk von Bjarni Guðnason, *Túlkun Heidarvígasögu*. Es ist angebracht, seine Überlegungen als Ganzes anzuführen: „Furðu gegnir, að Barði og félagar skulu riða um héruð í kvenbúningi til að dyljast. Þetta á sér stað, þegar þeir riða frá Heidarvígum og meira að segja einnig þegar Barði er kominn á heimaslóðir í Viðidal, þá ‘ætla menn, at konur riði’. Barði heldur síðar uppteknum hætti og riður ‘með sama búnaði’ um sveitir. Loks eru Barði og félagar í ‘búnaði’, er þeir riða í flasið á Snorra goða og Þorgilsi Arasyni. Við því hefði mátt búast, að þessa slóttuga herbragðs væri getið fyrr í sögunni, þegar Þórarinn lagði á ráðin um suðurförina og gætti þess vandlega að láta ekki smáatriðin reka á reiðanum . . . Kvenbúnaður kappanna sýnist óþarfur ekki sist innan héraðs, þegar litil

hætta steðjar að, og vera utangátta í sögunni. Í fljótu bragði fæ ég ekki komið auga á neina skynsamlega skýringu á þessu, nema hvað kvenfatnaðinum væri ætlað að lýsa garpskap norðanmanna frá ákveðnu sjónarhorni“ (1993: 248). Nach Hinweisen auf wenig überzeugende „Parallelfälle“ in Sagas kommt BG zu dem Ergebnis: „... verður ekki fyrir það synjað, að litill hetjubragur er á köppum, sem ríða um sveitir í kvenbúningi og það á heimaslóðum, þar sem gera mætti ráð fyrir, að þeir væru óhultir. Fataskiptin virðast því gefa lesendum tilefni til kímni eða aðhláturs. Þess má geta, að óheimilt var körlum samkvæmt fornum lögum að klæðast kvenklæðum, og liggur þar óefað að baki hugsunin um ergi eða kynvillu. Höfundur tvinnar hér saman hið hetjulega og fáránlega, og sýnir það tvíræðni sögunnar ... Kvenbúnaður Barða og förunauta hans bendir til þess, að Heiðarvígásaga sé að hæða þann hetjuskap, sem beinist að manndrápum ...“ (1993: 249).

BG nimmt also wie schon die Sagaherausgeber der 30er Jahre an, daß Bardi und seine Helfer Frauenkleidung getragen haben „til þess að dyljast“, so erstaunlich das bei derartigen Haudegen auch scheinen mag. Er geht aber in den Schlußfolgerungen entschieden weiter. Nach seiner Ansicht hat der Sagaverfasser mit diesen Angaben ein ganz bestimmtes Ziel verfolgt: Er hat das „heroische“ Gehabe Bardis und seiner Helfer mit der Frauenkleidung der Lächerlichkeit preisgeben wollen. BG stellt seine Annahme in eine Reihe mit einer Vielzahl anderer, mit deren Hilfe er eine Um- und Neubewertung der Rolle Bardis vornimmt. Danach wollte der Verfasser mit der Darstellung Bardis und seiner Taten keineswegs ein Loblied auf die „Helden der alten Zeit“ anstimmen; er wollte vielmehr (aus christlicher Sicht heraus) zeigen, welch schlimme, für die Gemeinschaft schädliche Folgen es zeitigt, wenn Rache um jeden Preis über alle anderen menschlichen Werte gestellt wird. Diesem Zweck sollten nicht nur Übersteigerungen ins Grotleske dienen, sondern auch Hohn und Spott im Gewand sachlicher Erzählung. BG kann für seine Gesamtthese gute Gründe anführen, und frühere Ansichten über die Saga bedürfen zweifellos einer Korrektur.

Diese Tatsache ändert jedoch nichts daran, daß in Bezug auf „fataskiptin“ etliche Fragen offen bleiben.

Die wichtigste Frage ist, wann die Nordleute die Frauenkleidung angelegt haben sollen. Daß in Thorarins fast ermüdend ausführlichem Plan für den Rachezug gerade jenes Element (nach BG ein „slóttugt herbragð“) vergessen worden sein soll, ist selbst bei diesem Sagaverfasser, der den Hörer oder Leser des öfteren nur unzureichend infor-

miert, ziemlich unwahrscheinlich. Und Bardi und seine Leute haben ja auch bei dem Überfall keine Frauenkleidung an. Das bezeugt die Saga in wünschenswerter Weise (c. 27) — Ketil Thorgautssohn erkennt als erster, daß mehrere Männer auf die Brüder zukommen („menn eru þar ok eigi allfáir“), und dann sagt er: „Mun eigi Barði þar vera, ok eigi er honum ólíkt, ok kann ek eigi mann at kenna, ef eigi er hann, ok svá var hann búinn í sumar á þingi“. Nach der Tötung Gislis zieht sich Bardi mit seinen widerstrebenden Begleitern sofort zurück. Dabei und bei den Vorbereitungen zum Kampf auf dem Hochland ist für „fataskiptin“ kein Raum, wobei zu beachten ist, daß alle um Bardi dem Kampf entgegenfieberten. Zu bedenken ist auch, daß Frauenkleidung jedweder Art im Kampf nur hinderlich gewesen wäre. Als die Nordleute dann vor der sich nähernden größeren Gegnerschar davonreiten — man kann durchaus von „fliehen“ sprechen —, ist auch kaum mit Kleiderwechsel zu rechnen. Hilfe kommt ihnen von starkem Nebel, der die Verfolgung lahmlegt. So erreichen sie unbehelligt ihr Gebiet. Und gerade da sollen sie sich verkleidet haben? Die Vorstellung ist selbst dann nicht überzeugend, wenn man anerkennt, daß die Zurückkehrenden in ihrer Umgebung mit Freunden und Verwandten der Borgarfjord-Leute rechnen müssen. Außerdem haben sie auf dem Weg von Njals Gehöft nach Loekjamot „s a m a búnað sinn“, also etwas, was vorher schon da war. Schließlich muß auch die Frage erlaubt sein, ob ein Sechzehner-Zug von Frauengestalten als erfolgversprechendes Mittel betrachtet werden kann „til þess að dyljast“. Nach meiner Kenntnis von Isländersagas könnte kaum etwas auffälliger sein als ein solcher Reiter(innen)trupp.

Fazit: Der Versuch, mit heutigen Augen und mit unserer Logik Sinn in das Ganze zu bringen, ist offenbar zum Scheitern verurteilt.

Nun gibt es aber einen anderen Weg, dem Problem zu Leibe zu rücken, den natürlichsten für einen Sagaforscher: die vorurteilsfreie Bewertung des Textes. Und da ist es wesentlich festzustellen, ob in der Saga gesagt wird, daß Bardi und seine Leute Frauenkleider getragen haben. Darauf kann nur mit „Nein“ geantwortet werden. Zweimal hat es für Betrachter den Anschein, als ob da Frauen unterwegs seien. Im ersten Fall steht die Annahme folgenlos in der Erzählung, im zweiten wird die Vorstellung vom Häuptling Höskuld sofort zurückgewiesen und erweist sich auch als gegenstandslos. Auffällig bleibt, daß der Verfasser den Grund der Fehlannahme nicht angibt. Besonders im zweiten Fall wäre das angebracht, ja notwendig (mindestens nach Ansicht des heutigen Lesers).

Der Verfasser der *Heiðarvíga saga* tut sich bei seinen Figuren auch andernorts schwer mit dem Erkennen aus der Distanz. Bardi ist im Begriff, aus dem Schutz des Waldes hervorzutreten auf die Wiese Gullteig (c. 27): „Nú hyggr Barði at, hve margir menn væri at slættinum; nú þykkisk hann eigi vita víst, hvárt kona er inn þriði maðrinn, er hvítt er til hofuðsins at sjá, — 'eða mun þar vera Gíslis?'“ Irgend etwas auf Gíslis Kopf macht die Zuordnung zum männlichen oder weiblichen Geschlecht unsicher, jedenfalls für Bardi.¹

In der Zusammenschau aller besprochenen Stellen der *Saga* darf man sagen: Bardi und seine Leute müssen etwas — Teile oder das Ganze des Körpers bedeckend — an sich oder um sich getragen haben, das sie aus der Ferne als Frauen erscheinen lassen konnte; sie müssen jedoch keine Frauenkleidung getragen haben, und es spricht einiges klar gegen eine solche Annahme.

Es ist unbefriedigend, eine verbreitete Ansicht zurückzuweisen, ohne eine bessere Erklärung anbieten zu können. Aber ich denke, daß hierbei in erster Linie Isländer eine Lösung finden könnten, die über Kleidungs- und Ausrüstungsstücke ihrer Vorfahren am besten Bescheid wissen. Dieser Satz soll nebenbei darauf hinweisen, daß „*búnaðr*“ nicht nur 'Kleidung', sondern ebenso 'Ausrüstung im allgemeinen' bedeuten kann. Freilich sehe ich auch von da her keine Verwechslungsmöglichkeit zwischen Mann und Frau.

Das Schweigen des Sagaverfassers zwingt, zu Vermutungen Zuflucht zu nehmen, wie es ja auch die Sagaherausgeber und Bjarni Guðnason getan haben. Es wäre denkbar, daß Bardi und seine Leute sich gegen den (feuchten?) Nebel auf dem Hochland durch Umhänge geschützt hätten, die ihnen ein ungewöhnliches Aussehen verliehen. Dann müßte man aber fragen, warum sie diese Umhänge auch später beim Ritt nach Klif noch getragen haben. Eine zufriedenstellende Erklärung bietet also auch das nicht.

Wiederholtes Prüfen des Wortlautes in den für die Frage wesentlichen Sagaabschnitten führte immer zu demselben Ergebnis: Eindeutige Angaben über die äußere Erscheinung Bardis und seiner Leute gibt es nicht. Man darf darüber hinweggehen, daß Bardi beim Sam-

¹ Ranke übersetzt (*Thule* Bd. 8 1964: 320): „Nun zählt er nach, wie viele Männer da beim Mähen sind und kann nicht recht erkennen, ob der dritte Mann mit dem weißen Ding auf dem Kopf eine Frau ist, 'oder ist das etwa Gíslis?'“ (Mir erschiene es besser zu sagen „wie viele (Leute)“ und „ob die dritte Person.“) — Für abwegig halte ich die Ansicht von Ingegerd Fries: „*Drápsmorgonen fār Barði syn þá hans [d.h. Gíslis] 'ljusa huvud', en symbolisk glória*“, mit der sie Gíslis Züge eines christlichen Märtyrers verleiht (Fries 1994: 33).

meln seiner Mannschaft unerwartet auf die beiden Söhne seiner Schwester trifft, die gerade von einer Auslandsfahrt zurückgekehrt sind und sich ihm spontan anschließen. Sie sind „i litklæðum“, und es wird nicht gesagt, daß sie die Kleidung vor dem Aufbruch zum Borgarfjord gewechselt hätten. Für das Erscheinungsbild der ganzen Schar sagt das nichts und hilft somit nicht weiter.

Ein einziger Sachverhalt könnte Bedeutung haben für das Aussehen der Nordleute nach dem Kampf auf dem Hochland. Bei dem fluchtartigen Verlassen der Kampfstätte heißt es: „riða nú sextán saman ok flestir sárir“ (c. 31), und man erinnert sich, daß die Nordleute nach dem zweiten Waffengang eine kurze Verschnaufpause erhalten hatten: „Nú verðr á hvíld nokkur, ok binda menn sár sín“. Die meisten der 16 Heimreitenden könnten danach etwas „malerisch“ ausgesehen haben.² Von da aber bis zum Verwechseln mit Frauen ist es ein zu weiter Weg, als daß damit eine Lösung des Problems gegeben wäre. Es ist auch an Bardis Worte beim Zusammentreffen mit Thorgisl zu denken: „Tökum ofan búnað várn“, die sich wohl nicht gut auf Verbände beziehen können. Bardi will das Besondere beseitigen, was ihn und seine Begleiter von den anderen unterscheidet, damit sie sich ohne aufzufallen unter die große Reiterschar mischen können. Das Besondere jedoch bleibt leider wieder unerklärt.³

Nach meiner Ansicht muß auf jeden Fall der Gedanke, der Verfasser habe Bardi und seine Schar in Frauenkleidung reiten lassen „til þess að dyljast“, aufgegeben werden. Damit verlieren die weitergreifenden Schlußfolgerungen von Bjarni Guðnason — „Kvenbúnaður Barða og förunauta hans bendir til þess, að Heiðarvígásaga sé að hæða þann hetjuskap, sem beinist að manndrápum“ — für diesen Sachverhalt ihre Bedeutung.

² Wenn man sich das vor Augen hält, mutet die Angabe: „ekki koma upp tíðendin fyrir alþýðu, ok skeyttu þeir mönnum ekki forvitni“, etwas merkwürdig an. Viel gab es da nicht mehr zu verheimlichen, höchstens die Zahl der getöteten Gegner und die eigenen Verluste. Es ist wohl eine der zahlreichen Ungereimtheiten in der Darstellung der Saga.

³ Wie schon gesagt, hat Bardi selbst beim Heranreiten an den Goden Snorri „grimu á höfði sér“ (c. 33), verbirgt also sein Gesicht auf irgendeine Weise — mit Kappe, Kapuze oder Maske —, was dem Nicht-auffallen-Wollen eigentlich zuwiderläuft. Abzulehnen ist die Vorstellung von Ingegerd Fries: „Barði drar ett huckle (en kvinnohuvudbonad!) över huvudet“ (1994: 27).

2. Thurids mißglückter Versuch, am Rachezug teilzunehmen

Thurid macht nach spektakulärer Aufreizung ihrer Söhne Anstalten, sie auf dem Rachezug in den Borgarfjord zu begleiten. Bardi verhindert das auf eine höchst „unsagamäßige“ Weise: Er bewirkt mit gemeiner, ganz und gar unheldischer List, daß seine Mutter im Bach landet. Und dann „gruflar hon af lœknum ... Hon ferr heim um kveldit ok húskarl hennar ok eigi ørendi fegin“ (c. 22). Daß Bardi seine Mutter daran hindert, am Rachezug teilzunehmen, ist sehr gut zu verstehen, wenn man an Thorarins Ratschläge denkt. Sie ist ihrem Wesen nach heftiger als diejenigen, die Thorarin als am wenigsten zu Zügelnde bezeichnet und könnte demzufolge dem schwierigen Unternehmen nur schaden. Was auffällt ist also nicht die Entscheidung Bardis, sondern die Art, wie er seine Überlegungen in die Tat umsetzt, und damit, wie die Söhne mit ihrer Mutter umspringen — dies wahrhaftig ungewöhnlich in der Welt der Isländersagas. So hat schon Sigurður Nordal festgestellt: „Hvergi er í fornsögum skilið svo háðulega við stórættaðan kvenskörung sem við Þuríði gömlu“ (Heið. 1956 Formáli: CXXXII). Man wird auch ohne Zögern Bjarni Guðnason zustimmen, wenn er sagt: „Framferði Þuríðar og meðferð Barða á móður sinni er engin hetjusaga“ (1993: 85). Die Frage ist nur, welche Aussage diesem Erzählstück im Rahmen der Saga überhaupt zuzuschreiben ist. Nordal sah in ihm in erster Linie ein „kímilegt atvik“.⁴ BG spürt darin mehr, nämlich „háð“ und „kaldhæðni“ (1993: 84). Er vertritt nachdrücklich die Auffassung, daß die Szenenfolge einzig und allein das Werk des Verfassers ist, und er spricht die Vermutung aus, daß dieser Verfasser sich bei der Ausformung an Erzählungen über Thor angelehnt hat, wie sie in der Snorra-Edda und in Gedichten überliefert sind. Er sagt: „Flogið hefur að mér, að hin smánarlega ofanfór Þuríðar hafi goðsögulega snertingu, og höfundur hæði Þuríði og gerðir hennar með óbeinum skírskotunum til Þórs og afreka hans“ (1993: 87). Durch diese Berührung sollte die Thurid der Saga als „fulltrúi heiðinna lífsgilda“ erscheinen (1993: 91). Damit würde der Rolle der Thurid über das an der Oberfläche Liegende hinaus eine tiefere Bedeutung zukommen. Diese interessante These verdient eingehende Prüfung. Erweisen sich die zu ihrer Stützung vorgebrach-

⁴ Vgl. Heið. 1956 Formáli: CXXXII: „Höfundur Heiðarv. s. er glöggskyggn á kímileg atvik og tilsvör ... Merkilega er hið stórfellda og hörmulega ofið saman við grátt gaman í lýsingu Þuríðar“.

ten Argumente als stichhaltig, fällt neues Licht auf die Saga und die Arbeit ihres Verfassers.

Die von BG geäußerte Vermutung hat offensichtlich mehrere Wurzeln. Da ist zuerst der Name der Thurid (Þuríðr), in dem als erster Wortteil der Gott Thor (Þórr) zu erkennen ist.⁵ Hinzu tritt die Sagaangabe (c. 22) über Thurids Pferd beim Aufbruch zum Rachezug, ein Pferd „er þau kǫlluðu Eykjarð“. BG hebt zu Recht hervor, daß es sich hier um das einzige Pferd in der Saga handelt, das mit einem Namen eingeführt wird, obwohl mehrfach sonst von wertvollen Tieren die Rede ist. Man kann daher verstehen, daß er sagt: „Þetta sýnir mikilvægi hestsheitisins í Heiðarvígásögu, og vekur grun um, að eitthvað búi undir“ (1993: 85). Was aber „dahintersteckt“, ist schwer zu ermitteln; denn — da sind sich Sagaherausgeber und BG einig — der Name ist offensichtlich verderbt. Den bisherigen Erklärungsversuchen fügt BG einen neuen hinzu, den er aus dem Textzusammenhang entwickelt hat. Neben dem (wohl als sicher anzusehenden) ersten Glied „eykr“ (vgl. „eykhestr“) hält er als zweites ursprünglich „-gjarðr“ für möglich und verweist darauf, daß in diesem Abschnitt der Saga „gyrða“ und „spretta gjörðunum af hesti“ wiederholt erscheinen (1993: 86).⁶ Auch mit dieser Überlegung scheint indes das Namenrätsel nicht gelöst; BG selbst mutmaßt, daß es sich um ein „nýryði höfundar“ handelt und daß „ókennileiki þess hafi valdið misritun skrifara“, was die vorherrschende Unsicherheit nur verdeutlicht. Allerdings sieht BG in seinem Vorschlag die Möglichkeit, die „gjarðar“ der Thurid mit den „megin-gjarðar“ Thors in Verbindung zu bringen. Die spielen vor allem im Geirrod-Abenteuer des Gottes eine Rolle, und da, als Thor unter Schwierigkeiten einen Fluß durchwatet. Snorri Sturluson berichtet in seiner Edda ausführlich davon (Sn.-Edda 1926: Skáldskaparmál c. 18), und in der Mehrzahl der Handschriften steht nach der Prosa, was Eilífr Guðrúnarson in der Þórsdrápa darüber gedichtet hat (Sn.-Edda 1926: Tillæg IV). Die Wichtigkeit von „gjarðar“ für Thurid wie für Thor bei dem Bemühen, einen Wasserlauf zu durchqueren, soll die Gedanken des Verfassers (und danach die seines Publikums) von einem zum

⁵ Es ist von geringerer Bedeutung, ob der Name „Þuríðr“ letztlich auf „Þór-riðr“ (so BG) oder auf „Þór-fríðr“ zurückgeht, da aus „-riðr“ wenig abgeleitet werden kann. Thor wird nie „reitend“ beschrieben; er ist zu Fuß unterwegs („fara“) oder mit dem von Böcken gezogenen Wagen („aka“).

⁶ Die Angabe „Eykjarðr . . . væri haft um 'velgyrtan hest'“, befriedigt wenig, da der Name für das „vel-“ kaum eine Stütze bietet, und der Seitenblick auf adjektivisches „lausgyrðr“ bringt angesichts der Unvergleichbarkeit der ersten Glieder „eyk-“ und „laus-“ keinen Gewinn.

anderen geführt haben. Es erscheint angebracht, die beiden Erzählungen eingehend auf Vergleichbares und Unvereinbares hin zu betrachten.

Auszugehen ist von „gjarðar“. Der Wortkörper ist selbstverständlich gleich, aber die damit bezeichneten Gegenstände haben kaum etwas miteinander zu tun. Bei Thurid handelt es sich um die Gurte, die dem Sattel auf dem Pferderücken Halt geben und daraus resultierend auch dem Reiter. Thors „megin-gjarðar“ — stets mit dem charakteristischen „megin-“ — umschreiben einen dem Träger Kraft verleihenden Gürtel, also im Grunde ein magisches Requisite. Richtig ist, daß Thor ohne den Gürtel nicht im Vollbesitz seiner Asenkraft ist. Richtig ist auch, daß Thurid, nachdem die Sattलगurte ihres Pferdes hinterhältig gelöst worden sind, nicht in der Lage ist, sich auf „Eykgjarðr“ zu halten, und schließlich im Bach landet. Dennoch dürfte es den Tatbeständen nicht gerecht werden, wenn BG sagt: „Bæði Þuríður og Þór missa megin sitt, þegar gjörðum er sprett af“ (1993: 89). Man kann doch nicht übersehen, daß Thor in jener Situation zwar den eigenen Kraftgürtel nicht bei sich hat, ihm aber die Riesin Grid den ihren geliehen hatte. Die Bemerkung von BG: „Þuríður missir traustra gjarða líkt og Þór“ (1993: 88) gibt jedenfalls ein falsches Bild. Mit Hilfe von Grids Gürtel gelingt es Thor, sich gegen den unnatürlich anschwellenden Fluß zu stemmen und, wenn auch mühevoll, das jenseitige Ufer zu erreichen. Nichts von alledem kann etwas zur Rolle Thurids beigetragen haben: Sie hat selbst nicht die Kraft voranzukommen, sie hat kein Hilfsmittel, und sie muß ans Ausgangsufer zurückkehren.⁷ An Vergleichbarem bleibt eigentlich nur, daß Thurid und Thor sich durch einen Wasserlauf bewegen mußten — nach meiner Ansicht eine zu schmale Gedankenbrücke für breit angelegte Schlußfolgerungen. Denn daß der offenbar harmlose „Saxalœkr“ (von den Sagaherausgebern in „Faxalœkr“ geändert nach dem Namen eines existierenden Baches) dem gefährlichen mythischen Fluß „Vimur“ entspräche — „þó að allt sé þar með stórbrotnara hætti“ (1993: 88) —, ist ebenfalls nicht überzeugend. Nicht einmal als Hindernis auf einem Wege sind sie einander ähnlich. „Vimur“ steigt zu bedrohlicher Wucht an, wird aber dennoch überwunden; der „Saxalœkr“ hingegen hätte Thurid ebenso wenig

⁷ Es erscheint weit hergeholt, wenn BG in den Worten der Saga: „þar var Þuríði við engu meini hætt“ (c. 22), als sie in den Bach gefallen war, einen Widerhall des Umstandes sehen will, daß Thor im Fluß in schwieriger Lage war: „Þetta minnir í sjálfu sér á Þór, sem náði landi við illan leik“ (1993: 88). Im Wortlaut gibt es keine Anklänge, und für Thurid bestand ja eben trotz dem Sturz keine Gefahr.

Schwierigkeiten bereitet wie allen Leuten Bardis, wenn menschliche Gemeinheit es nicht anders gewollt hätte.

Ein weiteres ist zu beachten: Bei Thurid handelt es sich um einen Fall, einen Sturz vom Pferde — nichts Ähnliches hält das Geirröd-Abenteuer für Thor bereit; er ist zu Fuß unterwegs. BG hat sich deshalb in anderen Berichten von Thor umgesehen. Er verweist darauf, „að orðið *eykr* (i flt. *eykir* eða *eykjar*) sem dráttardýr er haft um hafra Þórs“ (1993: 88), und zwischen den „*eykir Þórs*“ und Thurids „*Eykjarðr*“ habe nach seiner Ansicht eine Gedankenverbindung bestehen können. Nun werden Thors Böcke wahrscheinlich nur in einem Fall „*eykir*“ genannt (statt des häufig auftretenden „*hafrar*“), und da handelt es sich um hölzerne Nachbildungen. Die Stelle steht in der sog. Großen Óláfs saga Tryggvasonar, in einer von nur zwei Handschriften (AM 62 fol. und Flateyjarbók) überlieferten Texterweiterung (Ól. s. Tr. en mesta 1958: c. 168). Es ist eine der zahlreichen Episoden, die sich um König Olafs Christianisierungsbemühen und sein Vorgehen gegen widerspenstige Bauern drehen. Er betritt ein „hof“ angeblich, um den heidnischen Opfervorbereitungen zuzusehen, in Wahrheit, um die aufgestellten Götterfiguren zu zerstören. Im Haupttext wird Thor in sitzender Haltung beschrieben. Olaf versetzt der Figur einen Schlag, so daß sie „*hraut af stallanum ok brotnaði*“. In der erweiterten Fassung sitzt Thor in einem Wagen („*j kerrv*“) mit Böcken davor („*fyrir henni voro beittir trehafrar ij hardla vel gervir*“). Ehe es auch hier zum Zerschlagen der Figuren kommt, gibt es eine lange verbale Auseinandersetzung zwischen Olaf und Skeggi, dem Sprecher der Bauern. Dieser glaubt den König überlistet und damit gedemütigt zu haben, als Olaf das Leitseil der Böcke in die Hand nimmt. In seinem höhnischen Kommentar verwendet Skeggi das interessierende Wort: „*ok hefir ek enga frett af at nockor konvngur þeirra hafi leitt eyki þors*“. Der Ausgang der Geschichte gleicht dem im Haupttext, nur daß Thor hier aus seinem Gefährt geschleudert wird: „*reiddi hann refdit ok rak vid eyra þor sva fast at hann favk or kerrvni fram a golfit ok brotnadi miog*“. Die zum Teil langatmig erweiterte Fassung ist sicherlich ziemlich jungen Datums. Daß die „*eykir Þórs*“⁸ in einen wie

⁸ Die „*eykir Þórs*“ erscheinen nach BG „*i viðkunni frásögn af trúboði Óláfs Tryggvasonar í Prándheimi, sem finnst m. a. í fórum Þingeyramunka*“ (1993: 88), so daß sie dem Verfasser der *Heiðarvíga saga* vor Augen gekommen sein können. Vielleicht ist die Erzählung weithin bekannt gewesen; daß die Mönche sie in der Form mit dem im Wagen sitzenden Thor und den Böcken davor gekannt haben, ist damit keineswegs gegeben.

auch immer gearteten Zusammenhang mit Thurids Pferd gebracht werden könnten, muß danach als zweifelhaft angesehen werden. Daneben haben wir es zwar mit einem „Fall“ Thors (oder besser: des ihn darstellenden Götzenbildes) zu tun; doch darin einen Anstoß zu Thurids Sturz vom Pferd sehen zu wollen, erscheint mir kaum möglich.

Thor, und diesmal er selbst, stürzt noch an anderer Stelle zu Boden: beim Kampf gegen Hrungrnir, den BG nicht genannt hat, obwohl er ihn mindestens an einer Stelle gemeint haben muß. Aus Snorris Prosadarstellung (Sn.-Edda 1926: *Skáldskaparmál* c. 17) geht nicht eindeutig hervor, ob Thor zu Fuß oder mit dem Wagen zum Kampfplatz kommt; die Haustlång des Þjóðólfr hvinverski (Sn.-Edda 1926: *Tillæg III*) aber läßt keinen Zweifel, daß er mit dem Bocksgespann unterwegs ist, vgl. „ók at ísarnleiki“, „dunði . . . mána vegr und hönnum“, „þás hafregin hafrar högreiðar framm drógu . . . at Hrungrnis fundi“. Thors Hammer schlägt Hrungrnirs Wetzstein in zwei Stücke; eines davon dringt in Thors Kopf, „svá at hann fell framm á jörð“ (wohl von seinem Wagen herab). Und wieder erhebt sich die Frage: Kann diese Erzählung eine Anregung gegeben haben für Thurids Fall in den Bach? Es spricht doch wohl zu viel dagegen.

Beim Aufbruch zum Rachezug hatte sich Thurid ihren „húskar!“ als Begleiter gewählt. Sein Name wird nicht genannt (im Gegensatz zu dem ihres Pferdes), „en svá er sagt, at hann mun grunnúðigr⁹ vera“ (c. 22). Zu diesem, später auch als „mannvitull“ bezeichneten Begleiter, der weder selbst handeln noch sich gegen verlogene Vorwürfe verteidigen darf, macht BG eine verblüffende Bemerkung: „Einkunnin grunnúðigr kæmi vel heim við Þjálfa“ (1993: 88). Dieser Thjalfi ist (neben Loki) Thors Begleiter beim Geirrod-Abenteuer, aber nur in der Þórsdrápa des Eilífr Guðrúnarson; in Snorris ausführlicher Erzählung taucht er nicht auf. In der Drapa ist jedoch keine abwertende Beurteilung Thjalfis zu finden, er wird im Gegenteil seiner Haltung nach neben Thor gestellt: „Skalfa Þórs né Þjálfa / þröttar steinn við ótta“ (Sn.-Edda 1926: *Tillæg IV Str.* 10)¹⁰ — was für Loki nicht der Fall ist.

⁹ Es ist sicherlich richtig, daß das Adjektiv innerhalb der Isländersagas nur an dieser Stelle eingesetzt ist (BG 1993: 85); das Gegenstück „djúpúðigr“ dürfte aber schon früh bekannt gewesen sein, wenn vielleicht auch nur als Beiname, und könnte Vorbild für die Wortbildung gewesen sein.

¹⁰ Snorri zitiert schon in c. 4 der *Skáldskaparmál* im Rahmen der Umschreibungen für Thor aus einer Strophe von Eilífr: „skelfra Þórs né Þjálfa / þröttar steinn við ótta“ (Sn.-Edda 1926: 80).

Der Gedanke, das Attribut „grunnúðigr“ stimme gut überein mit Thjalfi, muß BG somit von anderer Stelle zugeflossen sein.

Die Hrungrnir-Geschichte liefert auch ein positives Bild von Thjalfi. Seiner Schläue ist es zu danken, daß Hrungrnir irritiert wird und seinen steinernen Schild unter die Füße nimmt, was ihn erst verwundbar macht, und Thjalfi erschlägt obendrein den Lehmriesen Mökkurkalfi. Von Einfältigkeit kann keine Rede sein (vgl. Clunies Ross 1994: 67).

Wenn überhaupt etwas Nachteiliges über Thjalfi zu erfahren ist, dann ist es (im Zusammenhang mit Thors Fahrt zu Utgardaloki) die Unüberlegtheit, mit der er den Schenkelknochen von Thors geschlachtetem Bock spaltet, um ans Mark zu kommen (Sn.-Edda 1926: Gylfaginning c. 43). Bekanntlich tritt Thjalfi danach, gewissermaßen als Buße, in den Dienst Thors und wird sein ständiger Begleiter (wie die besprochenen Thor-Geschichten beweisen). Schon bei den Kraft- bzw. Geschicklichkeitsproben in der Halle Utgardalokis hält er sich nicht schlechter als Thor und Loki, wenn sie auch alle drei von dem Riesen hinters Licht geführt werden. Selbst Thjalfis Unüberlegtheit gibt nach meiner Auffassung keinen Anlaß, ihn „grunnúðigr“ zu nennen — und so kann ich der Beurteilung von BG nicht folgen.

Neben all dem Genannten glaubt BG, in der Heiðarvíga saga auch Anklänge an die Prymskviða feststellen zu können (1993: 88).

Als Thurid mit ihrem Knecht nach dem unfreiwilligen Bad nach Hause geht, ist sie „eigi ørendi fegin“ (c. 22). Im Deutschen könnte man sagen: „mit dem Ausgang der Sache nicht zufrieden“ oder auch, wie Ranke (*Thule* Bd. 8 1964: 310): „und war nicht gerade erfreut“, natürlich über das, was geschehen war. BG verweist auf Thors Frage, als Loki von der Suche nach dem Hammer zurückkommt (Edda 1962): „Hefir þú erindi sem erfíði?“ (Str. 10), und auf Lokis Antwort: „Hefi ec erfíði oc ørindi“ (Str. 11). Abgesehen davon, daß die Bedeutungen des Wortes „ørendi“ in den beiden Situationen nicht völlig deckungsgleich sind — bei Thurid ist vom Mißlingen eines selbst in Szene gesetzten Vorhabens die Rede, bei Loki vom Erfolg in der Erfüllung des Auftrages eines anderen —, sehe ich in „eigi ørendi fegin“ einen formelhaften Ausdruck, für dessen Einsatz es kaum eines Anstoßes von außen bedurfte. Übrigens erscheint das Wort kurz zuvor schon einmal in der Erklärung von Olaf und Dag, warum sie zu Thurid hingeritten seien: „Peir (d.h. Thurids Söhne) buðu okkr þetta ørendi“, wo es nur ‚Auftrag‘ bedeuten kann, ein Beweis dafür, daß der Verfasser mit dem Wort umgehen konnte.

BG führt des weiteren an, „að Þór brá sér í kvenbúning, þegar hann

fór til Pryms“, und erinnert an die Frauenkleidung Bardis und seiner Gefährten. An früherer Stelle habe ich mich bemüht, die Unhaltbarkeit dieser Annahme zu erweisen, wodurch auch der Gedanke an Thor als stilles Vorbild hinfällig wird.

Anmerknungsweise bringt schließlich BG die Worte der Saga: „lízk honum sveinninn smár í augum sér“, als der junge Gest vor Styr geführt wird (in Jón Ólafssons nacherzähltem Teil, c. 8), in Zusammenhang mit der Vorstellung „að augun spegla manninn, ætt og eðli“ (1993: 88 Anm. 4). Er vergleicht damit die „öndótt augo“ der vermeintlichen Freyja in der Halle Thryms, aus denen Feuer zu lodern scheint (Str. 27). Ich bin der Meinung, daß BG hier einem Irrtum erlegen ist. Der Junge erscheint „smár“ in S t y r s Augen, ist „smár“ nach Styr's Auffassung, so daß von ihm kein Racheschlag zu befürchten ist. Nicht die Augen sagen etwas über Gest; er ist, so wie er vor Styr steht, in seiner ganzen Erscheinung „smár“. So ist er ja auch schon am Anfang des Kapitels vorgestellt worden: „Gestr var smár vexti ok seinþroska, ok þótti því mönnum lítil þreks ván at honum“. Ich stimme deshalb inhaltlich mit Ranke überein, der übersetzt: „Der wird ihm vorgeführt und sieht ihm schwächig aus und nicht, als habe man Rache von ihm zu erwarten“ (*Thule* Bd. 8 1964: 273).

Auf Grund dieser Beobachtungen und Einwände ist es unwahrscheinlich, daß die Prymskviða die Gedanken des Sagaverfassers in irgendeiner Weise beeinflußt hat.

Ich kann mich der Meinung von Bjarni Guðnason anschließen, daß der Verfasser der *Heiðarvíga saga* Thurid nicht als „Heroin“ hat sehen wollen. Er hat aus christlicher Weltsicht heraus ihre grundheidnische Haltung und ihr Tun in kritischer Distanz gestaltet. Unter anderem deshalb entläßt er sie nach zwei durch eindringliche Schilderung bemerkenswerten Auftritten gedemütigt und der Håme preisgegeben aus der Saga. Im Ergebnis der vorliegenden Untersuchungen bin ich jedoch nicht überzeugt davon, daß er für diese Szenen gedankliche Anleihen bei den Thor-Überlieferungen gemacht hat und bei seinem Publikum mit dem Erkennen derartiger Zusammenhänge gerechnet hat und rechnen konnte. BG ist der Ansicht: „Áheyrendur hafa hvorki farið á mis við samlíkinguna né erindið“ (1993: 90). Damit geht BG wohl zu weit. Angesichts der Vielzahl angeblicher Gedankenanstöße aus unterschiedlichsten, öfter etwas verschwommen erscheinenden Überlieferungen dürfte man dem breiten Sagapublikum zu viel zuzumuten mit der Annahme, es hätte aus zahlreichen Einzelstücken ein Ganzes, eine tiefgehende Gesamtschau gewinnen können. Auch

die damals zweifellos vorhandene größere Vertrautheit mit den mythologischen Stoffen (gegenüber dem heutigen Wissen aus zweiter Hand) konnte nach meiner Ansicht nicht ein solches Ergebnis zeitigen.

Am Ende der Beschäftigung mit Thurids mißglücktem Unternehmen möchte ich die Aufmerksamkeit auf eines der Schlüsselwörter der besprochenen Szenen lenken, ein Wort, mit dem sich auch BG auseinandergesetzt hat. Er sagt (1993: 90): „*Ofanför* er athyglisvert orð. Því bregður ekki fyrir í Íslendingasögum nema í Heiðarvígisögu, en sögnin að *fara ofan* er haft m.a. um guð, sem stígur niður af himni, og í þeirri merkingu bindur hún vel saman ofanför Þórs úr reið sinni og fall Þuridar í Saxalæk. Útreið Þuridar og ofanför virðast skírskota til Þórs, sem fer að heiman í reið sinni með Þjálfu til að berjja tröll í Austurvegi“.¹¹ Ich muß gestehen, daß es mir schwerfällt, den Gedankengang nachzuvollziehen: „ofanför Þórs úr reið sinni“ im Vergleich mit Thurids Fall vom Pferd kann sich meines Erachtens nur auf Thors Kampf mit Hrungrnir beziehen. Wenn der Sturz aus dem Wagen heraus das verbindende Element mit Thurids böser Erfahrung ist, wirkt der Hinweis auf ein Herniedersteigen vom Himmel deplaziert, auch wenn Thor nach der Darstellung in der *Haustlǫng* mit seinem Gespann vielleicht als von oben (aus Gewitterwolken) kommend gedacht ist und erst der Kampf auf dem Boden stattfindet, auf dem Thjalfi ja vorausgeeilt ist. Ich bezweifle, daß bei Thors mit Donner und Blitz einhergehenden Fahrten am Himmel von „fara ofan“ gesprochen worden ist; Þjóðólfr jedenfalls verwendet für Thors Fahrt das Verb „aka“. Ein Herabsteigen vom Himmel gehört wohl eher in christliche Gedankenwelt. Selbst eine Annahme, daß Thor den Hammer noch aus der Luft geschleudert habe und dann durch das Wetzsteinstück aus dem Wagen auf die Erde geschleudert worden sei, könnte nicht verdecken, daß BG zwei unterschiedliche Vorstellungen von „fara ofan“ — das Herabsteigen, -kommen vom Himmel und das Stürzen aus dem Wagen — vermengt, von denen nur eine gedanklich in die Nähe des Geschehens um Thurid gebracht werden könnte. Und festzuhalten bleibt, daß im Zusammenhang mit Thors Zu-Boden-Stürzen in der *Snorra-Edda* allein das Verb „falla“ verwendet wird.

Das nur an der einen Stelle der *Heiðarvígá saga* belegte Wort „ofan-

¹¹ Der letzte Satz gibt zwei getrennte Überlieferungsstücke wieder. Am Beginn der Hrungrnir-Erzählung (*Sn.-Edda* 1926: *Skáldskaparmál* c. 17) heißt es: „Þórr var farinn í Austrvega at berjja tröll“ — da ist Thjalfi nicht dabei; später ist von einem anderen Aufbruch die Rede: „Þórr fór til hólmostefnu ok með honum Þjálf“.

för“ erscheint in der direkten Rede, die Bardis Reaktion auf den Aufbruch seiner Mutter zum Rachezug enthält: „Þetta horfir til óefnis, er hon er á ferð komin, ok mætti vér þess vel án vera, ok verðr nú at leita ráðs ok létta á ofanforna hennar“ (c. 22). Es ist interessant, daß die verbale Fügung „létta á e-t“ offenbar ebenfalls nur in dieser Saga und in diesem Zusammenhang überliefert ist. Bei der Suche nach dem richtigen Verständnis der Worte Bardis kommt deshalb der Verbindung der beiden Elemente entscheidende Bedeutung zu. Den Weg haben die Herausgeber der Saga in einer Anmerkung gewiesen (Heið. 1956: 278 Anm. 2): „Létta á getur varla verið annað en: létta, gera e-ð greiðara. Hér er vikið að bragði því, er síðar var neytt, að koma kerlu af baki (ofanföri).“ Damit war „ofanför“ als Bezeichnung für Thurids Sturz vom Pferd in den Bach festgelegt. An dieser Auffassung ist seitdem meines Wissens nicht gerüttelt worden. BG bestätigt das an einer Stelle, indem er sagt (1993: 85): „Barði leitar ráðs til að 'létta á ofanforna' þuridar, þ.e. koma henni greiðara af baki“. Auch wenn es fast aussichtslos erscheinen mag, gegen die geballte Überzeugung bedeutender isländischer Sagaforscher anzugehen, möchte ich die Frage aufwerfen, ob es so sicher ist, daß „ofanför“ Thurids Sturz oder Fall bezeichnet. Einige Zweifel lassen sich anmelden. „-för“ steht in der Regel für eine längere Bewegung; das der Situation am Bach besser entsprechende wäre sicherlich „-fall“. Bardi sagt ja auch: „reiðið hana af baki, svá at hon falli í loekinn ofan“. Aber selbst wenn man den Ausdruck für möglich hält, muß man einräumen, daß „ofanför“ der Grundbedeutung nach näher bei „ofanganga“ steht.¹² Und dieses häufiger belegte Wort bezeichnet zum Beispiel in der Egils saga Skallagrímssonar bei einem Beutezug den Rückweg vom höher liegenden Land an den Strand, den die Angreifer zuvor hinaufgestürmt waren („uppganga“), in der Eyrbyggja saga den Abstieg durch eine Schlucht zum tiefer liegenden Ballspielplatz und in der Guðmundar saga dýra der Sturlunga saga das Herabgehen, -stürmen aus einer höher liegenden Verteidigungsanlage auf die Angreifer. Diese Textstellen und die Situationen, die sie wiedergeben, legen den Gedanken nahe, daß es sich bei „ofanför“ ebenfalls um ein Sich-Fortbewegen von einer höher gelegenen Stelle zu einer niedriger liegenden handelt. Meine Zweifel an der herrschenden Meinung über die Worte Bardis erwachsen aber

¹² Zoëga 1926: 319 hat deshalb auch „ofan-för“, „-ganga“ f. mit der Übersetzung 'descending', 'descent' zusammengefaßt, während in seiner maßgeblichen Quelle, dem Wörterbuch von Cleasby-Vigfusson die beiden Wörter getrennt aufgenommen sind (allerdings mit den gleichen Übersetzungen).

nicht aus den genannten Textstellen; sie keimten vielmehr, als ich mir die Frage vorlegte, wie der angehängte Artikel („létta á ofanforna hennar“) zu erklären sei. Ein solcher Artikel weist ja im allgemeinen auf etwas Vorhandenes, Bestimmtes, Bekanntes. Das Abgleiten vom Pferd mit dem Sturz in den Bach existiert aber bei Bardis Rede nur in seiner Vorstellung, es ist etwas, das erst geschehen soll, das zu dem Zeitpunkt weder Wirklichkeit ist noch auch von der Betroffenen gewünscht wird. Angesichts dessen sehe ich keine Möglichkeit, den Gebrauch des bestimmten Artikels zu erklären, wenn man der üblichen Deutung der „ofanfór“ folgt. Interessant ist ein Blick auf den Einsatz der Substantive „ferð“ und „fór“ in der Szenenfolge. Als Bardi seine Mutter auf dem Pferd erblickt, sind seine ersten Worte: „Þetta horfir til óefnis, er hon er á ferð komin“. Das dürfte eine bloße Feststellung sein, die man etwa mit „daß sie sich aufgemacht hat, aufgebrochen ist“ wiedergeben kann. Des weiteren sagt er: „verðr nú at leita ráðs ok létta á ofanfór n a hennar“ — mit dem besonderen Wort und dem bestimmten Artikel. In Bardis Anweisung, wie Olaf und Dag vorgehen sollen, heißt es u.a.: „segid, at þat sé vel, er hon er komin í fór v á r a“. Und schließlich hören wir die Erklärung aus Thurids Mund, als Olaf und Dag sie scheinheilig höflich begrüßt haben: „Því em ek í ferð i n a komin, at mik vættir, at siðr mun fyrir farask nokkur stórræði . . .“. Sollte nicht mit „ofanforna“ wie in den beiden letzten Fällen der mit dem Ziel Borgarfjord von Asbjarnarnes aus begonnene Ritt gemeint sein? Auffällig könnte dabei nur „ofan-“ sein. Aber eine Erklärung für die Wortwahl bietet sich an: Der Verfasser könnte den kurzen Ritt der Thurid in seiner Gänze im Sinn gehabt haben und von der Vorstellung ausgegangen sein, daß ihr Weg wie der aller Teilnehmer von höher gelegener Stelle zum Bachbett hinabgehen mußte. Vielleicht erkennen wir etwas von seinen Gedanken in den in Bardis Rede eingeschobenen erläuternden Angaben zum „Saxalœkr“: „hann fellr ór Vestrhópsvatni ok ofan í Viðidalsá; skeiðgata liggir at lœknum norðan ok svá frá honum“.

Ich möchte nach allem „ofanfór“ als Bezeichnung für Thurids Ritt, nicht als solche für ihren Sturz vom Pferd ansehen. Das hat natürlich zur Folge, daß die Übersetzung für „létta á e-t“ nicht ‘létta, gera e-ð greiðara’ sein kann. Wie schon gesagt, ist neben „ofanfór“ auch diese verbale Fügung nur aus der Heiðarvíga saga bekannt, deren Verfasser offensichtlich eine Neigung hatte, ungewöhnliche Wörter einzusetzen. Das Verb „létta“ an sich ist in mehreren Bedeutungen überliefert. Neben Belegen mit den Bedeutungen ‘leichter machen’ und ‘erleich-

tern' stehen in nicht geringer Zahl solche mit der Bedeutung 'aufhören, Schluß machen mit' (mit Dativ oder folgendem Infinitiv konstruiert). An diese haben sowohl Cleasby-Vigfusson als auch Fritzner angeknüpft bei der Übersetzung von „léttá á e-t“: 'to check, stop, make alight' (1957: 385) bzw. 'gjøre en Ende paa noget, standse noget saa at det ophører' (1954: 2. Bd. 489). Auf diese Weise kommen wir zu einer Aussage Bardis, die dem Sagatext voll gerecht wird: „nun müssen wir einen Ausweg finden und ihrem Ritt (der ja schon im Gange ist) ein Ende bereiten“. Die großen Wörterbücher beweisen, daß schon andere vor mir Bardis Worte in der vorgeschlagenen Weise gedeutet hatten. Zu ihnen gehört auch Ranke mit seiner Übersetzung: „nun heißt es Mittel finden, wie wir ihrem Ritt ein Ende machen“ (*Thule* Bd. 8 1964: 309). Wenn man sich dem anschließt, werden einige der Überlegungen zu einer gedanklichen Verbindung zwischen Thor-Erzählungen und Thurid-Handlung auch aus rein sprachlicher Sicht gegenstandslos.

Literatur

- Heiðarvíga saga* (Heið.). *Borgfirðinga sögur*, hrsg. von Sigurður Nordal u. Guðni Jónsson. Íslenzk fornrit. III, 1938 (2. Aufl. 1956), Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- „Die Geschichte vom Hochlandskampf“, übertr. von F. Ranke, *Thule*. Altnordische Dichtung und Prosa. Bd. 8, Neuausgabe 1964, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln.
- Edda. Die Lieder des Codex regius nebst verwandten Denkmälern* (Edda), hrsg. von G. Neckel, 4. Aufl. von Hans Kuhn 1962, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Snorri Sturluson Edda* (Sn.-Edda), hrsg. von Finnur Jónsson, 2. Aufl. 1926, G. E. C. Gads Forlag, København.
- Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, hrsg. von Ólafur Halldórsson, 1. Bd. Editiones Arnarnagænar. Series A, vol. 1, 1958, Ejnar Munksgaard, København.
- Bjarni Guðnason (BG) 1993: *Túlkun Heiðarvígisögu*. *Studia Islandica-Íslensk Fræði*, 50. hefti, Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Cleasby, R. & Vigfusson, G. 1957: *An Icelandic-English Dictionary*, 2. Aufl., Clarendon Press, Oxford.
- Clunies Ross, M. 1994: „Þórr's Honour“. H. Uecker (Hrsg.), *Studien zum Altgermanischen*. Festschrift für Heinrich Beck, Walter de Gruyter, Berlin-New York, S. 48-76.

- Fries, I. 1994: „När skrevs sagan? Om datering av isländska sagor, särskilt Heiðarvígásagan“. *Scripta Islandica* 45, S. 21–41.
- Fritzner, J. 1954: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*, Nachdruck der 2. Aufl. Tryggve Juul Møller Forlag, Oslo.
- Zoëga, G. T. 1926: *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. Clarendon Press, Oxford.

KARL G. JOHANSSON

Hávamál strof 13

Ett inlägg i diskussionen kring *Óminnis hegri*

Eddadiktningen erbjuder forskningen en mängd tolkningsproblem som stimulerar till diskussion och ofta till mer eller mindre vågade spekulationer. Enskilda textställen behandlas i uppsatser ur olika aspekter eller i samband med större undersökningar av den norröna litteraturen. I det följande kommer jag att utifrån ett enskilt tolkningsproblem diskutera frågor av metodisk art som kan vara av mer generellt intresse, utöver resultatet av själva undersökningen.

I *Hávamál* finner vi en mängd svårlösta textställen. Dikten är sammansatt och innehåller avsnitt som inte självklart bildar enhet. Stroferna 11–14 bildar till exempel en enhet som behandlar dryckenskap och sätts in i dikten som en del i rådgivningen till gästen om hur denne ska uppföra sig när han kommer till ett okänt hus. I denna enhet skiljer sig dock strof 13 och 14 ytterligare från sammanhanget genom att introducera ett 'jag' som identifieras med Óðinn genom kopplingen till berättelsen om Gunnlöd i stroferna 104–110 (se t.ex. Larrington 1993: 24 f.).

I strof 13 förekommer frasen *óminnis hegri* 'glömskans häger' som ofta har diskuterats i litteraturen kring *Hávamál*. Man har på olika sätt försökt förklara hur hägern förknippats med glömska och öldrickning. Det kan tyckas att ämnet borde vara uttömt vid det här laget, men i det följande vill jag ändå drista mig till att ännu en gång behandla frågan. Jag kommer härvid framför allt att fästa avseende vid de metodiska aspekterna vid tolkningen av ord och uttryck i eddadiktterna. Min utgångspunkt är att vi så långt det är möjligt bör försöka tolka dikterna med hjälp av vår kunskap om det norröna språket och norrön poetik. En lösning som stöder sig på exempelvis arkeologiska fynd eller fenomen som vi inte känner från eddadikternas kontext kan kasta ljus över svåra problem, men bör inte accepteras om vi kan finna plausibla lösningar inom den norröna poesins system.

Hávamáls strof 13 lyder i sin helhet:

Óminnis hegri heitir	Glömskans häger heter
sá er yfir öldrum þrumir;	den som hukar över gillet;
hann stelr geði guma;	han stjal en mans vett.
þess fugls fjöðrum	Av den fågelns fjádrar
ek fjöttraðr vark	blev jag fjättrad
i garði Gunnlaðar	i Gunnlöds gård

I sin utgåva av *Hávamál* från 1924 kommenterar Finnur Jónsson omskrivningen *glömskans häger*. Han konstaterar inledningsvis att uttrycket aldrig blivit förklarat och att "Der må være noget ved hejrens væsen, der har bevirket udtrykket" (Finnur Jónsson 1924: 26). Finnur Jónsson föreslår att hägern som står stilla under långa perioder, till synes försunken i stor tankspriddhet, kan ha givit upphov till bilden. Han hävdar vidare att "Denne hejrens ubevægelighed, under hvilken den synes ligesom at have glemmt alt omkring sig, er bleven til en egenskab, der tænktes at kunne påvirke, virke på andre væsener; udtrykket er så blevet symbolsk" (Finnur Jónsson 1924: 26). Denna tolkning återkommer även i hans utgåva av eddadikterna (Finnur Jónsson 1932: 23). Påståendet om hägerns förmåga att påverka andra varelsers sinnestillstånd ifrågasätts med all rätt av de flesta senare uttolkare (se t.ex. Elmevik 1968: 41 och Evans 1986: 80). Enligt David A. H. Evans tycks hägern inte förknippas med glömskan i någon annan norrön text (Evans 1986: 80). Huvuddragen i Finnur Jónssons tolkning återkommer dock i samtliga senare uttolkares försök. Alla är eniga om att omskrivningen med hägern representerar berusningen som inträder vid dryckeslaget eller har samband med denna. Hägerns roll och hur den ska förknippas med glömskan och dryckenskapen blir därmed central i samtliga inlägg i diskussionen.

Finnur Jónssons försök till tolkning av bilden bygger först och främst på hans intuition. Han gör inga försök att söka argument utanför dikten i kulturhistoriska eller zoologiska förklaringar. Finnur Jónsson nöjer sig med att konstatera att frasen inte kan förklaras utifrån det material som finns tillgängligt om Óðinn och hans äventyr i samband med Gunnlöð. Han antyder inte möjligheten att tolka omskrivningen som en kenning eller de konsekvenser detta skulle få för tolkningen.

I en bok om eddadikternas djur och växter föreslår Nils von Hofsten en annan lösning. Han konstaterar inledningsvis att den svårtolkade frasen kanske blir förstäelig "om tonvikten lägges icke på glömska i

allmänhet utan på oöverlagda handlingar under rusets inflytande” (Hofsten 1930: 26). Han poängterar vidare att ”Hägermotivet kan fattas som en metafor, i vilken den över dryckeslaget ’ruvande’ hägerns oberäknliga impulshandlingar symbolisera den hämningslöst berusades” (Hofsten 1930: 26). Hofsten anser att det snarare är hägerns snabba rörelser vid jakten som åsyftas med bilden av hägern. Under ölets inverkan kan männen begå överilade handlingar, vilket jämförs med hägerns snabba rörelser (Hofsten 1930: 25 f.). Evans påpekar med rätta att detta inte ger någon god förklaring till bestämningsordet *óminni* (Evans 1986: 80). Hofstens tolkning har dock fått en viss genomslagskraft (se t.ex. Bernström 1962: 231 och Olsen 1962: 9 f.). Han koncentrerar sig liksom Finnur Jónsson på hägern och dess roll som representant för den berusades uppförande. Att hägern skulle kunna representera något som inte direkt har med fågelns beteende att göra föresvävar honom inte. Detta leder till att han kommenterar Brates översättning av strofen som ”knappast zoologiskt rimlig” (Hofsten 1930: 26). Som vi ska se i det följande är detta det vanligaste sättet att närma sig problemet i diskussionen. Men är det så självklart att hägern som konkret fenomen är det viktigaste i sammanhanget för att vi ska förstå bilden? Jag återkommer till denna fråga nedan.

Anne Holtsmark har föreslagit att *óminnis hegri* ska betraktas som en kenning där huvudordet *hegri* representerar inte enbart hägern utan snarare står för ’fågel’. Hon hävdar att bilden av hägern kan vara en konkret benämning för skopan som man öser upp ölet med och att bestämningsordet syftar på den glömska som kommer av att skopan brukas flitigt. Skopor av den här typen har i senare tid kunnat formas som en and, gås eller tupp men det finns inga exempel på att de formats som en häger. Man har påträffat ölskopor i Norge, dock inte äldre än 1500-talet (Holtsmark 1957: 21 ff.). Förutsättningen för att denna tolkning ska kunna accepteras är att man läser ordet *öldr* som ’öl’ och inte, vilket är det vanliga, som ’ölgille’. Raden *yfir öldrur þrumir* skulle alltså läsas ’som flyter på ölets yta’. Ett problem med denna tolkning är att ordet står i plural i strofen. Ordet *öldr* förekommer normalt endast i singularis i betydelsen ’öl’, men i en strof som tillskrivs Egill Skalla-Grímsson förekommer det i pluralis: *öldra dregg ’ölspyan’* (Finnur Jónsson 1912–15, B: 1: 50). Holtsmark hävdar att det finns belägg för att *öldr* även i plural har uppfattats som ett konkret ’öl’ och att det är detta det rör sig om i strof 13 (Holtsmark 1957: 21). Detta problem har diskuterats mer ingående av Lennart Elmevik (Elmevik 1968: 42).

Han invänder mot tolkningen av bilden som en kenning för ett konkret föremål, att en skopa att ösa öl med knappast skulle vila stilla utan ständigt vara i rörelse (Elmevik 1968: 39 ff.). Evans anser att en tyngre vägande invändning skulle vara att man inte har påträffat några skopor med skaftet format som en fågel äldre än från 1500-talet (Evans 1986: 80). Inte heller denna invändning har dock särskilt stor tyngd. Att man argumenterar för eller emot förekomsten av en *ölhäger* med utgångspunkt i fyndmaterialet från 1500-talets Norge visar på ett viktigt metodproblem vid diskussionen av eddadikterna i samband med konkreta föremål. Bilden av hägern som huvudord till bestämningsordet *óminni* har ju i kontexten ingen uppenbar koppling till ett föremål. Det är därför omöjligt att argumentera med säkerhet för eller emot Holtsmarks förslag. Jag anser därför att Holtsmarks förslag bygger på ett osäkert fyndmaterial, vilket är obrukbart vid förklaringen av frasen.

Lennart Elmevik redovisar i sin artikel om *glömskehägern* uttömmande den tidigare diskussionen av problemet. Han konstaterar att *óminnis hegri* måste tolkas symboliskt och att det är "Den av ruset förorsakade glömskan, i vars spår följer ovaksamheten och omdömeslösheten som kastar sin hotande skugga över dryckeslaget" (Elmevik 1968: 44). Han frågar sig var hägern kommer in i bilden och föreslår att förklaringen till valet av hägern skulle kunna vara att "diktaren velat ha ett lämpligt med *heitir* allittererande fågelnamn" (Elmevik 1968: 45). Mot detta kan man invända att allitterationen *hegri/heitir* inte har någon betydelse i sammanhanget, eftersom det snarare är *óminnis/öldrum* som allittererar. En allitteration *hegri/heitir* ger dessutom dubbel allitteration, vilket inte är önskvärt enligt reglerna för diktningen. I anslutning till detta kan nämnas att Finnur Jónsson faktiskt föreslog att *heitir* var ett senare inskott i raden, som nu är ovanligt lång (Finnur Jónsson 1924: 26).

Finnur Jónssons förslag kan vara värt ytterligare granskning då det dels finns metriska skäl, dels även skäl som har med tolkningen att göra som talar för det. Om vi avlägsnar *heitir* blir versraden inte onormalt lång och vi undviker en allitteration som inte är önskvärd enligt de metriska reglerna för den norröna poesin. För diskussionen av frasen *óminnis hegri* kan det också vara av intresse. En förklaring till att *heitir* har tillfogats i versraden kan vara att skrivaren/sammanställaren av *Hávamál* inte har förstått bilden och försökt förtydliga genom att infoga det överflödiga verbet. Detta talar för att vi bör söka förkla-

ringen av bilden i den norröna poetik som Snorri presenterar och som han antyder att samtidens skaldar inte alltid känner till.

Elmevik ansluter sig i princip till Finnur Jónssons lösning men hävdar att denne har gått för långt i sin tolkning när han tillskriver hägern förmågan att överföra glömskan på andra (Elmevik 1968: 45). Det tycks dock som om Elmeviks lösning på problemet är att i princip ge Finnur Jónsson rätt.

Det senaste tolkningsförslaget står Ursula Dronke för. Hon anser att det är hägerns vana att spy upp sin föda som åsyftas med bilden, på samma sätt som överdrivet ölrickande kan leda till att man spy (Dronke 1984: 53 ff.). Dronke finner stöd för sin tolkning i Snorris berättelse om skaldemjödets, där Óðinn spyr upp mjödets efter att ha stulit det från jätten Suttungr (Dronke 1984: 55 f.). Dessutom söker hon stöd i hägerns ostadiga gång vilken skulle påminna om den druckne mannens. Den förstnämnda vanan har enligt Dronke givit upphov till talesätt om den spyende hägern. Hon anför exempel ur den tyska ordspråksskatten (Dronke 1984: 54). Dronkes utredning för oss enligt min mening långt bort från *Hávamál*. Hennes hänvisningar till Snorris komiska berättelse om skaldemjödets är intressanta, men ger oss ingen förklaring av hägermotivet i *Hávamál*. Den ostadigt träd-klättrande hägern som en symbol för dryckenskap och dess otrevliga vana att spy upp sin föda hade kunnat ge en god förklaring av bilden om det inte varit för bestämningsordet *óminni*. Men hägern förknippas ju i strofen och dess sammanhang inte med fylleriets komiska sidor eller resultatet av för mycket öl, utan snarare med de mörka sidorna av rusets omdömeslöshet. Detta får ingen förklaring i Dronkes resonemang. Dronkes exempel från tyska ordspråkssamlingar är svaga argument för hennes förklaring eftersom dessa ordspråk helt tycks sakna motsvarighet på nordiskt område. Ordspråken som samlats in under 1800-talet har dessutom föga gemensamt med den diktning och tradition som *Hávamál* är en del av. Därmed försvagas Dronkes argument i förhållande till en förklaring som argumenterar utifrån vår kunskap om den nordiska diktning där dikten hör hemma.

Det gemensamma för alla tidigare tolkningar av frasen, med undantag för Anne Holtsmarks, är att de inte reflekterar över dess formella likhet med skaldediktningens kenningar. Jag anser att vi som Holtsmark föreslog (Holtsmark 1957: 23) ska betrakta frasen med hägern som en kenning. Holtsmarks ovan redovisade tolkning av kenningen kan jag dock inte ansluta mig till.

Óminnis hegri är uppbyggd som en kenning med bestämningsord och huvudord. Dess form indikerar alltså att den ska uppfattas som en kenning. I eddadikterna är denna stilfigur visserligen sällsynt; det är framför allt i skaldedikterna den förekommer. Men det förekommer bilder i eddadiktningen som har tolkats som kenningar. Som exempel på olika typer av kenningar ur eddadiktningen kan anföras *hildimeidr* 'krigare' (Fm 36), *Ógnar liómi* 'guld' (Fm 42) och *gygiar grætir* 'Tor' (Hym 14). Det finns alltså indikationer på att vi kan räkna med att kenningar har använts som stilfigurer i eddadiktningen och att vi bör kunna utgå från reglerna för kenningar när vi försöker förstå bilden i *Hávamál* 13. Bilden ger ingen självklar association till dryckenskap och som vi har sett ovan har detta vållat tidigare uttolkare problem. Vi kan givetvis inte utesluta att bilden har varit uppenbar för medeltidens publik, men mycket tyder på att vi bör söka tolkningen av motivet i samtidens poetik, d.v.s. den poetik vi kan finna i Snorri Sturlusons *Edda*. Där förklarar Snorri hur en kenning är uppbyggd. Han visar hur ett ord, eller *heiti*, i kenningen kan ändra betydelse genom det bestämningsord, *kenniorð*, man använder. För en definition av kenningen hänvisar jag till Bjarne Fidjestøls artikel "Kenningsystemet" i *Maal og minne* 1974 (Fidjestøl 1974: 7 ff. Se även Clunies Ross 1987). Ett exempel på en fågelkenning är *hræva gaukr* 'likens gök' för korpen (Finnur Jónsson 1912–15, B: 1: 90). Här ser vi hur ordet *gaukr* 'gök' med bestämningsordet *hræ* 'lik' kommer att beteckna korpen. En tolkning av *óminnis hegri* som en kenning måste alltså även ta hänsyn till bestämningsordet *óminnis* och inte enbart huvudordet *hegri*.

Om vi betraktar *óminnis hegri* som en kenning för glömskan är det orimligt att denna skulle ha *óminnis* som bestämningsord. Vi bör i stället söka efter något som har anknytning till glömskan. Än mer omöjligt skulle det vara om en fågel som normalt förknippas med glömska användes som huvudord i en kenning för glömska, och dessutom med ordet *óminnis* som bestämningsord. Jag anser därför att vi bör försöka analysera bilden genom att se till de båda komponenterna och deras respektive betydelse och därefter se vad bestämningsordet tillför huvudordet.

Ordet *óminni* står otvetydigt för 'glömska'. Men vad kan detta ord förknippas med, som gör det användbart som bestämningsord? Det finns enligt min mening två möjligheter. Om vi tänker oss att man förknippade öldrickandet med minnesförlost skulle *óminnis* stå som ett bestämningsord i en kenning för drycken som vållade glömskan. En andra möjlig förklaring är att glömskan är en del av sinnet, männens

medvetande. Ordet *óminnis* skulle då kunna betraktas som en bestämning till ett heiti för människans medvetande eller sinne.

Den första förklaringen skulle alltså kunna vara att hägern förknippas med drycken och att *glömskans dryck* skulle vara ölet. Hägern är dock svår att förknippa med dryck eller öl och jag har över huvud taget inte funnit något belägg för att fågelbenämningar använts för omskrivningar av dryckesvaror. Jag koncentrerar mig därför i det följande på den andra tolkningsmöjligheten. Denna tolkning, att betrakta *hegri* som ett heiti för människans sinne, ger en bättre lösning. Det är vanligt i folktron att fåglar representerar människors själar eller gudaväsen och i detta avseende uppvisar den norröna litteraturen många exempel. Kopplingen till Óðinn har redan uppmärksamats i samband med *óminnis hegri* (Holtmark 1957: 23 f.). I en artikel om guden Hoenir skriver Folke Ström om denna uppfattning av fågeln som representant för människans själ:

Som tidigare framhållits existerar enligt den spekulation, som här varit verksam [vid sammankopplingen av gudar och fåglar], en motsvarighet mellan rörelsen i lufthavet och rörelsen i människans eller gudomens själ, extasen eller exaltationen. Denna korrespondens synes innefatta också de levande väsen, som ha sitt hemvist i luftrymden och som på ett mystiskt sätt förbindas med mänskliga själsförmåigheter, med de tankar och ingivelser som far genom människans medvetande (Ström 1956: 57 f.).

I den norröna diktningen känner vi dessutom till två fåglar som tydligt representerar *tanken* och *minnet*, nämligen Óðins korpar Hugin och Munin, vilka som Óðins sinnen övervakar vad som händer i världen. Om vi börjar med att åter betrakta huvudordet *hegri* ur denna synvinkel kan vi tänka oss att detta står för 'fågel'. Det är dock inte nödvändigt att utesluta hägern ur tolkningen. En kenning kan ofta fungera på flera plan och hägern kan innebära en nyansering av fågelmotivet i samband med själsliga egenskaper. Hägern kan tänkas representera fågelsläktet som bild för människans själ, men samtidigt kan hägerns specifika egenskaper tänkas representera ett visst själstillstånd på ett andra plan i kenningen på samma sätt som vi kan se hur de båda elementen i kenningar ofta har flera dimensioner. Ett exempel på detta är kenningar för 'man' eller 'krigare' där kopplingen till havet och skeppen markeras med bestämningsordet. I kenningen *skips alfr* 'skeppets alv' förstår vi av bestämningsordet att mannen har sin hemvist ombord på ett skepp (Finnur Jónsson 1912–15, B: 2: 486). Med

ett bestämningsord som *brynjalfr* 'brynjalf' är kopplingen i stället till striden och vi får ingen association till havet eller skeppet (Finnur Jónsson 1912–15, B:1: 12). Även huvudordet kan ge association till en viss situation eller miljö. En kenning för sjökrigare kan till exempel ha ett gudaheiti som huvudord. I kenningen *græðis hests Þundr* är huvudordet *Þundr* ett heiti för Óðinn, som förknippas med striden (Finnur Jónsson 1912–15, B:1: 206). Huvudordet bestäms av kenningen *græðis hestr* som uttolkas 'skepp'. En manskenning kan ge andra associationer beroende av huvudordet som till exempel *auðar hlunnr*, där huvudordet *hlunnr* 'stock' bestäms av *auðar* 'rikedomens', vilket ger en kenning med betydelsen 'rik man' (Finnur Jónsson 1912–15, B:2: 385).

Kopplingen till människors själsförmögenheter och sinnestillstånd passar enligt min mening mycket väl in i sammanhanget. Vi kan med denna tolkning få tre olika möjligheter att förklara motivet. En första möjlig förklaring kräver att vi fortfarande räknar med hägern som en del av bilden och att denna inte har reducerats enbart till en representant för fågelsläktet. I den isländska *Physiologus* finner vi en bild av hägern som en våldsam fågel som angriper örnar (Halldór Hermannsson 1938: 18). I sin utgåva av texten konstaterar Halldór Hermannsson att hägern har blandats samman med *fulica*, vilken i nästa avsnitt betecknas som en stillsam fågel (Halldór Hermannsson 1938: 10). Jonna Louis-Jensen konstaterar i kommentaren till översättningen av *Physiologus* att den ovan presenterade beskrivningen av hägern som våldsam saknar motsvarighet i de latinska redaktionerna (Louis-Jensen 1984: 61). I latinska bestiariet från medeltiden anses hägern flyga högt ovan molnen, vilket tolkas som en bild av de utvaldas själar som strävar efter de himmelska höjderna och undflyr denna världens ondska och svårigheter. Denna själssegenskap skulle här framträda när mannen dricker öl och sitter tyst försjunken i tankar. En svaghet med detta motiv är dock att det passar dåligt in i strofens sammanhang. Som vi ser redan i strofens andra del handlar dikten snarare om att mannen förlorar sin jämvikt och eventuellt blir våldsam.

Detta leder över till nästa tolkningsmöjlighet. Männens omdöme blir avtrubbat av drycken och detta kan leda till våldsdåd och övergrepp. Kenningen *ómínnis hegri* skulle kanske kunna tolkas som 'glömskans sinnestillstånd', vilket ger 'extasen' eller 'berusningen av sinnet', sinnestillstånd som kan förknippas med glömska. Denna förklaring fungerar dessutom väl med strofens andra halvdel. Diktens jag har alltså dragits med i något illdåd under ruset i Gunnlöds gård. Han erkänner att ölets påverkan av hans sinne inte för något gott med

sig och i följande strof konstaterar han att det bästa med drycken är att man återgår till sitt vanliga tillstånd när effekten avtar.

14.

Qlr ek varð
varð ofrölví,
at hins fróða Fjalars;
því er þóðr bazt
at aprt of heimtír
hverr sitt geð gumi.

Berusad blev jag
blev alltför full
hos den vise Fjalar;
därför är ölet bäst,
att åter hämtar
var man sitt vett.

Om vi jämför med stroferna 104–110 i Hávamál kan vi se flera antydningar till just detta. I strof 104 säger berättaren: *fátt gat ek þegjandi þar; / mörpum orðum / mæltu ek í minn frama / í Suttungs solum* ('lite av tystnad fick jag där / jag sade mycket till min berömmelse / i Suttungs salar'). Gunnlóð ger honom det dyra ölet och han tackar henne med att ge henne *ill iðgjöld / ... / síns ins heila hugar / síns ins svára sefa* ('dålig gengäld ... / för sin goda tanke / för sitt tungsinne'), tydligen genom att svika henne i kärlek. I strof 109 kallar han sig själv *Bólverkr*, vilket betyder 'illdåd', och slutligen lämnar han Gunnlóð gråtande i strof 110. Man skulle alltså mycket väl kunna tolka strof 13 så, att den hör samman med stroferna 104–110 och att berättaren under rusets inflytande har burit sig skändligt åt mot Suttungs dotter Gunnlóð. Carolyne Larrington antyder i sin bok om *Hávamál* att denna tolkning skulle vara möjlig men hävdar dock med utgångspunkt i Snorri Sturlusons version av myten att stroferna 13–14 refererar till samma myt om hur Óðinn erövrar skaldemjödets och att poeten har utgått från att alla kände till denna (Larrington 1993: 24 f.).

I detta sammanhang finns det även en tredje möjlighet att tolka bilden. Det kan vara kättjan som tar överhanden under dryckens inflytande. Óðinn fångades av kättjans fjädrar i Gunnlóðs gård och det är det som vållar hans svek. I sammanhanget med Gunnlóð ger detta en god lösning på problemet, men i strof 13 är det dock lite svårare att få bilden att passa in. Det är för det manliga ölgillet glömskans häger tycks utgöra ett hot.

Slutligen bör vi se på ytterligare ett ord i strofen som kan vara viktigt för vår tolkning. Verbet *þruma* översätts vanligen med 'huka' eller 'sväva'. Fritznér ger 'være eller blive i Ro paa et Sted'. *Þruma* förekommer i flera strofer i *Hávamál*. I strof 17 beskrivs *afglapi* 'den fånige' som när han kommer bland människor antingen talar högt och

mycket eller *þrumir* 'hukar' eller 'sitter tyst'. En liknande betydelse har ordet i strof 30 där den som kan sitta tyst utan att uppmärksammas anses klok av omgivningen. I *Grimnismál* 8 räknar Grímnir (Óðinn) upp gårdarna i Miðgarðr och gården Gladsheimr sägs ligga där Valhöll *þrumir* 'reser sig' i sin vidd. *Fjölsvinnsmál* 35 har verbet i en annan betydelse. Här betyder det snarast 'förbli', 'stanna kvar'. Vidare återfinner vi *þruma* i *Sólarljóð* 77 där det tycks ha betydelsen 'hänga'. I skaldedikten *Merlínússpá* förekommer ordet i två sammanhang, dels i betydelsen 'lura på', 'ligga kvar' i *en sumt yfir / á svolum barni / eylands þrumir / ormr enn rauði* (Finnur Jónsson 1912–15 B: 2: 32), dels i betydelsen 'vara kvar', 'stå emot' i *þeir munu kvistir / es þruma eftir / þess rúm taka / þat sék gørla* (Finnur Jónsson 1912–15 B: 2: 41). Ordet *þruma* förekommer slutligen i en överförd betydelse i frasen *þrumir andskotinn undir*, 'djävulen ligger bakom' (Finnur Jónsson 1912–15 B: 1: 517) och om stormen som tynger ner landet efter sommaren i *Líðr gött sumar gróðrar / gandrekr þrumir landa* (Finnur Jónsson 1912–15 B: 1: 602).

Vi kan av detta se att ordet förekommer i ett antal betydelser. 'Huka', 'sitta tyst' är den betydelse vi finner i de övriga förekomsterna i *Hávamál*, medan andra talar mer för 'stanna', 'förbli'. När ordet används om gården Gladsheimr visar detta i samma riktning som den förstnämnda betydelsen. Valhöll upplevs som en gigantisk byggnad som höjer sig mäktigt över gården. När ordet får en överförd betydelse som i 'djävulen ligger bakom' eller 'stormen vilar tungt' tyder detta på att ordet har associerats till hotfullhet eller överhängande fara. Denna stämning passar väl i strof 13 där hotet tornar upp sig över ölgillet. När männen dricker påverkas deras sinnen och de blir oberäknliga och farliga. Det bedövande ruset eller extasen hukar hotfullt över ölgillet och stjal männens vett.

Min diskussion kring *ómínnis hegri* visar att det går att närma sig tolkningen av eddadikterna ur många aspekter. De olika lösningarna på problemet ligger som vi har sett inte så långt ifrån varandra. Finnur Jónssons tolkning återfinns i mer eller mindre reviderad form hos samtliga uttolkare med undantag av Anne Holtmark som vill ge en mer konkret tolkning av bilden. Min egen tolkning kommer till syvende och sist inte att avvika i särskilt hög grad från tidigare försök. Skillnaden mellan min lösning och de tidigare ligger snarare i metoden än i resultatet. Jag har i min argumentation försökt hålla mig till vad vi vet om poetikens regler och den kulturella kontexten på det medeltida Island. Jag anser att en omskrivning som denna bör analyseras på

samma sätt som de kenningar vi finner i skaldediktningen och dikter inom eddadiktningen. Genom detta tillvägagångssätt kommer jag enligt min mening fram till en tolkning som stämmer bättre med den kunskap vi har om denna diktning och dess innehåll. Frasen bör alltså läsas som en omskrivning för den sinnesstämning som kan inträda vid stor konsumtion av alkohol, 'extasen' eller 'den medvetslösa och ovaksamma berusningen'.

Litteratur

- Bernström, J. 1962: "Häger". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 7: 231. Allhems förlag. Malmö.
- Clunies Ross, M. 1987: *Skáldskaparmál. Snorri Sturluson's ars poetica and medieval theories of language*. Odense University Press. Odense.
- Dronke, U. 1984: "Óminnis hegri". B. Fidjestøl m.fl. (utg.), *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984*. Alvheim & Eide Akademisk forlag. Øvre Ervik, s. 53–60.
- Elmevik, L. 1968: "Glömskans häger. Till tolkningen av en Hávámál-strof". *Scripta Islandica* 19, s. 39–45.
- Evans, D. A. H. (utg.) 1986: *Hávámál*. Viking Society for Northern Research. London.
- Fidjestøl, B. 1974: "Kenningsystemet. Forsøk på ein lingvistisk analyse". *Maal og minne*, s. 5–50.
- Finnur Jónsson (utg.) 1932: *De gamle Eddadigte*. G. E. C. Gads Forlag. København.
- 1912–15: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. København–Kristiania.
- 1924: *Hávámál*. G. E. C. Gads Forlag. København.
- Frank, R. 1990: "Ornithology and the Interpretation of Skaldic Verse". *Saga-Book of the Viking Society*. Vol. XXIII: 2, s. 81–83.
- Halldór Hermannsson (utg.) 1938: *The Icelandic Physiologus*. *Islandica*, vol. XXVII. Cornell University Press. Ithaca – New York.
- Hofsten, N. von 1930: *Eddadikternas djur och växter*. Skrifter utgivna av kungl. Gustav Adolfs Akademien 30. Uppsala.
- Holtsmark, A. 1957: "To Eddasteder". *Arv* 13, s. 21–30.
- Larrington, C. 1993: *A Store of Common Sense. Gnomie Theme and Style in Old Icelandic and Old English Wisdom Poetry*. Clarendon Press. Oxford.
- Louis-Jensen, J. (utg.) 1984: "Forklaringer til den islandske Physiologus-tekst". *Romanske stenarbejder* II, s. 59–62.
- Meissner, R. 1921: *Die Kenningar der Skalden. Ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Kurt Schroeder. Bonn und Leipzig.
- Noreen, E. 1932: "Anmälan av Heggstad. Gamalnorsk ordbok". *Arkiv för nordisk filologi* 48, s. 340–343.

- Olsen, M. 1962: *Edda- og skaldekvad. Forarbeider til kommentar. V. Hávamál.* Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. Ny Serie. No. 3. H. Aschehoug Universitetsforlag. Oslo.
- Ström, F. 1956: "Guden Hœnir och odensvalan". *Arv* 12, s. 41-68.

RITI KROESEN

Ambiguity in the relationship between heroes and giants

The relations between giants and other inhabitants of the Scandinavian (mythological) world are often very complicated and ambiguous. Recent scholarship has occupied itself with them, and it seems not quite without success. (See the works of Lotte Motz and Gro Steinsland.) However, the meetings between giants and heroes, which play such an important part in the heroic literature of the North, have stayed more or less in the shadow. This article intends mainly to focus on these contacts. Its material will be taken from Old Norse/Old Icelandic heroic literature, that is: the heroic Lays of the *Edda*, the *Fornaldar Sögur*, a few less realistic episodes of the realistic Sagas, and, of course, *Saxo Grammaticus*. And also from the *Beowulf*, which contains Scandinavian narrative material. A few stories about dealings between giants and gods will also be included, because they can be explained in the same way as the heroic stories.

It will be useful to start with a brief (and by no means exhaustive) discussion about the words for giants and giantesses in Old Norse. (The etymology of almost all of them is totally obscure.) It is likely that different denominations point to different kinds of giants but it is very difficult, not to say impossible, to be sure about that. The following quote is from Cleasby-Vigfusson (1874, p. 498): "In popular Icelandic usage *risi* denotes size, *jötunn* strength, *þurs* lack of intelligence; thus *hár sem risi*, *sterkr sem jötunn*, *heimskr sem þurs*." Motz's investigation of the classical material has yielded somewhat different but not really contradictory results (1987, pp. 295–317, esp. pp. 298–302): "*jötunn* points to the giant's ownership of nature, *þurs* designates mental deficiency (this tallies with Cleasby-Vigfusson) and *troll* is used of giants who possess magic powers."

A shorter version of this paper was presented at the 9th International Saga Conference at Akureyri, 1–6th of August 1994.

A *risi* is a huge being, but it is also sometimes said that he is beautiful (see the quotation from Cleasby-Vigfusson above). The designation does not occur very often in the texts, but it may be interesting to note that *risi* is used for foreign giants (Biblical or Classic). For instance: "David hafði drepit Goliám risa" (David had slain the giant Goliath). (Fritzner II 1896, p. 116. The quotation is from *Konungs Skuggsjá*.)

In the Poetic Edda the giants are almost always designated by *jötunn*, but in the *Þrymsqviða* Þrymr is always called *þursa dróttinn* (Edda, pp. 111–17); the Fornaldar Sögur usually have the word *troll*, which in the Edda is almost non-existent. The fact that a *jötunn* is often called *hundviss* (very wise) might raise the suspicion that its usual explanation "the eater" is not correct. De Vries also questions its correctness on other, linguistic grounds (1962, pp. 295–6).

About the *trolls* something more must be said. In modern Norwegian folklore there are many stories about the trolls, an ugly and grotesque race of nature-spirits, who almost invariably do harm to human beings — by stealing their children for example, and putting their own ugly progeny in their place. They are usually of small stature. In English the word *troll* is often translated by "ogre". They are definitely *not* giants, although in the classical material giants are not always of tall stature. Though some dictionaries of Old Icelandic translate *troll* only with "troll", it seems rather probable that in the Fornaldar Sögur the word is also used about giants. It does not seem to matter greatly whether the hero has to do with a *jötunn*, a *þursa* or a *troll*. But when he meets a *troll*, even a friendly one, there is usually something grotesque and often gruesome about this being, and he is always ugly. Maybe the word *troll* points to these grotesque qualities, and maybe that is the reason why it is so scarce in the Edda Lays. In the Poetic Edda, the word occurs only once (Vsp. 40, 6–8, p. 9): "... einna nökkurr/ tungls tjúgari/ í trollz hami" (one of them, the devourer of the moon in the body of a troll). It does not seem possible to decide between a giant and a troll here. The *trollkona* of one of the prose interludes of the *Helgaqviða Hjórvardzsonar* (Edda p. 147), is probably a giantess, that is: if she is identical with *Hrimgerðr*, daughter of the *jötunn Hati*. That the trolls lack intelligence becomes evident by the fact that whenever it comes to a battle of wits between them and the heroes, the latter always have the best of it (as still happens in modern troll stories). The words for *giantess* are: *flagð*, *gygr* (used in the Edda), *skessa* and *trollkona*.

Now, although our subject is a restricted one and we need not repeat everything that has been said about giants, it is still necessary to say something about what a giant is generally thought to be. Let us first of all repeat a statement here made many times before, one that most scholars — though not all (Motz will not quite agree with me) — will endorse: giants are beings of *chaos*. The gods created the world out of chaos, that is to say: Óðinn and his brothers (who themselves were of giant descent) created the visible world out of the body of the giant *Ymir*. After that they built *Miðgarðr* for human beings and *Ásgarðr* for themselves. However, they could not put an end to chaos, they could at best keep it at bay. The giants still dwelled on the *outside* of cosmos, in the midst of wild untamable nature. They were a perpetual threat to the cosmos, and therefore they were the implacable enemies of gods and men, who had to fight them until the end of creation, when everything and everybody had to perish, including the gods and the giants themselves.

The struggle between *chaos* and *cosmos* is a widely spread theme; it might very well be universal. It is definitely not the same as the battle between good and evil, and we had better detach ourselves from that idea as long as we occupy ourselves with Old-Norse mythology. Scandinavian giants can be very good and very wise, they can occasionally (though not often) even be beautiful, but they still belong to chaos and they can only threaten the ordered world.

Men cannot stay neutral in this cosmic conflict. On the whole they will take sides with the gods, not because they are *good* — the question of their *goodness* simply does not arise —, but because it is relatively *safe* to stay with them, the protectors of their frail lives. Human beings can be easily destroyed by the untamed forces of nature. Giants are *dangerous* to ordered life. In the *Gylfaginning* (*Snorra Edda*, p. 14) Hár calls *Ymir* and all his progeny *bad*, but through this statement, which is no part of the story itself, Snorri evidently wants to make his own position as a Christian clear.

As a protection the gods built barriers between *Miðgarðr*, the inhabited world, and the wild outside, *Útgarðr*, where the giants lived. The name *Miðgarðr* itself reflects to this: “the place that is enclosed amidst fences”; *Útgarðr*: “the place on the outside of the fences”. It will be noticed that this explanation assumes the old horizontal model (Gurevich 1969 and Hastrup 1990) that was afterwards superseded by the Christian vertical model. On the whole, people (mostly farmers) preferred to stay on the inside. Yet there were people to whom the

lure of the wilderness and the danger of destruction would prove irresistible. They were the adventurers, to whom life in the ordered community was too tame, and the ever-returning daily duties too tiresome. In Old Norse society they were particularly found in the bands of *Vikings* and other warriors (although we do know about some farmers who also ventured to go on the outside; Ketill hoeng and his son Grímr loðinkinni in the sagas named after them, FAN II, pp. 149–81 and 183–98).

To these people the wild chaotic regions of continental Scandinavia with its mountains, rocks and woods, and the volcanic areas of Iceland, suggested beings of great strength and ferocious courage, that is: giants. And they envied those giants, because strength and courage are enviable properties; yet, at the same time they feared them, because they could be overcome by them. In the same way they both feared and envied the wild animals, bears and wolves. They feasted on their meat, dressed themselves in their skins, and called themselves by names in which *wolf* or *bear* was an element. Thus they tried to identify themselves with them, trying to absorb their admirable qualities by magical means. The opposite forces of attraction and repulsion installed an *ambivalent* relationship.

The same applies to giants. In some stories a giant is nothing more than a monster, the equivalent of a *dragon*, for instance: he is a danger to mankind, and must be eliminated at all costs. The hero must perform this task, in other words: he must be the *successor* of the gods, and the defender of ordered community. In other stories he can come to an agreement with a giant, he can stay with him for some time, although most certainly not for ever, and he can get some sort of *profit* from him.

In the northern regions of continental Scandinavia there lived small, dark human beings who belonged to another ethnic race than the blond people of the culture we are concerned with. They are known to us as the Samians or Lapps, and in the sagas they are called *Finnar*. Possibly some of the heroic stories are about these people. Hallbjörn, the father of Ketill hoeng, was called *hálftröll*, maybe as an indication of his mixed race (ÍF II, p. 3, FAN II, p. 151). It has been pointed out that people who do not belong to one's own ethnic group are often spoken about as if they were *dæmons* or *trolls*, and so could easily have become confused with them (Lindow 1995). But if so, then they must (at least to a certain extent) have been identified with them with the result that stories with identical structures were told about both

categories. We can therefore safely ignore this problem as being irrelevant to our investigation.

Both Motz and Steinsland are of the opinion that there may have been a cult of giants; Motz thinks that this is due to the giants having been originally an older "generation" of gods (Motz 1982; Steinsland 1986). But the explanation of this cult could also be much simpler than that. It has been known for a long time that there are two reasons for presenting a gift or sacrifice: *do ut des* (I give so that you shall give) and *do ut abeas* (I give so that you shall go away). The reason that people made offerings to the giants could in a great number of cases well be that people wanted to coax them into leaving without causing any (further) harm to them. And in case of the warriors who wanted to penetrate into the wild regions, what better reason can there be for sacrificing than to undertake such a dangerous venture?

Most species of living beings consist of both male and female, and thus it is with the giants. In the Nordic universe the notable exception are the dwarfs. Like maggots they were born out of Ymir's flesh (*generatio spontanea*) (*Snorra Edda*, p. 19). There are both giants and giantesses, and they usually live in families, the same as with gods and men. Yet the position of a giantess can be both more complicated and more interesting than that of her male companions, and therefore we must take a closer look at her.

We must be aware of the fact that the realms of *death* also belong to chaos, because death is the ultimate destructive force which will turn all cosmos into chaos again. And those realms of death are often governed by a *female* being, often a giantess. Thus we know *Hel* by name, the ruler of *Niflheimr*, where ordinary people go after their death. And *Rán*, either wife or daughter of the sea-giant *Ægir*, gets all the people who drown at sea. As will be seen later on, there are some nameless women, too, who can be interpreted as death-goddesses, and who are probably also giantesses.

At this point one might like to raise a question: are there also male giants who are rulers over the realms of death? *Vafþrúðnismál* 37 (*Edda*, p. 51) speaks about *Hræsvelgr*, a giant from whose wings all the winds are born. Cp. Snorri's paraphrasis of *Vafþrúðnismál* (*Snorra Edda*, p. 24). From his name it appears that he originally must have been a "corpse-swallower", a corpse-eating demon. But this is not the same as a ruler over the realms of death, nor is there any reason to identify all giants as inhabitants of the regions of death, as an elder scholar, O. Schoning, does (1903).

Yet there are other giants with better claims than Hræsvelgr. Famous is *Guðmundr á Glasisvöllum* or *Glæsisvöllum*, mentioned in some Fornaldar Sögur (*Norna-Gests Þáttur*, FAN I, p. 309, *Hervarar Saga*, FAN II, p. 23, where he just seems to be an ordinary king, *Bósa Saga ok Herrauds*, FAN III, pp. 281–322, passim; *Þorsteins Þáttur bæjarmagns*, FAN IV, pp. 321–42, passim), a ruler over a far-off kingdom. And then there is *Guðrøðr*, the famous giant slain by Þórr (the subject of the *Þórdrápa* by *Eilífr Godrúnarson*, paraphrased by Snorri in the *Skáldskaparmál*), who, according to Saxo and the *Þorsteins Þáttur bæjarmagns*, also rules an underground kingdom (Skjald B I, pp. 139–44; *Skáldskaparmál*, *Snorra Edda*, pp. 88–90; Saxo (1931), pp. 240–3, Saxo F/ED, pp. 263–7. FAN IV, pp. 328–35).

Nevertheless, the female ruler over the dead is normal, the male the exception. She is also more interesting than her male counterpart, because — and maybe this will come somewhat unexpected to some people — a meeting between the hero and the goddess of death is also not unfrequently seen as an erotic event. (See Kroesen 1984 and Steinsland 1991.) She is not always a fiend to be hated and shunned, she can also be a seductress. To die can be to start an erotic relationship with the goddess of death. Of course such a relationship is utterly ambiguous.

Fontenrose (1969) has written about male and female monsters in general and their mutual relationships. He gets his material mostly from Greek and Oriental mythology, but in one of his appendices he also draws attention to the Beowulf and the Siegfried/Sigurðr story. And we will certainly find the most important themes in Scandinavian mythology treated by Fontenrose, although there are other themes, not mentioned by him. Fontenrose's theory that the themes treated by him originated in Asia Minor and from there spread out over the world, will not be adopted here. We rather prefer to think that owing to the basic structural similarity of human minds, related images can give expression to related ideas in different cultures. Fontenrose speaks about:

1) The *combat theme*. In stories of this type the hero meets and fights *both* a male and a female monster, who are relations of each other. The female is either mother, daughter, or wife of the male. Usually he slays first the male and afterwards the female monster, but the reverse order is not impossible. Two monsters of different gender, living side by side, are still known in modern expressions like "the devil and his old dam", in Danish "fanden og hans oldemor", in the

native tongue of the author of this article “de duvel en zijn ouwe moer”. (See Lehmann 1901.)

2) The *seduction* or the *Venusberg theme* (after the well-known German Tannhäuser (!) story). The female starts an erotic relationship with the hero. (Compare what has been said about a possible erotic relation between the goddess of death and the hero.)

Fontenrose repeatedly points out that the outward form of the monster is structurally irrelevant. While the *dragon* is the most well-known type in the Classical world, all other kinds of monsters can also be found there. To the Scandinavians (and other Teutonic peoples) the dragon is not entirely unknown (Beowulf, Siegfried/Sigurðr), but the type most commonly known by them is that of the *giant*.

It must be pointed out that the two themes not unfrequently occur in one and the same story, and therefore cannot be treated quite separately. The female might want to *avenge* her male companion on the hero, and then start to do so by trying to *seduce* him. The female monster, though, can also be either without a male counterpart, or abandon him, and then, of course, we have seduction pure and simple.

EXCURSION: Meetings between monsters and heroes do not only occur in myth or heroic legend, but also in *fairy tales*. The scenario of a hero fighting a monster, or more than one monster, can be recognized in the well-known story of the *dragon slayer*, and it occurs in all kinds of genres: myth, heroic legend and fairy tale. de Vries, who has amply treated this analogous structure (1954 and 1959), has pointed out that it can be interpreted as an *initiation scenario*: a hero (model to the *initiandus*) has to perform a series of difficult tasks, culminating in the slaying of a monster, after which he restarts his life on a higher level. This explanation certainly has its attractions, but it can also be seen as belonging to the still wider-spread *quest* type — the term is derived from courtly literature —, in which the hero must perform an extremely difficult task for the benefit of mankind or of only himself. A journey is very often involved.

This type appears to have a well-nigh universal appeal to mankind, because in religious terms human life can be seen as the fulfilment of such a quest and also as a journey from the cradle to the grave (see e.g. John Bunyan's *The pilgrim's progress from this world to that which is to come*), or of a kind of initiation, too. In modern times the type is amply represented in fantasy literature (such as Tolkien's *Lord of the Rings*), but in more or less disguised form also in other literary genres. The modern James Bond is a still far from realistic case, but one can also imagine it taking on a realistic form.

The seduction theme also has its counterparts. We will merely

remind the readers of the witch in the fairy tale *Hänsel and Gretel*, who is a very convincing death-goddess. Small children can better be seduced by cakes and candies than by sex, but in the *Odyssey* Circe lures the sailors to their unhappy fate both with food and wine and with sex. Modern stories telling about a vamp luring a promising young man to his destruction, might also represent this type of story.

Male giants must most often be fought against by the hero (as by the gods before him). Sometimes this happens because people ask him to deliver them from these evil creatures harrying their country and threatening their lives (Beowulf, Þǫðvar-Bjarki, Grettir). Most often, however, he acts on his own initiative, sometimes because he wants to save an unhappy damsel in distress (Gram and Hadingus in the First Book of Saxo's *Gesta Danorum*). In most Viking stories the hero fights just because he wants to enhance his own glory and gain the huge treasures hidden in the cave of the giant(s). In that case he has lost some of the primeval earnestness of mythological heroes. Besides the dragons, the giants can in stories of this type be substituted by the *haugbúar*, the dead warriors inhabiting their grave-mounds in the wilderness, and still jealous of keeping their treasures from the unwelcome intruder. This is a nice way of glorifying a deed that originally must have been both theft and sacrilege.

As has been said before, the giantess can simply double her male relation. Beowulf delivers a fatal wound to Grendel, and after that he has to fight Grendel's mother, who has killed one of Hrothgar's followers in revenge for her son, in her dwelling on the bottom of the pool, the realm of death. In the *Grettissaga* (ÍF VII, 1936, pp. 212–7) the opposite happens in the Sandhaugar episode, which resembles the Beowulf very much: first Grettir meets an awful giantess at the farm at Sandhaugar. After that he dives through a waterfall to the cave behind it, where he fights and kills a male giant. Although Grendel's mother might very well be interpreted as a death-goddess, there is little reason to think of the female giant at Sandhaugar as one.

Grendel's mother killed for revenge and thus repeated her son's actions, but often these females have another subtler approach, and they are the more interesting for it. Thus in the story of *Hadingus* in Book I of Saxo's *Gesta Danorum* (pp. 29–30; F/ED pp. 29–31) where the same scenario can be found twice (Kroesen 1987). The first time Hadingus kills a seamonster on the coast of Hälsingland (northern Sweden). Soon afterwards he is accosted by a woman who threatens him with the most terrible consequences for his deed, if he does not

pay compensation by sacrificing black cattle to Freyr. Black animals belong to the gods of the underworld, and therefore the chthonic god Freyr must here be a god of the underworld. (See lemma "Schwarz" (written by Mengis) in Bächthold-Stäubli 1935–36.) There must also be a connection between the woman and the seamonster. She must probably be seen as a death-goddess.

The second time Hadingus slays a giant, the unwelcome betrothed of the Norwegian princess Regnilda, whom he afterwards marries. The death-goddess whom he meets this time during the night following the wedding party wants to have him for herself and abducts him to the nether regions of the underworld, from which he must have been rescued in a part of the story now lost to us. In my paper of 1987 it is assumed that this is an example of the classical twin-brother tale, where the slayer of the monster falls victim to a witch (the death-goddess), and has to be rescued by his twin-brother, in this case Liserus, the blood-brother given to him by Óðinn.

In the Eddic Lay of *Helgi Hjörvarðsson* (*Edda*, pp. 140–9) Helgi slays the giant Hati. Afterwards the giant's daughter Hrimgerðr wants Helgi for her bed-fellow as a compensation. The hero's intimate friend, jarl Atli, manages to put her off until the first rays of the rising sun turn her into stone. This is only a temporary relief. During the dark demonic time at Yule Helgi's brother Heðinn meets a giantess, who is probably identical with Hrimgerðr. She wants his companionship, which he refuses. In her anger she swears revenge. The fact that he takes a most unviolable oath to have his brother's betrothed, must be a result of her curse. When Helgi is told about this, he is not angry with his brother, but accepts it as a sign that he has to die. The death-goddess has to have her compensation. (See Gehrts 1967 and Kroesen 1984.)

The next story to be considered is one about the gods. The story of *Skaði* can namely be explained in the same way (*Snorra Edda*, pp. 68–70). Her father, the giant *Þjazi*, has been slain by the gods, and as a good daughter she comes to *Ásgarðr* to ask for compensation. When we look again at the analysis of the previous stories, we ask ourselves whether in this story at least *Skaði* could also be seen as a death-goddess. She is often interpreted as a goddess of the land, and if this is the case, she could also in her negative aspect be a death-goddess.

The god whom *Skaði* really wanted to have for a husband was *Baldr*, but due to a mistake she got *Njörðr*. Now we know that a goddess of death actually got *Baldr*. Could it be, then, that the story as

we have it, is a contamination of two older stories: one about Skaði, who got Baldr as a compensation for the death of her father Þjazi, and one about Skaði and Njǫrðr? (Kroesen 1987.)

We also want to draw attention here to a small episode in the *Laxdæla Saga*, which, although it is not about giants, is still about a monster and his female relative. (ÍF V, 1934, pp. 84–5.) In it Óláfr pái, after having slaughtered the miraculous bull *Harri*, dreams about a big woman, who is very angry with him because he has killed her son. As a retaliation she will see to it that also his son (Kjartan) will be slain.

We will now proceed with stories in which the female acts alone, that is as a *seductress*. A beautiful example can be found in a story about the gods again. In the *Baldrs Draumar (Edda, pp. 277–9)* Óðinn raises a dead *völva* from her grave at the entrance of the underworld. It will perhaps not be too farfetched to think that she is the goddess of death herself (*Hel?*). She informs her questioner that a great drinkingparty is being organized for the reception of Baldr, maybe the weddingfeast of Baldr and herself.

From a florid figure of speech in the *Fóstbrœdra Saga* (ÍF VI, p. 138) we get the same idea: *Þorgeirr* informs one of his enemies whom he intends to kill that *Hel* will embrace him that evening: "... ok mun þat eptir ganga, sem mik hefir um þik dreymt, ok mun *Hel*, húsfreyja þín, leggja þik í faðm, ..." ("... what I have dreamed about you will come true, and *Hel*, your wife, will put her arms about you ...").

But not all amorous giantesses need be seen as death-goddesses, and the implications of a meeting of the hero with a giantess need not always be that serious. In the prose introduction of the *Grimnismál (Edda, p. 56)* Óðinn taunts his wife about what has become of her foster-son: "Sér þú Agnar, fóstura þinn, hvar hann elr börn við gýgi í hellinum? ..." ("Do you see your foster-son Agnar? He is begetting children on a giantess in the cave ...").

In the younger *Fornaldar Sögur* staying with a giantess can be a delightful interlude for the hero. The authors of these stories used the old motifs again and again, and often one is at a loss to guess how much understanding they still had about them. Otherwise one might object justly that these giantesses act most ignominiously towards their own relatives. We will give a few examples.

In the *Hjálmþés Saga ok Ólvis* (FAN IV, pp. 175–244, pp. 194–95) *Hjálmþér* has to slay a giant in order to escape from a curse put on him by his stepmother. *Skinnhúfa*, the giant's daughter, goes as far as

to get him the giant's sword, the only weapon with which he can be killed. This is in itself an old and interesting motif — cf. for instance the killing of Grendel's mother in the *Beowulf* — but it cannot be pursued here. In the *Egils Saga einhenda ok Ásmundarberserkjabana* (FAN III, pp. 323–66, pp. 354–61) the giantess Arinnefja does not only restore Egill's lost hand to him, but also assists him and his foster-brother Ásmundr to save two human sisters from her male relatives.

It still remains possible for us to read some hidden meaning behind stories like these, a meaning that is of all times: the attraction between the sexes can overcome all obstacles, even when male and female belong to quite different circles of life. Yet this is not always true: a human male can stray on the outside of the inhabited world and find himself a love-partner there, but a human female is in no way allowed to go beyond the fences that gods and human males have erected for them. See for these questions of *endogamous* and *extrogamous* marital relationships Meulengracht Sørensen (1977, pp. 759–68). He discusses also the interesting possibility that Loki's father *Fárbauti* was a giant, whereas his mother *Laufey* was one of the *Æsir*. In this case their son Loki was the unhappy result of a marriage that was against the existing order of existence. Perhaps this explains Loki's predilection for creating chaos. There is but one story about a love relationship between a giant and a female who was not a giantess, namely Starkaðr's grandmother who rejected the god Þórr and favoured a giant instead (*Gautreks Saga*, FAN IV, pp. 29, the first chapter of the U-version of the *Heiðreks Saga* (ed. Tolkien, 1960), pp. 66–7). She came from *Álfheimr*, so probably she was one of the *Álfar* (or *Væinir*?). But from the unhappy fate of the dark and demonic warrior Starkaðr, a person who stays outside human community forever — although he is a fierce defender of some of its values — one can draw the conclusion that an alliance like that should never take place.

That there can also be other relationships between human males and giants/giantesses can be proved by a motif that is of particular importance in the heroic stories: a great many heroes stay for some time in the home of a giant (Ellis 1941). This is even told of the historic hero king *Haraldr fagrhár*, who stayed for some time with the giant *Dofri* as a boy (*Óláfs Saga Tryggvasonar*, Flateyjarbók I, pp. 565–66). Óláfía Einarsdóttir (1971) makes it abundantly clear that this must have been a widely-known story about the famous conqueror; most of the versions about his life know something about it, but give it in a more or less disguised way. Usually this is at the beginning of their

glorious careers, and thus this dwelling in the wilderness could be seen as a kind of *liminal* experience, preceding their initiation to their life as warriors and members of a warrior-bond.

Haraldr fagrhár received an education at the hands of the wise giant Dofri. More frequent, more conspicuous and more interesting are the cases where the part of the foster-parent (*fóstra*) is cast for a *woman*. In that case it is not unusual for the relation to develop into a love-affair.

Hadingus' career started in the same way as that of Haraldr fagrhár: his guardian brought him to a giant for his education (*Saxo*, pp. 19–24; F/ED pp. 21–5). But after his return to the human world he also had to be educated by *Óðinn*, in order to become a warrior-king. *Hadingus'*s case was complicated by the fact that the giant's daughter, who had suckled him in the beginning, became his lover afterwards. Here the giantess is both an educator and a seductress. She tried to make their relation a lasting one by accompanying him to the human world (this case is unique!), but she had to pay for this with her life.

A certain episode in the life of *Qrvar-Oddr* has often been compared to it (FAN II, pp. 271–80). This episode is a later insertion into some of the versions of the saga. (See *Qrvar-Odds Saga*, ed. R. C. Boer (1888), introduction.) There is also another reason to treat it with suspicion: it is in the middle of *Oddr's* career, not in his early youth as in the case of Haraldr and *Hadingus*, and it occurs after *Oddr's* having become a Christian in the South of Europe! He stays with a family of giants for some time; a giant-girl uses him as her toy; afterwards they become lovers. After his return to the human world he meets *Óðinn* with whom he strikes a pact. His dwelling in the giant-world could therefore also be seen as something that preceded the initiation to the warrior-bond of *Óðinn*, who did not object to his being a Christian! The author here made a quaint use of older oral material (see Kroesen 1985).

When *Oddr* leaves his giant-mistress she is pregnant. Some years afterwards the hero is joined by a youth who identifies himself as his son born from this alliance. He proves to be a valiant fighter and is of great help to *Oddr*, but he is killed by *Oddr's* archenemy *Qgmundur Eyþjófsbani*. Further progeny is denied to *Oddr*. Also other heroes have sons by giantesses, but on the whole also these youngsters die young without off-spring. (The complete material can be found in Ellis 1941.) There are a few exceptions, though. The historical *Ketill hoeng* was named after a legendary hero, also called *Ketill hoeng*, who

had a son Grímr by a troll-woman Hrafnhildr Brúnadóttir. Grímr moved to Iceland and had a family there.

The hero of the *Kjalnesinga Saga*, *Búi*, makes a journey to Norway; ordered by Haraldr fagrhar, he collects a backgammon board from the king's foster-father, the giant *Dofri*. He then has an affair with *Friðr*, the giant's daughter, out of which union a son is born, *Jökull*. In the *Jökuls Þáttur Búasonar*, the fantastic sequel added to the Saga, this son has a glorious career which ends with his becoming the king of Serkland; he presumably starts a new dynasty. However, Serkland is far removed from Scandinavia (ÍF XIV, pp. 3–44, and 47–59).

The famous hero *Starkaðr* himself was a half-giant (*Saxo*, *Gautreks Saga*, *Hervarar Saga*, U-version). According to Saxo (p. 170) he had six arms; the god Þórr cut off his superfluous limbs through which act he became able to live among ordinary human beings. The same god, who had an implacable hatred towards the hero, because his mother had at one time rejected the god's love in favour of that of the giant *Starkaðr Aludrengr*, also condemned *Starkaðr* to stay without progeny forever (*Gautreks Saga*, FAN IV, p. 29, *Hervarar Saga*, ed. Tolkien, p. 66–7).

We will end our investigation with dwelling a little on the remarkable story of *Þórisdalr* in the *Grettis Saga* (ÍF VII, pp. 200–1). It is quite exceptional in that it serves as a kind of sabbatical leave in the hero's tormented life as an outlaw. The community had exiled him to the outside, but now there proved to be in the middle of chaos that had threatened him for such a long time, another kind of ordered life, a small new cosmos so to speak, where kind giants offered him their hospitality, and allowed him to live — for a time only, alas.

The heroic story is written to enhance the glory of the hero. Whether he goes out to meet the giants in order to serve the community or to serve his own ends, whether he fights and slays them or stays with them for some time, he will always reap some profit for himself from it. Although modern readers can feel some sympathy for giants, and can even feel for them as poor, harassed beings who cannot be left in peace, the sympathies of the original audience must always have been on the side of the hero, a glorious adventurer, who dared to go beyond ordered life.

Bibliography

- Bächthold-Stäubli, H. (ed.) 1935–36: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, vol. VII, Walter de Gruyter, Berlin.
- Cleasby, A. & Vigfusson, G. 1874: *An Icelandic-English dictionary*, Clarendon Press, Oxford.
- Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning* (Skjald) B I. Finnur Jónsson (ed.), København 1915.
- Edda*. G. Neckel-H. Kuhn (eds.), Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1962.
- Ellis, H. R. 1941: "Fostering by Giants in Old Norse Saga Literature". *Medium Ævum* 10, pp. 70–85.
- FAN, see *Fornaldar Sögur Norðrlanda*.
- Flateyjarbók* I. C. R. Unger (ed.), Kristiania 1860.
- Fontenrose, J. E. 1969: *Python. A study of Delphic myth and its origins*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles.
- Fornaldar Sögur Norðrlanda* (FAN). Guðni Jónsson (ed.), Íslendingasagnaútgafan, Reykjavík 1976.
- Fóstbræðra Saga*. Björn K. Þórolfsson and Guðni Jónsson (eds.), Íslenzk Fornrit (ÍF) VI, Reykjavík 1943.
- Fritzner, J. 1954 (1883–96): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*, nytt oforandret optrykk av 2. udgave, Tryggve Juul Møller Forlag, Oslo.
- Gehrts, H. 1967: *Das Märchen und das Opfer*. Bouvier, Bonn.
- Grettis Saga Ásmundarsona*. Guðni Jónsson (ed.), ÍF VII, Reykjavík 1936.
- Hastrup, K. 1990: "Cosmology and society in medieval Iceland". *Island of anthropology, Studies in past and present Iceland*, Odense University Press, pp. 25–43.
- Hervarar Saga*. Christopher Tolkien (ed.), The Saga of King Heiðrek the Wise, U-version, Thomas Nelson and Sibs Ltd, London, Edinburgh, Paris, Melbourne, Johannesburg, Toronto and New York 1960.
- Kjalnesinga Saga and Jökuls Páttir Búasonar*. Jóhannes Halldórsson (ed.), ÍF XIV, Reykjavík 1959.
- Kroesen, R. 1984: "The Story of Eric the Eloquent as a Monster Slayer tale". *Les sagas de Chevaliers, Riddara Sögur, Actes de la Ve Conférence sur les Sagas, présentés par Régis Boyer* (1982).
- 1985: "On the christianization of two initiatory patterns in the Orvar-Odds Saga". *Workshop Papers of the Sixth International Saga Conference*, Det Arnamagnæanske Institut, Vol. II, Copenhagen, pp. 645–59.
- 1987: "One Hadingus — Two Haddingjar". *Scandinavian Studies* 1987, pp. 404–35.
- Laxdæla Saga*. Einar Ól. Sveinsson (ed.), ÍF V, Reykjavík 1934.
- Lehmann, E. 1901: "Fandens Oldemor". *Dania* 8, pp. 179–94.
- Lindow, J. 1995: "Supernatural others". *Scandinavian Studies* 1995, Vol. 67, 1, pp. 1–31.

- Meletinskij, E. 1973: "Scandinavian mythology as a system". *Journal of Symbolic anthropology* I-II.
- Meulengracht Sørensen, P. 1977: "Starkaðr, Loki og Egill Skallagrímsson". *Sjötiú Ritgerðir helgáðar Jakobi Benediktssyni*, Reykjavík, pp. 759-68.
- Motz, L. 1980-81: "The Rulers of the Mountain: A Study of the Giants of the Old Icelandic Texts", *Mankind Quarterly* 21, pp. 393-417.
- 1986: "Giants in Folklore and Mythology: A new Approach". *Folklore* 93, pp. 70-84.
- 1987: "Families of Giants". *Arkiv för nordisk filologi* 102, pp. 216-36.
- Óláfía Einarsdóttir 1971: "Harald Dovrefostre af Sogn". *Historisk Tidsskrift* L: II, Oslo, pp. 131-66.
- Saxo (Grammaticus): *Gesta Danorum*. J. Olrik and H. Ræder (eds.), Levin & Munksgaard, Havinæ (Copenhagen), 1931.
- : *History of the Danes*. P. Fischer (tr.), H. E. Davidson (ed.), D. S. Brewer/Rowman & Littlefield, Cambridge 1979-80.
- Schoning, O. 1903: *Dødsriger i nordisk Hedentro*, Kleins Forlag (Camilla Klein), København.
- Snorri Sturluson: *Edda*. Finnur Jónsson (ed.), G. E. C. Gad, København 1900.
- : *Prologue and Gylfaginning*. Anthony Faulkes (ed.), Clarendon Press, Oxford 1982.
- : *Gylfaginning*. Gottfried Lorenz (ed.), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1984.
- Steinsland, G. 1986: "Giants as Recipients of Cults in the Viking Age?", *Words and Objects, towards a Dialogue between Archeology and History of Religion*, Gro Steinsland (ed.), Norwegian University Press: The Institute of comparative research in human culture, Serie B XXI, Oslo, pp. 212-22.
- 1991: *Det hellige Bryllup og Norrøn Kongeideologi*, Solum Forlag, Oslo.
- 1992: "Døden som erotisk Lystreise", *Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen*, Oslo, pp. 319-32.
- de Vries, J. 1954: "Betrachtungen zum Märchen. Besonders in seinem Verhältnis zum Heldensage und Mythos", *Folklore Fellows' Contributions* (FFC) 150, Helsinki.
- 1959: "Heldenlied en Heldensage", *Aula-boek* 25, Utrecht.
- 1962: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, E. J. Brill, Leiden.

LOTTE MOTZ

Kingship and the Giants

1. Introduction

Much attention has been given to beliefs surrounding the Germanic king. Most scholars agree that tradition endowed the ruler with more than human status and that he possessed a lesser or greater measure of divinity. And so the name *Sacred Kingship* was given to the institution.¹ One element of sanctity was recognized in the descent of the monarch, for royal houses would trace their lineage to a god. The first Yngling king was the son of Freyr and of Gerðr (YGS ch. 10) and the Hlaðir jarls originated in the union of Óðinn and Skaði (*Háleygjatal*, str. 3, 4). The royal families of the English, such as those of Kent, Essex, or East Anglia, saw Woden as their ultimate progenitor (*The Anglo-Saxon Chronicles*, ch. 2).

Another aspect of sacredness was found in the belief that the king had an effect upon the land, and that he could provide the blessings of fruitfulness and riches. Snorri declares that "... the Svíar are accustomed to ascribe both famine and abundance to the king." (YGS, ch. 43; ... svá sem Svíar eru vanir at kenna konungi bæði ár ok hallæri.) And the land flourished in jarl Hákon's reign. (*Fagrskinna*, ch. 14; ... jarl Hacon var rikr oc toc at æfla blot med mæiri freko en fyrr hafðe veret. þa batnaðe bratt arfærð oc com aftr korn oc silld. grere iorðen með blome. Jarl Hácon was powerful and performed the sacrificial rites with more eagerness than had been done before; then fruitfulness soon increased; corn grew again and herring returned; the earth bloomed.) The failure of a sovereign to assure well-being often was traced to his negligence in, or even hostility to, the worship of the

¹ James Frazer (1912) claimed to have found a universal pattern, especially apparent in archaic societies; here the king is identified with the fertility of the earth. Such a king might be ritually killed to assure the fruitfulness of the land. Among the scholars assuming the numinous nature of Germanic kingship to varying extent are de Vries 1956, Ström 1954, Höfler 1952, 1959; a review of the writings concerning Germanic kingship was composed by Rory McTurk 1975.

gods. Harvests failed and fish vanished in the reign of the sons of Eiríkr who destroyed the sacred places. (*Fagrskinna*, ch. 13: oc gierðe hallære mikit um þæira daga. firir þui at af tok silld fiski oc allt siofang. korn spilltiz. þetta kende lannz folket guða sinna ræiði oc þui er konungarner leto spilla blotstaðum þæira. In those days there was great famine; herring vanished and fishing stopped; corn rotted; this the people attributed to the wrath of the gods because the kings destroyed their sanctuaries.) We may understand that the king was vitally involved in the performance of religious ritual as a sort of priest. In this form also he stood as an intermediary between man and the superhuman. It has furthermore been assumed that at one time the king was ritually killed to assure the prosperity of his domain (Ström 1954, 33–56).

Some scholars contested the existence of a "Sacred Kingship" among the Germanic nations. Walter Baetke asserts that the superhuman aspect of the ruler did not originate in the Germanic but in the Christian era. Baetke 1964 points out that the texts which inform us about Norse kingship were composed in Christian time and were strongly influenced by the teaching of the Church. The nouns *gipta*, *gæfa*, and *hamingja*, related to the king's luck, did not exist in this meaning in heathen times. Hallberg 1973, however, found that the cited words are rare in Christian texts and appear more often in sources related to Germanic concerns. Baetke's view was accepted by such scholars, as Martin 1990 and Lönnroth 1986. It was the medieval Church which anointed and, in this way, bestowed charisma on the sovereign. But even Baetke accepts the king's religious function and thus his special position before the deities.

It was observed in recent time that in certain skaldic poems a king's conquest of a land was visualized in erotic terms, as an embrace and conquest of a woman (Ström 1983, 67–68; see also Davidson). The image prevailed among the poets of jarl Hákon's court. The poem *Háleygjatal* names the jarl as him²

² *Háleygjatal* 15, Eyvindr skáldaspillir, skj 62,15:
þeims alt austr/ til Egða býs/ brúðr Val-Týs/
und bøgi liggr.

Hákonardrápa 6, Hallfróðr Óttarsson, skj 148,5:
Breiðleita gat, brúði/Báleygs at sér teygða,
stefnir stöðvar hrafna/ stála rikismöllum.

Hákonardrápa contains yet more images:
147,3; Sannyrðum spenr sverða/ snarr þiggjandi viggjar/
barrhaddaða byrjar/ biðkvón und sik Þriðja.

under whose arm Valtýr's bride
all the way from the Agðermen's dwellings,
now lies.

Hákonardrápa (str. 6) declares

The steerer of the harbour's steeds
had success in luring to him
Báleygr's broadfaced wife
with the steel's imperial speech.

The image is based on the myth in which the earth — *jörð* — is Óðinn's wife (gyl 9). By embracing Óðinn's wife the ruler is equated with Óðinn, the highest of the gods. Folke Ström assumes that the recurrent image is more than a poetic metaphor, for it encapsulates an article of faith; in this the king is wedded to the land in a "Sacred Marriage" (Ström 1983, 69–70). Ström finds a parallel in Irish tradition; here also sovereignty is achieved by uniting with a woman who personifies the earth. Ström believes that a ritual marriage might at one time have formed part of the ceremonies of installing the Germanic king. The woman of the Irish tradition is queen Medbh; and the enthronement ceremony carries the name 'wedding of the king'.

The bold possessor of the breeze's stallion/entices
under him/ Þriði's waiting wife, pineneedle-haired,/
with the vindicating words of swords.

147,4; Því hykk fleyanda frakna, /ferr jörð und men-
þverri/itra eina at láta/ Auðs systur mjök traudan.

Therefore I consider the lavish flinger of wealth/
very reluctant/ to abandon his glorious (consort);
Jörð submits to the diminisher/ of the neckring.

148,5; Rád lukusk at sá siðan/ snjallráðr konnungs
spjalli/ átti einga dóttur/ Ónars viði gróna.

Then the marriage was arranged/so that the intimate
of the king,/ shrewd of counsel,/ took possession of
Ónar's only daughter,/ grown with forest.

2. The impact of giants on the concept of human kingship

While scholars have fully noted the ruler's close relation to the super-human they have not noted, surprisingly, that the "divine" ancestor or bride is frequently not a godhead but a member of the race of giants, the staunch and unremitting enemies of cosmic order. This fact is never hidden. Gerðr, ancestress of the Yngling kings, is the daughter of Aurboða and Gymir, both giants. Skaði, the "shining bride of the gods", was fathered by the giant Piazzi whose death was caused by the Æsir. Jörð, the beloved of Óðinn and of kings, was begotten by the giant Ónarr. The descent of Norwegian princes is traced to the giant Fornjótr and his family in some accounts. The information is given in two short narratives: *Hversu Noregr byggðist* and *Fundinn Noregr*. The first is contained in *Flateyrbók* as introduction to the *Saga of Óláfr Tryggvason*; the second forms the introduction to the *Orkneyinga Saga*.

Gro Steinsland was the first to probe this puzzling feature (Steinsland 1991). She sees it as a vital element in the concept of royal rule. Kingship arises, in her view, in the meeting and blending of opposing powers: giants and gods uniting and creating a new kind of creature, i.e., the young king. Steinsland furthermore believes that the giant bride, cowed and subjugated by a god, symbolizes the land in its wild, uncultivated form, to be tamed by a male master (Steinsland 1991, 120–21). Steinsland, in her turn, points to instances in Celtic and also in Middle Eastern patterns. Germanic tradition differs in this, however, that the union is forged between enemies. The ominous meeting also determines the king's fate and the manner of his death (Steinsland 1991, 195–99).

By pointing to the role of the family of giants in the shaping of royal rule Steinsland has clearly added a new dimension to the concept of Germanic kingship and also a new dimension to the image of the giants. In this paper I will further probe the new vista.

The main components in the relation between kings and giants are

2.1 Marriage to a giantess

We note several instances in which a royal family is engendered through marriage with a giantess. Freyr married Gerðr and their son

Fjölfnir was the first of the Yngling kings (YGS, ch. 10; the marriage is also noted in *hyn str.* 30 and in *gyl* 37). The Hlaðir jarls, rulers of the northern parts of Norway, descended from Skaði and Óðinn (*Háleygiatal*, str. 3,4; YGS, ch. 8), and their son Sæmingr was ancestral to the mighty jarl Hákon. King Hölgí of Hálogaland married Thora, the daughter of king Gusir of the Bjarms and Finns, who is a giant in some texts (Saxo, III, 65; *Ketils saga hængs*, ch. 3). And these too are thought to be ancestral to the Hlaðir jarls (Steinsland 1991, 225; Ström 1983, 76–77).³ Hljóð, the daughter of the giant Hrimnir, married king Völsi and from them came the family of Völsung kings (*Völsunga s.*, ch. 2).

Steinsland assumes that in such matings the future king acquires the lordship of the land, and she points to the Irish and Mediterranean examples. We must observe, however, that in the Germanic instances the human ruler never wishes to govern or possess the land in which the giantess is stationed. Moreover, it is not hers to give, for unlike Medbh, the Irish queen, or Inanna of Sumer, ‘queen of heaven’, she is not a sovereign woman. Gerðr dwells in Gymisgarðr, the manor of her father Gymir, Skaði in Prymsheimr, ruled by Þiazi before his death. Neither of her two husbands (Njörðr and Óðinn) have any wish to govern or inhabit this domain. Thora lives in her father’s country in Bjarmaland. We are not told where Hljóð had her station, but after marriage she resides in king Völsi’s court.

It is true that in kennings where the earth — Óðinn’s beloved — is embraced by the ruler he does wish to conquer and possess the land. These images come from two poems only (*Hákonardrápa*, *Háleygiatal*), both composed in the same environment: jarl Hákon’s court. To show that these kennings are based on an underlying faith Folke Ström cites only the following: foreign analogues from widely differing cultures and a postulated marriage between Þorgerðr Hölgabrúðr, a mighty spirit, and king Hölgí of Hálogaland (Ström 1983, 75–6). This evidence does not suffice to establish a religious pattern. We may note, moreover, that Norse myth does not contain a great goddess of the earth. The goddess Freyja, the most important of the female divinities, is a creature of the air, as shown by her ‘feather garment’.

³The scenario in which a king marries a giant’s daughter is found elsewhere in the Norse texts; king Haraldr hárfagri marries Snjófríðr, daughter of Svási (Svaði) who dwells to the north of Dofri, *Haralds s. hárfagra*, ch. 25 (HSK), and king Svafhlami marries Friðr, the daughter of the giant Þiazi, *Hervarar s. Appendix A* (U edition).

Þorgerðr Hölgabrúðr, the fierce protectress of jarl Hákon, is drawn in the form of a valkyrie. The earth — Jörð — is not a figure in her own right; she is never more than the daughter, bride, sister, or mother of another being; she is not, like Medbh or Inanna, personification and symbol of royal rule.

The earth is also defined as: 'flesh of Ymir', 'floor of the wind's hall', 'sea of the animals'; these images show her as a not yet anthropomorphic being (*Skáldskaparmál* 24 in Snorri); the adjectives of *Hákonardrápa*: 'broadfaced', 'pineneedle-haired' point to the same aspect and not to the figure of a ritual performance. It is true that also outside of the circle of jarl Hákon's court the earth is visualized as Óðinn's bride in skaldic poetry. We find *Hergaut's vina* — Hergaut's friend (Bragi Boddason skj 2, 5, 8); *Svölnis ekkja* — Svölnir's wife (Þjóðólfr ór Hvini, skj 17,15,7); *Bors niðjar beðja* — Borr's son's bedmate (Egill Skallagrímsson, skj 47,21,7); *Pundar beðja* — Pundr's bedmate (*Konungatal*, skj 576,9,2). While in these kennings the earth is Óðinn's wife it is never stated that she was embraced by a human king.

It is not a giantess but a giant to whom governance is given. Sometimes the two, the realm and its sovereign, share a name, as in the case of Dumbur of Dumbshaf, Hörðr of Hörðaland, or Rúgalfr of Rogaland (HvN, ch. 1). The coincidence of names may be due to the learned constructions of the chroniclers in which the ruler becomes the eponymous spirit of the region. Even so, the phenomenon affirms the deep affinity between the male master and his realm.

We may point to yet other giant kings and their dominions: Gusir of Finnmark and Bjarmaland, Dofri of Dofrafjall, Geirrøðr of Jötunheimr. King Snær had three daughters and one son; the son Þorri inherited Gotland, Kvenland, and Finnmark; no land was given to the daughters. When king Öskruðr died his daughters inherited the loose property and his sons inherited the land. Þorri had two sons and one daughter; his son Nórr inherited the land which is now called Norway, and his son Górr inherited the coastal strip and the islands where later the sea kings reigned. Úlfr, Ylfingr, and Hildir competed for the kingship over Risaland.⁴

It is quite clear that in Norse tradition a male giant holds the lordship of a terrain. He is the personification and the spirit ruler of the

⁴ In order of citation: *Ketils s. hængs*; *Kjalnesinga s*; *Þorsteins þ. bæjarmagns*; HvN; *Egils s. einhenda*; HvN; *Orvar Odds s*. It would be very difficult to give all the examples that could be given.

countryside. When a king marries a giant's daughter and takes her to his home he establishes a dynastic tie with the sovereign forces of the North. This dynastic relation has a counterpart in human history. When Haraldr hárfagri wished to extend his power over northern Norway he encountered the resistance of jarl Hákon Grjótgarðsson of the Trondelag. Haraldr married Hákon's daughter Ása and formed an alliance with her father. The alliance worked, in fact, in favor of the Hlaðir jarls. They retained their powers over northern Norway, including the Trondelag, and they nominally held the southern parts in liege to the king of Denmark (Jones, 87). We may observe that in the Norse texts human kings do not marry the daughters of the gods. A god is not shown in close alliance with a specific region of the land. He does not inhabit a territory which bears his name. The gods erected a stronghold for themselves and surrounded it with sturdy walls. The giants did not need to build a dwelling, for theirs is the entirety of the land, its caves, its pastures, and its mountainside.

I dispute Steinsland's assumption that the meeting of gods and giants is of absolute necessity to creating the persona of the king. The royal family of Denmark, Skjöldungar, descended from a union of god and goddess: Óðinn's son Skjöldr and the goddess Gefion (YGS, ch. 5). And the rulers of Norway descended from Fornjótr and his family of giants alone (HvN). I also contest Steinsland's finding that the dubious fashion of the king's origin is the reason for his dishonorable death, such as those enumerated in *Ynglingatal* (Steinsland 1991, 227–37). All kings must die, and some die in an honorable and others in a dishonorable manner. Yet they have all sprung, in Steinsland's view, from the same blend of forces.

2.2 Descent from giants

In the instances cited here, in which a male engenders children on a giant bride, the ruler springs, at least partially, from the giant's race. We note, moreover, that the sons of the giant Fornjótr shared the sovereignty over the northern provinces and islands. From them have come the Buðlungar, Skjöldungar, Bragningar, Öðlingar, Völsungar, Niflungar. Adam of Bremen declares that jarl Hákon had sprung from the Yngling kings and from a troll (HvN, ch. 1; Adam II, 22, as cited by Storm 1885, 133).

We must also realize that giant origin is not always evident in a royal line. Anglo-Saxon rulers trace their families to Woden. One

genealogy of Norwegian kings begins with Burr, king of the Turks, and another with Adam (HvN, chs. 4, 6). Faulkes 1978–79 presents a number of learned genealogies, with royal families descending from Óðinn, from Adam, or the kings of Troy. He does not include the accounts of descent from Fornjótr; however, these too are testimony to medieval, Germanic thought. Margaret Clunies Ross 1983 sees Fornjótr and his family as elemental forces of the environment; she assumes that they were taken into the royal family by learned men.

2.3 The fostering and friendship of a giant

A giant's teaching and protection may be instrumental in shaping the future king. Haraldr hárfagri bears the by-name *Dofraföstri*; *Hálfðanar þ. svarta* tells the tale. Precious objects had vanished from king Hálfðan's store and his men were looking for the thief. One day they found the giant Dofri near the treasury, and they seized and brought him before the king. Dofri was shown no mercy and he was fettered with heavy chains. Haraldr, the king's son, freed the captive and was banished from the court in punishment.

As he was wandering in cold and hunger through the wilderness he was met by Dofri and the latter took him to his home. The giant instructed the five year old child in knowledge and in skills. When the boy was ten years old his mentor announced that the king had died, implying that the death had been no accident: "Your father is dead and I was not far." (*Hálfðanar þ. svarta*, 455; *fadir þinn er dauðr ok var ek ekki fjarre*.) Dofri also declared that it was now time for young Haraldr to assume the kingship over Norway and that he would help him in his needs: "I shall be of help to you and shield you in your battles." (*Hálfðanar þ. svarta*, 455; *skal ek ok þer j lidsinne vera ok j bardogum með þer*.) Indeed it seemed to men that Dofri had come to Haraldr's aid when he won his victory at Trondheim. (*Hálfðanar þ. svarta*, 461; *er monnum þotti sem Dofri yrde honum driugr j radum*.) A very similar scenario is encountered in the Eddic poem *Grimnismál*. In this poem it is Óðinn who is tortured and who is consoled by the king's son. Here too the visitor announces that the boy shall rule his father's land (see Motz 1996).

According to this account it was Dofri who urged Haraldr to leave his hair uncut until he had obtained the rule of his domain. Dofri's help to young Haraldr is also noted in other sources and *Bárðar s.*

Snæfellsáss declares that Dofri had effected Haraldr's ascendance to the throne of Norway (ch. 1.)⁵

The fosterage of Haraldr is ascribed to the sorcerer Finn in *Hálfðanar s. svartu* (ch. 8). Finn is tortured for stealing food from the king's table; he, also, is released by the king's son. In Finn's dwelling the boy is taught the accomplishments befitting a king, until he is ready to assume his position. According to Saxo Grammaticus king Gramr sent his son Hading to the giant Vagnhofth for his education, and the prince received the giant's teaching and the giant's daughter's love (Saxo I, 20). The name Vagnhofth has a counterpart in the Norse name Vagnhöfði and that of his daughter in Harðgreipa. The king sent another of his sons to the giant Hafli and he too has a counterpart in the Norse texts. The giant Bárðr had a dream in which Óláfr Haraldsson was sent to Dofri's cave to be tutored. Later the boy became sole ruler over Norway (*Bárðar s. Snæfellsáss*, ch. 1).

The cited instances affirm that kingship sometimes is achieved through the fosterage and friendship of a giant. We know, on the other hand, that a young Germanic hero may also be fostered and protected by a female member of the giants' race. Illugi carries the name *Gríðarfóstri* — fosterling of Gríðr — and Hálfðan carries the name *Brönufóstri* — fosterling of Brana. These and others had met the spirits in the travels of their youth and had spent a period of time in the giantess' cave. In this way they would gain a lifelong and protective friend. I have presented a systematic survey of the young man's cave adventure (Motz 1993, 60–64). The fostering giantess aids the man in his development, in shaping his manhood and his future fate. The male giant's fosterage, on the other hand, bestows the sovereignty of the land.

It must be pointed out, however, that giants are not alone in teaching and making kings. Young Konr of *Rígsþula* is instructed in the craft of kingship by Rígr–Heimdallr and Óttarr of *Hyndlóljóð* (both are Eddic poems) learns of his genealogy from the goddess Freyja.

* * *

Let us summarize that by linkage with the giant's race, through marriage or descent, through fosterage and friendship, a human may

⁵ . . . efldi Dofri hann síðan til konungs yfir Nóregi; it is said to be reported in a certain *Saga Haralds konungs Dofrafóstra*. The relation between Haraldr and Dofri is also noted in *Kjalnesinga saga*.

be fitted for the royal office. The question still remains why members of a hostile and savage group, intent on destroying the order of the gods, should assist in creating a sacred institution. While the texts emphasize the evil nature of the race a closer look reveals that giants were also seen as wise and gifted creatures and as benefactors of gods and men. We learn from Eddic myth that life originated in a giant, and that the gods received some of their most precious possessions from the race, such as the mead of poetry and the stone wall of their dwelling. Giants might even be recipients of cultic worship (Steinsland 1986; Motz 1979–80).

If the chroniclers of the Middle Ages were allowed to trace the descent of ruling princes to a family of giants there must have existed, at least in some quarters, a belief which honored giants as the legitimate rulers of the regions of Germanic settlement (Motz 1979–80). And a dynastic relation had to be established with the spirit owners of the land.

3. The influence of human kingship on the image of the giants

Having considered the impact of the race of giants on the concept of human kingship we shall now consider whether human kingship exercised an influence on the image of the giants. I have elsewhere traced the figures to the belief of the native peoples of the North (Motz 1984; Motz 1987 a). These assumed, as it is still assumed in some religions of modern times, that every element and aspect of the natural environment, its lakes, mountains, and beasts, is owned and governed by a superhuman creature. The numina may appear in human form but also in the shape of the beasts which they protect, and they are much respected and revered by the human population; for they may withhold or release the animals of the land and of the sea, and they control the clemency or harshness of the weather. Faith in these beings has been ascertained throughout the world for archaic types of communities, such as those of fishermen and hunters. The spirit rulers were described and discussed in recent time and received the name: Owners and Guardians of Nature (Hultkrantz 1961).

The Norse giants show many features which allow us to fit them into this configuration. The Germanic settlers assimilated to some

extent elements of native belief, and the giants were sometimes shown as the enemy to be defeated, as the chaos monsters which must be vanquished by the champion of cosmic order (a theme of Indo-European tradition),⁶ but also as older and ancestral powers, gifted with wisdom and with magic skills. Some giants were remodelled in the image of medieval society and thus they would receive the aspect of medieval kings.

3.1 Giants bear the title 'King' — *konungr* or *jarl*

Giants given the title *konungr* were: Beiti (HvN), Dumbr, Dofri, Gautr, Geirrøðr, Górr (HvN), Guðmundr, Gusir, Harðverkr, Heiti (HvN), Hildir, Hringr (HvN), Hrólfr (HvN), Hörðr (HvN), Raumr (HvN), Skelkingr, Snær, Úlfr, Ylfingr, Þorri (HvN), Öskruðr. The names of giants and their occurrences are listed in my paper (Motz 1987 b); the occurrence of a name, not appearing in the list, is given in parentheses. More names could be added.

Giants bearing the title *jarl*: Guðbrandr (HvN), Geirmundr (HvN), Agðir (*Þorsteins þ. bæjarmagns*).

3.2 Skaldic kennings periphrase giants with nouns which are also applied to human kings

Jarl — *bergjarl* — jarl of the mountain (skj 173, 122, anonymous); *stjóri* — ruler — *bergstjóri* — ruler of the mountain (skj II, 111, 2, 5, Gizurr Þorvaldsson); *gramr* — king — *hellis gramr* — king of the cave (skj II, 438, 14, 4, Einarr Gilsson); *gilja grundar gramr* — king of the stony ground (skj 18, 18, 6, Þjóðólfr ór Hvini); *Hamðis geirs gramr* — king of the stone (skj 52, 45, 7, Egill Skallagrímsson); *mildingr* — king — *hella mildringr* — king of the caves (skj 239, 2, 7, Sighvatr Þórðarson); *stillir* — king — *fjalla stillir* — king of the rocks (skj 5, 3, 3, Bragi gamli); *jöfurr* — prince, king — *heiðar hliðjöfurr* — king of the cave (skj 455, 2, 5, Einarr Skúlason).

At times a giant is also defined through the actual name of a human king. Ella — king of Northumbria — *steins Ella* — Ella of the stone (skj 144, 20, 8, Eilífr Goðrúnarson); Níðuðr — king of the Njarir —

⁶ Fontenrose 1959 has systematically presented and discussed the theme which is of wide diffusion. It apparently originated in the ancient Middle East where it was first recorded. It was probably taken up by the Indo-Europeans who then brought it with them to their new homes.

grjót Niðuðr — Niðuðr of the stones (skj 16, 9, 8, Þjóðólfr ór Hvini); Endill — a sea king — *gallópnis halla Endill* — Endill of the eagle's hall (skj 140, 3, 8, Eilifr Goðrúnarson); Gestill — a sea king — *Fjalla Gestill* — Gestill of the rocks (skj 540, 4, 5, Haukr Valdisarson) Atli — a sea king — *hraun Atli* — Atli of the lava field (skj 540, 5, 2, Haukr Valdisarson).

3.3 Giants bear as name an attribute of kings

Occasionally a giant is denoted with a name which also denotes a human king. Such names are Valdi, Allvaldi, Þrivaldi; *allvaldr* — 'sovereign king'. Let us note that neither skaldic kennings nor the names of giantesses describe these as sovereign beings. The female members of the family are related through kennings and through their names to warfare and to the woodland and its beasts (Motz 1981).

3.4 Giant kings resemble human kings

The archaic ruler of the wilderness may be reshaped into a medieval king. When Búi came to the mountain of king Dofri he met the giant's daughter, dressed in silk and silver and adorned with golden jewelry, her garment held by a belt of heavy silver. Her father, white-haired and white-bearded, was seated in the high seat of a stately hall and surrounded by his retainers (*Kjalnesinga s.*, chs. 13–14). His daughter dwelled in a private bower, hung with tapestries, and here she entertained her lover.

As mighty kings receive the tribute and the fealty of their chieftains so king Geirrøðr accepted the pledges of Guðmundr in his hall, as described in *Þorsteins þ. bæjarmagns* (ch. 6): Síðan stóð Goðmundr upp ok sté á stokkin fyrir sæti konungs ok strengði þess heit, at hann skal engum konungi þjóna né hlýðni veita, meðan Geirrøðr konungr lifði; later Guðmundr stood up and stepped on a log before the king's seat and pledged that he would never serve another king or offer homage while king Geirrøðr was alive.

In his hall also Geirrøðr entertained his barons with drink and games; and here, as sometimes in a human environment, the festivity erupted in violence (chs. 9, 10).

Like the human Haraldr hárfagri the giant Bárðr was educated by the giant Dofri. Bárðr was instructed in genealogy and skill of arms — *ættvísi ok vígfimi* — and possibly also witchcraft and sorcery — *galdra*

ok forneskja –, for the old giant was wise and prophetic — *margvið ok forspár* (*Bárðar s. Snæfellsáss*, ch. 1). As human kings may do king Dumbr abducted a young woman, Mjöll, the daughter of king Snær of Kvenland, to make her his bride, and Hrólfr af Bergi seized the woman Góí, the daughter of king Þorri (*Bárðar s. Snæfellsáss*, ch. 1; HvN, ch. 1).

As human kings might have to face rebellion so king Dumbr met the hostile onslaught of his subjects. They attacked and killed him with iron poles (*Bárðar s. Snæfellsáss*, ch. 2). And as a human king would offer the gift of prosperity to his nation so the giant Ármann brought blessing to Iceland; after he had settled in his home, it was easier to handle livestock and to drive it from the pasture, and if a beast was missing it would return by itself as if Ármann had called it home (*Ármanns s. in yngri*, ch. 5). The giant king Þorri was honored with sacrifices so that he would send snow for skiing at the time of hunting and thus increase the yield of game (HvN, ch. 1).

We may conclude that giants, when they are not drawn as savage creatures, eating human flesh in their caves, are drawn as stately rulers in their halls. If the spirits were reshaped in the later Middle Ages we may assume that at this time they still possessed vitality and significance in the minds of men.

* * *

This study indicates that the archaic lords and masters of the northern wilderness were remodelled by the Germanic nations to fit into the pattern of medieval society with its dynastic ties, its pursuits of war and peace, and the structure of its hierarchy. If we consider the impact on human fate, attributed in Norse tradition to the young, nubile giantess and to the aged ruler of the mountain, we may understand the prominent role of the father-daughter pair in tales about the giants.⁷ In observing the strong linkage of the family of giants with the royal office we may find little reason to assume that it was the Church which had given superhuman status to the king. It is unlikely that the Church would relate the king's charisma to the spirits of an archaic faith who, in this faith, had ruled the country long before the Germanic nations entered their terrain.

This study agrees with Gro Steinsland in recognizing the signif-

⁷ Motz 1984 b. Translations from *Hákonardrápa* are those of Daphne Davidson.

icance, attributed to the giants, in the establishment of royal rule. The study differs in its conclusion that the decisive role is held by a male rather than a female member of the family. The study also indicates that giants are not alone in bestowing the gift of sovereignty over the northern lands.

Bibliography

- Adam = *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificium*. B. Schmeidler, ed. 1917. Hannover, Leipzig.
- The Anglo-Saxon Chronicles*. G.N. Garmonsway, ed. 1953. London.
- Ármanns saga in fyrri* – is.
- Baetke, W. 1964: *Yngvi und die Ynglingar. Eine quellenkritische Untersuchung über das nordische "Sakralkönigtum"*. *Sitzungsberichte der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*. Philol.-hist. Klasse 109, 3. Berlin.
- Bárðar saga Snæfellsáss* – is.
- Clunies Ross, M. 1983: "Snorri Sturluson's use of the Norse origin-legend of the sons of Fornjótr in his *Edda*". *Arkiv för nordisk filologi* 98, pp. 47–66.
- Davidson, D. 1983: *Earl Hakon and his Poets*. Dissertation. Oxford.
- Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. G. Neckel-H. Kuhn, eds. 1983. Heidelberg.
- Egils saga einhenda* – f.
- f = *Fornaldar Sögur Norðurlanda*. G. Jónsson, ed. 1959. Reykjavík.
- Fagskinna. Noregs Kononga Tal*. F. Jónsson, ed. 1902–03. København.
- Faulkes, A. 1978–79: "Descent from the gods." *Medieval Scandinavia* 11, pp. 92–125.
- Flateyjarbók* I–III. 1860–68. Christiania.
- Fontenrose, J. E. 1959: *Python. A study of Delphic myth and its origins*. Berkeley–Los Angeles.
- Frazer, Sir J. 1912: *The Golden Bough*. London.
- gyl = *Gylfaginning* in: Snorri.
- Hálfðanar saga svarta* in: HSK.
- Hálfðanar þátr svarta* in: *Flateyjarbók*.
- Hallberg, P. 1973: "The Concept of *Gipta-Gæfa-Hamingia* in Old Norse Literature." *Proceedings of the First International Saga Conference* 1971. London, pp. 143–83.
- Hervarar saga = Saga Heiðreks Konungs ins Vitra*. C. Tolkien, ed. 1960. London–New York.
- Höfler, O. 1952: *Germanisches Sakralkönigtum I. Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe*. Münster–Köln. 1959. — "Der Sakralcharakter des germanischen Königtums." *La Regalia Sacra*. VIII International Congress for the History of Religion. Rom 1955, pp. 664–701.

- HSK = *Heimskringla Snorra Sturlusonar*. P. E. Ólason, ed. 1946. Reykjavík.
- Hultkrantz, Å., ed. 1961: *The Supernatural Owners of Nature*. Stockholm.
- HvN = *Hversu Noregr byggðist* – f.
- hyn = *Hyndlolióð* in: *Edda*.
- is = *Íslendinga Sögur*. G. Jónsson, ed. 1953. Reykjavík.
- Jones, G. 1984 (reprint): *A History of the Vikings*. Oxford–New York.
- Ketils saga hængs* – f.
- Kjalnesinga saga* – is.
- Lönnroth, L. 1986: "Domaldi's death and the myth of sacral kingship." *Structure and Meaning in Old Norse Literature*. J. Lindow et al., eds. Odense, pp. 73–93.
- Martin, J. S. 1990: "Some Thoughts on Kingship in the Helgi Poems." *Poetry in the Scandinavian Middle Ages. Proceedings of the Seventh International Saga Conference*. Spoleto 1988: 369–82.
- McTurk, R. W. 1975: "Sacral Kingship in Ancient Scandinavia. A Review of Some Recent Writings." *Saga-Book of the Viking Society* 19, pp. 139–69.
- Meissner, R. 1921: *Die Kenningar der Skalden. Ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Leipzig.
- Motz, L. 1979–80: "The Rulers of the Mountain. A Study of the Giants of the Old Icelandic Texts." *The Mankind Quarterly* 20, pp. 393–416.
- 1981: "Giantesses and their Names." *Frühmittelalterliche Studien* 15, pp. 495–511.
- 1984 a: "Gods and Demons of the Wilderness; a study in Norse tradition." *Arkiv för nordisk filologi* 99, pp. 175–87.
- 1984 b: "Giants and Giantesses." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 22, pp. 83–108.
- 1987 a: "The Families of Giants." *Arkiv för nordisk filologi* 102, pp. 216–36.
- 1987 b: "Old Icelandic Giants and their Names." *Frühmittelalterliche Studien* 21, pp. 295–317.
- 1993: *The Beauty and the Hag; female forces of Germanic faith and myth*. Wien.
- 1996: "The Power of Speech; a discussion of the Eddic frame." *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* (forthcoming).
- Saxo Grammaticus: *The Story of the Danes*. H. E. Davidson, ed., P. Fisher, trs. 1979. Cambridge.
- skj = *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, B. F. Jónsson, ed. 1912–15. København.
- Snorri = *Edda Snorra Sturlusonar*. F. Jónsson, ed. 1907. Reykjavík.
- Steinsland, G. 1986: "Giants as Recipients of Cult in the Viking Age?" *Words and Objects; Towards a Dialogue between Archaeology and History of Religion*. G. Steinsland, ed. Oslo, pp. 212–22.
- 1991: *Det hellige bryllaup og norrøn kongeideologi*. Oslo.
- Storm, G. 1885: "Om Thorgerd Hölgebrud." *Arkiv för nordisk filologi* 2, pp. 124–35.

Ström, F. 1954: *Diser, nornor, valkyrjor. Frukthetskult och sakralt kungadöme i Norden. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar*. Fil. Ser. 1. Stockholm.

— 1983: "Hieros-gamos motivet i Hallfreðr Óttarssons *Hákonardrápa* och den nordnorska jarlavärdigheten." *Arkiv för nordisk filologi* 98, pp. 67–79.

de Vries, J. 1956: "Das Königtum bei den Germanen." *Sæculum* 7, pp. 289–309.

Völsunga saga – f.

YGS = *Ynglinga saga* in: HSK.

Þorsteins þáttr bæjarmagns – f.

Örvar-Odds saga – f.

Magnus Erikssons stadslag — en lagspråkets särling?

1 Stadslagen och kanslispråket

I handböcker som avhandlar svenskt lagspråk utpekas gärna stilen i Magnus Erikssons stadslag (MEST) från omkring 1350–60 som tydligt avvikande från den traditionella lagstilen. Medan Magnus Erikssons landslag (MEL) från omkring 1350 anses väl ha förvaltats den gamla lagstilen såsom den föreligger i landskapslagarna — delvis helt enkelt för att landslagen ordagrant övertagit många flockar från dessa —, har MEST, eller rättare sagt de delar däri som inte överensstämmer med MEL, ansetts företräda alldeles annorlunda stilmönster. Detta ter sig på sätt och vis högst naturligt; dessa delar av MEST har tillkommit för att svara mot de speciella krav som samvaron i de framväxande städerna ställde, och det stadsliv som skulle regleras rättsligt hade helt andra förutsättningar än det gamla byalivet och mönstren hämtades i huvudsak utifrån, framförallt från hansastäderna.

Elias Wessén talar om "en helt annan stil", om att det "uppenbarligen varit helt andra personer, som har fört pennan än de som har redigerat Landslagen" och om att "inflytandet från tysk och latinsk kanslistil är redan påfallande starkt". Han säger att meningarna ofta är långa och trassliga och att ordföljden bär en främmande prägel (1968, s. 36). Hos Bengt Pamp hittar vi motsvarande omdömen; han talar om "en tydlig prägel av inflytandet från kanslistilen" och exemplifierar detta med en syntaktiskt snårig paragraf ur stadslagens byggningsbalk (1971, s. 213).

Medan MEL ännu på det hela taget skulle företräda det fornärvda ordknappa, rytmiska och ålderdomliga lagspråket, om än stundtals i en mer strukturerad och genomarbetad form (jfr med Pamp 1971, s. 212), skulle alltså MEST snarast förete rent kanslispråkliga stildrag och därmed en helt ny inriktning hos lagspråket. Carl Ivar Ståhle uttrycker sig härvidlag mindre kategoriskt än Wessén och Pamp, i det att han menar att också landslagens nyskrivna delar röjer "inflytande från det

vid kungl. kanslierna efter främmande, särskilt lat. stilmönster utbildade stadgespråket — märkbart bl.a. i ökad förkärlek för det generella"; han går sedan vidare och slår fast att detsamma gäller för stadsrätten överlag, där det dessutom finns ett tydligt inflytande från lågtyskan, särskilt i ordförrådet (1965, sp. 177).

Mig veterligt har aldrig någon grundlig kvantitativ undersökning av språket i MEST genomförts, utan de ovannämnda karaktäristikerna tycks i stort sett vila på mer impressionistiska rön. Ej heller MEL har undersökts systematiskt, men eftersom den i så stor utsträckning bygger på flockar övertagna från landskapslagarna, som ju återkommande varit föremål för dess mer och dess allsidigare språklig forskning, torde utsagorna om MEL:s språk likväl stå på avsevärt fastare mark.

2 Syfte och uppläggning

I en större stilhistorisk undersökning av Kristoffers landslag (KrL) från 1442 med dess texthistoriskt olika skikt har jag haft anledning att draga in MEST som ett jämförelsematerial. Jag har därför indirekt också frambragt stilistiska resultat om MEST, och dessa kan förtjäna att skärskådas som sådana.

I denna uppsats ämnar jag redovisa en del av dessa resultat, såsom de ter sig om man ser dem utifrån stadslagens eget perspektiv — utan hänsyn till vad som gäller för KrL:s olika delar. Syftet här är således att kartlägga lagstilen i MEST och jämföra den med den samtida landslagsstilen för att därigenom se på vilka punkter och i vad mån MEST avviker från denna — vilka stilegenheter MEST faktiskt uppvisar. Utifrån de ovannämnda omdömen om MEST som finns i litteraturen skulle vi snarast vänta att stadslagen genomgående och dessutom mycket tydligt uppvisar en mer kanslispråklig stil, inklusive mer generella uttryckssätt. Kanslispråket företräder i sig ett yngre språk än det traditionella lagspråket, och dessutom torde vi kunna vänta oss yngre språkdrag över huvud taget i stadslagen utan nämnvärt stöd i de ålderdomliga landskapslagarna. Vid denna tid var kanslispråket snarast i sitt vardande på svensk botten och förekom än så länge i huvudsak i stadgor och diplom, ofta omedelbart kalkerade efter latinska och lågtyska förebilder. Framförallt var dess kännemärke en påtaglig syntaktisk komplexitet (Pamp 1971, s. 217 f.).

Nu är, som sagt, MEST långtifrån en alldeles oavhängig lagredaktion

utan består också av delar som är omedelbart hämtade ur MEL (eller åtminstone samfällda för dem båda). Dessa delar förefaller det rimligt att bortse ifrån i denna undersökning, som istället endast omfattar stadslagen i mer inskränkt mening. I praktiken har denna gränsdragning tillgått så att jag tagit med de flockar där C. J. Schlyter (i sin utgåva av MEST (SGL XI)) icke hänvisat till något motsvarande lagrum i MEL. Av MEST:s 312 flockar är det utifrån denna sorteringsprincip jämnt hälften, 156 stycken, som är exklusiva stadslagsflockar. Dessa utgör mitt stadslagsmaterial och betecknas StL (att hålla isär från själva lagredaktionen MEST). Störst utrymme upptager offentlig rätt, fastighetsrätt, processrätt och icke minst handelsrätt, medan de familjerättsliga och straffrättsliga flockarna är få. (När inget annat anges vid exemplifiering i det följande, hänför sig denna till StL.)

Mina resultat för stadslagen är som sagt hämtade från en undersökning av KrL, och den jämförelse med landslagsstilen som redovisas i föreliggande uppsats bygger därför på de resultat jag funnit för den del av KrL som är övertagen från MEL. Det kan synas litet märkligt att låta text från KrL, som är yngre än MEST, företräda landslagsstilen, som enligt hypotesen förväntas intaga den äldre ståndpunkten i lagspråkets utveckling. De delar av KrL som är innehållsligt övertagna från MEL uppvisar dock så ytterligt få språkliga ändringar att de utan vidare kan sägas väl företräda MEL-språket (se Wendt under arbete, kap. II). Att detta material är något mindre än den riktiga MEL torde vara av helt försumbar betydelse, eftersom de textavsnitt som fallit bort ur MEL vid KrL-redaktionens tillkomst icke har gjort det av språkliga utan av rent rättsligt-innehållsliga skäl. Detta mitt landslagsmaterial betecknas i det följande LL. Det omfattar 345 flockar (med bortfall av vissa nytillkomna paragrafer inne i dessa) och är således avsevärt större än StL. (Beroende på vad som undersöks har det avgränsats litet olika gentemot de nytillkomna inslagen i KrL i de olika delundersökningarna.)

Jag har för StL och LL utnyttjat de tryckta texterna i Schlyters utgåvor i SGL XI och SGL XII utan att taga hänsyn till olika handskriftsvarianter.

Fastän jag således bland annat varit på spaning efter kanslispråk, har jag inte byggt upp mina jämförelser mellan StL och LL utifrån de syntaktiska meningarna utan istället fokuserat på uttryck för rättsfallet (avsnitt 3) och uttryck för rättsföljden (avsnitt 4). Det handlar om olika aspekter på hur man språkligt väljer att uttrycka dels rättsfallen, de situationer ur verkligheten som man vill reglera i lagen (det vill säga

det rättsteoretiker kallar rekvisiten), och dels rättsföljden, den rättsliga åtgärd som följer vid ett visst rättsfall. De stilistiska valmöjligheter som kan urskiljas inom dessa båda analyskategorier hänger delvis nära samman med mycket texttypspecifika egenskaper hos lagspråket, där begreppet kanslispråklighet ibland har liten relevans, om än olika grad av generalitet spelar en viss roll i sammanhanget. Hur som helst går det att urskilja olika kronologiska utvecklingslinjer för de flesta stilistiska varianterna, så en indelning i äldre och yngre stildrag är nästan alltid relevant. För både rättsfall och rättsföljder var för sig har jag dessutom undersökt renodlat syntaktiska drag som satslängd och bisatsfrekvens, där graden av kanslispråklighet kommer i mer öppen dag. Knuten snarare till en litet lösare indelning i äldre och yngre stildrag är förekomsten av subjektсутelämning, och detta gäller sedan i huvudsak också de tre ordföljdsdrag (avsnitt 5) jag granskat helt vid sidan om uttryck för rättsfall och rättsföljd. I avsnitt 6 resonerar jag sammanfattande kring de rön om StL som framkommit.

3 Uttryck för rättsfallet

Det stilistiska valet av uttryck för rättsfall knyter sig förnämligast till en begränsad uppsättning standardiserade satstyper som på språkligt litet olika sätt kan formulera i princip samma rättsfall, samma rättsliga situation. Dessa satser har traditionellt kallats försatser, eftersom de prototypiskt står före den sats som uttrycker tillhörande rättsföljd (och följaktligen kallats eftersats). Denna topologiskt motiverade terminologi har jag behållit här. En annan stilistisk variation — utöver val av försatstyp — gäller topologin i sig, nämligen i vad mån rättsfallet icke uttrycks i en framförställd försats utan istället meddelas efter rättsföljden — genom vad som kunde kallas efterställda eller sparade "försatser". Inne i försatserna kan det dessutom vara av intresse hur en (tidigare onämnd) obestämd referent, försatsens huvudperson, introduceras. En litet annan infallsvinkel på uttrycket för rättsfall är den rent syntaktiska, där jag valt att undersöka försatsernas längd, bisatsförekomsten i dem och förekomsten av utelämnade subjekt.

3.1 Försatser: typer, huvudpersoner och alternativ efterställning

De traditionella försatstyperna i nordiskt lagspråk är verbinledda satser och *nu*-inledda satser. De förra har för senare språkskeden kallats

frågeformade konditionalsatser, FFK-satser (en kortbeteckning som kommer att nyttjas också här). Exempel:

Kastar man annan vt aff norrabro ella sudhra vt i strömen mædh wredz hænde (Saramall mædh vilia 14)

Nw komber skip a grund ok læstas eig (Skipmala balker 11 pr)

Båda satstyperna torde ursprungligen ha varit självständiga satser. Vid sidan av dem finns det enstaka påståendesatser med annat led som fundament än *nu*, nämligen subjekt eller annat adverbial, till exempel:

annar sigher sik bysættan haffwa waret fore samu skuld (Radzstuffw balker 22)

Försatserna har äldst tagit sin utgångspunkt i en konkret berättad situation ur vilken man sedan fått generalisera till snarlika situationer vid rättstillämpningen. (Se Ståhle 1958, s. 77 ff., 119 ff., 123 ff., 174 f.)

Yngre och ytterst förmedlade av latinskt lagspråk är som försatser de mer generellt och hypotetiskt formulerade subjunktionsbisatserna och relativsatserna. Satser inledda med (vanligtvis konditional) subjunktion, ofta fvnord. *ef*, fönord. *æn*, är mycket utbredda i västnordiskt lagspråk, men sällsynta i östnordiska texter. Där är — eller blir med tiden — istället de allmänna relativsatserna, *hvar som-*, *hwilikin som-*satser med flera, vanligare. Vid sidan av dessa förekommer också attributiva relativsatser med nominalt korrelat, generaliserande relativkomplex främst inledda av *thæn som* eller *alle som* (Ståhle a. a., s. 158, 168 f., Jørgensen 1987, s. 24, 48 ff.). Exempel:

Hwilkin som bygger vppa annan, swa at drypir a annars thak ok röter thet (Byghninga balker 4 pr)

Then som thetta witer androm ok orkar eig widher binda (Konungx balker 16 : 5)

Som framgår av tabell 1 står FFK-satser och *nu*-satser ännu starka i LL (med 66 % och 18 % av alla försatser); också i StL är FFK-satserna otvetydigt vanligast (59 %), men de har fått vika en del till fördel för allmänna relativsatser (14 %) och relativkomplex (7 %). *Nu*-satser är avsevärt färre i StL (11 %) än i LL, som i sin tur har avsevärt färre av de båda relativsatstyperna (7 % respektive 2 %). Subjunktionsbisatserna är relativt sett lika många, eller snarare lika få, i båda materialen (4 %).

Tabell 1. Uttryck för rättsfallet i LL och StL.

	LL		StL	
	Abs. tal	Rel. tal	Abs. tal	Rel. tal
FFK-satser	919	66 %	383	59 %
Nu-inledda satser	244	18 %	72	11 %
Övriga påståendesatser	46	3 %	31	5 %
Allmänna relativsatser	91	7 %	93	14 %
Generaliserande relativkomplex	33	2 %	46	7 %
Subjunktionsbisatser	52	4 %	27	4 %
Σ FÖRSATSER	1 385	100 %	652	100 %
Rättsfallets huvudperson:				
<i>man</i>	196	30 %	35	13 %
<i>nokor</i> o.s.v.	31	5 %	44	16 %
övr. personbetecknande	299	45 %	139	51 %
övriga	133	20 %	53	20 %
Σ	659	100 %	271	100 %
Rättsföljdssatser med villkors- bisats (sparad "försats")	97	5 %	116	12 %

(Jag har räknat med alla försatser i dessa tal, såväl de som står ensamma före sin eftersats som de som sidoordnade, två, tre eller ibland flera, knyter sig till samma eftersats. Dessa sidoordnade försatser har alltså var och en för sig lämnat bidrag till statistiken i tabell 1.)

Tendensen är således entydig: mer generellt formulerade försatstyper är vanligare i StL än i LL, medan de mer konkret formulerade blivit färre. Men de utgör likväl tre fjärdedelar av försatserna, så någon genomgripande förändring är det ingalunda tal om, bara en rätt varsam förskjutning åt mer generella uttryckssätt.

FFK-satserna är ännu i StL den ledande försatstypen, men om vi tittar närmare på hur försatserna ser ut, visar det sig att också de i sig mer konkret berättande försatserna i någon mån givits en generellare syftning — genom valet av uttryck för den referent som är rättsfallets huvudperson. När det gäller allmänt ospecificerade dylika är det traditionella uttryckssättet *maþer, man* 'en man', naturligt nog i den konkret framställda situationen:

Nw legher *man* ledhsaghara som them skal ledh sighia (Skipmala balker 14)

Möjligen står detta *man* i dessa senmedeltida texter på gränsen till att vara ett generaliserande pronomen, men det föreligger ändå i många fall tydliga tecken på att övergången inte har ägt rum. Ett sätt att tydligare understryka den generella giltigheten språkligt inom ramen för samma försatstyp — utan att behöva skifta till en i sig mer generell dylik — är då att istället ha *nokor* som subjekt:

Nw kastar *nokor* i gardh annars mædh wredz hænde steen ella stang ella annat nokot (Saramall mædh vilia 13) [Jämför med: *Hvilkin som i gards annars kastar ...*]

Rättsfallets huvudperson skall i min analys uppfattas som en i första hand semantisk-pragmatisk storhet, icke en syntaktisk. Det är den person som orsakar rättsfallet det handlar om, i och för sig vanligtvis uttryckt med subjektet i försatsen, men stundtals också med ett objekt eller en rektion. Oftast motsvarar sedan huvudpersonen subjektsreferenten i den följande eftersatsen. När försatsen är en relativsats som har subjektsfunktion i eftersatsen, har ingen huvudperson urskilts. När försatsen har icke-mänsklig orsak har i stället den utsatte uppfattats som huvudperson, och när personrefererande led helt saknas har djur, till exempel *fæ*, eller rent av sak, till exempel *gods*, upphöjts till huvudperson (det vill säga gruppen övriga). Eftersom bara nyintroducerade huvudpersoner har varit av intresse, har endast den första försatsen i en sidoordning undersökts; normalt är det samma huvudperson som återkommer i de följande satserna. Ej heller har jag tagit med de fall där också en första eller ensam försats har en pronominent uttryckt, sedan tidigare känd huvudperson. Däremot har huvudpersonen i efterställda "försatser" kommit med, i den ringa mån de introducerar en ny referent. (Till *nokor* har utöver böjningar räknats fall där ordet är attribut till ett obestämt huvudord: *nokor man*, vilket förekommer i något enstaka fall.)

Som tabell 1 visar är strategin med *nokor* istället för substantiviskt *man* avsevärt vanligare i StL än i LL. LL har ytterligt få *nokor* (5 %), medan *man* (med kasusböjningar) är ohotat huvudalternativ (30 %). I StL är *man* och *nokor* rätt jämbördiga, *nokor* till och med litet vanligare (16 % mot 13 %). Tillsammans utgör de som synes en något mindre andel i StL än i LL. Att de så gott som alltid mer specificerade uttryckstyperna bland övriga personbetecknande, till exempel *konung*-

er, *tiuver*, skulle vara vanligare i StL av annat än rent innehållsliga skäl är knappast troligt.

Efterställda, sparade "försatser", eller rättare sagt försatsekvivalenta satser, utgör antingen komplement till i vanlig ordning framförställda försatser eller uttrycker ensamma rättsfallet. Förekomsten av rättsföljdssatser som innehåller en dylik (eller undantagsvis flera dylika) har ökat påtagligt i StL. Jag har därvid bara räknat med villkorsbisatser, eftersom de är de enda som entydigt svarar mot en försats. Exempel:

Komber han vndan ok biudher sidhan böter, böte æpter drapum *vm malsæghanden wil widher botum taka* (Saramall mædh vilia 14)
[Komplement till FFK-sats]

Samu lagh wari vm then fore biudha later, *æn swaranden komber til radzstuffwu ok akæranden eig* [...] (Radzstuffw balkes 7:3)

De tal som redovisas i tabellen ovan gäller närmare bestämt hur många rättsföljdssatser som på detta sätt innehåller minst en (efterställd) försatsekvivalent villkorsbisats. Som framgår är detta mer än dubbelt så vanligt i StL (12 %) som i LL (5 %) — uppenbarligen en viss uppluckring av den topologiska och kronologiska principen att rättsfall uttrycks i *f ö r* sats och föregår rättsföljden som uttrycks i *e f t e r* sats. Dessa tal innebär också en ökad användning över huvudetaget av subjunktionsbisatsen som uttryck för rättsfallet; ingen av de andra försatstyperna kan ju alternativt placeras efterställd. Det mest anmärkningsvärda är likväl att man därvid valt just efterställning för bisatsen, inte som för det västnordiska lagspråkets många bisatser den normala försatsplaceringen.

3.2 Försatsernas längd, bisatsfrekvens och subjektutelämnning

De syntaktiska egenskaper hos försatserna som jag har granskat är dels den syntaktiska komplexiteten sådan den kan mätas i satslängd och förekomst av bisatser, dels förekomsten av utelämnade subjekt.

Som framgår av tabell 2 är den genomsnittliga försatslängden, mätt i ord per försats, något större i StL (9,9 ord/sats) än i LL (8,4 ord/sats), men så särskilt stor är inte skillnaden. (Vid ordräkningen har enklast möjliga princip tillämpats: varje enhet avgränsad med ordmellanrum har setts som ett ord, med undantag av fall där en särskrivna förleds oböjda form entydigt skvallrar om att en sammansättning måste föreligga, till exempel *stor byom*.)

Tabell 2. Satslängd, bisatsförekomst och subjektutelämning i försatser i LL och StL.

	LL	StL
Ord	11 723	6 449
Försatser	1 395	652
Ord / försats	8,4	9,9
Bisatser	419	235
Bisats / försats	0,30	0,36
Bisats / 1 000 ord	35,7	36,4
Förstagradsbisatser	376 (90 %)	217 (92 %)
Utel. subjekt i FFK-satser	73	35
Pron. subjekt i FFK-satser	284	156
Utel./pron.-kvot	0,26	0,22

Icke heller för bisatsförekomst per sats uppvisar StL några dramatiskt högre tal än LL (0,36 bss/sats mot 0,30), och ännu mindre är skillnaden om vi räknar bisatser per 1000 ord (36,4 mot 35,7). LL har till och med något mindre andel förstagradsbisatser (90 %) än StL (92 %), det vill säga litet flera bisatser av andra eller högre underordningsgraden. På det hela taget uppvisar försatserna i både StL och LL en allt annat än komplex syntax.

Det medeltida nordiska lagspråket uppvisar mycket ofta en långtgående utelämning av subjekten, företrädesvis de kontextuellt eller situationellt givna (det vill säga snarast pronomina) subjekten (Jørgensen 1987, s. 34 f., 70, Wessén 1965, § 123–125). Det förefaller högst rimligt att förvänta sig färre fall av subjektutelämning i lagtexter med ett överlag yngre språk, och alltså färre i StL än i LL. I båda dessa texter visar det sig att subjektutelämning bland försatserna helt och hållet inskränker sig till FFK-satserna, där givna subjekt rätt ofta utelämnas. Exempel:

haffwer Ø ænkte i skipat, ok ganger tho aff (Skipmala balker 16: 'har (han) inte lastat i något och går ändå ifrån (avtalet)')

Eftersom de subjekt som utelämnas närmast är av anaforisk natur, förefaller det rimligt att vid kvantifieringen ställa de utelämnade subjekten mot endast de pronomina. De båda texterna skulle ju av rent

innehållsliga skäl kunna ha olika stor andel med icke-anaforiska, och därmed knappast utelämningsbara, subjekt, och denna omständighet skulle då störa jämförelsen. De pronomina som har tagits med utgörs av tredje personens personliga pronomen samt *hin* (om det ej har kontrastbetydelse) och det generaliserande *man* (i de få fall det entydigt är ett pronomen). På så vis har jag fått en utelämnings/pronomen-kvot.

Som tabell 2 avslöjar, är det icke någon större skillnad mellan texterna i ellipsbenägenhet hos FFK-satserna; StL ligger förvisso lägst (0,22 i utelämnings/pronomen-kvot), men avståndet till LL (0,26) är rätt obetydligt.

Syntaktiskt betar sig sammanfattningsvis StL:s försatser på ett förväntat sätt: längre satser, fler bisatser, färre subjektutelämnningar — men det är genomgående rätt blygsamma avvikelser från LL det rör sig om.

4 Uttryck för rättsföljden

Rättsföljdssatser är dels de ovannämnda eftersatserna (med föregående försats), dels ensamma rättsföljdssatser, där försats saknas och rättsfallet, om det alls får något uttryck, har komprimerats till en nominalfras eller en prepositionsfras. Valet av uttryck för rättsföljden utgörs först och främst av ett val mellan olika modus hos det verb som anger själva rättsföljdsaktionens art. Jag talar här om olika lagbudsmodus — med en delvis utvidgad användning av det traditionella modusbegreppet —, där Stähle talar om uttryck för preceptiv modalitet (1958, s. 30).

Hos ett av lagbudsmodusen, nämligen det som inte är morfologiskt utan består av hjälpverbsomskrivning, finns sedan ytterligare ett stilistiskt val som visar sig ha sitt intresse i ett lagspråkligt utvecklingsperspektiv: val av själva hjälp verbet. Bland rättsföljdssatserna finns vidare en särskild ordföljdsegen satstyp som har sin särskilda plats i lagspråkets stilhistoria: negationsinledda rättsföljdssatser, vilkas förekomst i StL och LL jag har undersökt. Sedan har jag, liksom för försatserna, undersökt satslängd, bisatsfrekvens och förekomsten av utelämnade subjekt.

4.1 Lagbudsmodus och hjälpverbsval

Som lagbudsmodus urskiljer jag de morfologiska modusen, indikativ och konjunktiv, men också ett analytiskt modus — hjälpverbskonstruktion. Det är detta senare och konjunktiv som är huvudkonkurrenterna när det gäller att uttrycka rättsföljdens huvudverb: *tha s k a l then vndi bygger bygg i a vndi gærsl* mot *bygg e sidhan thet bæzta han ma* (Byghninga balkar 9 pr, 9:1). Men också indikativ förekommer, till exempel *thet æ r fast* 'det [sådan köp eller skifte] står fast' (Jordha balkar 6 pr). Icke minst förekommer indikativ i dylika lagbud som snarare är kommentarer, hänvisningar eller andra textstrukturerande inslag — och som icke är lagbud i egentlig mening, till exempel *thet hetir dulga draap* (LL Draap med vilia 25). (Den tredje morfologiska moduskategorin, imperativ, förekommer faktiskt i en del lagbud i vissa äldre landskapslagar som Gutalagen (Stähle 1958, s. 30).)

Som framgår av tabell 3 är konjunktiv avsevärt vanligare som lagbudsmodus i StL (71 %) än i LL (57 %), samtidigt som hjälpverbskonstruktionen är något ovanligare (26 % mot 32 %) men framförallt den mer udda indikativen mycket ovanligare (3 % mot 11 %). Möjligen hade vi snarare väntat att hjälpverbskonstruktionen skulle ha vunnit mark i StL; ett analytiskt uttryckssätt borde vara språkligt modernare än ett syntetiskt. Så tycks Paul Diderichsen se på det kronologiska förhållandet mellan konjunktiv och hjälpverbskonstruktion i Skånelagen (1941, s. 16 ff., 166), och i senare danskt lagspråk har en påtaglig förskjutning inträtt, åtminstone att döma av en dansk 1500-talslag, Frederik II:s sjölag 1561, där hjälpverbsomskrivning är förhärskande (Benson 1994, s. 59 ff., 85). StL omhuldar istället det modus som också i LL är det vanligaste.

Medan den ojämförligt vanligaste försatstypen i LL trängts tillbaka något i StL till förmån för satstyper med tydligare uttryck för generell giltighet (se avsnitt 3.1 ovan), har StL bland lagbudsmodusen snarast standardiserat det vanligaste och låtit det breda ut sig ytterligare. Skillnaden torde ligga i att det för lagbudsmodusen saknas en sådan bevekelsegrund som till exempel större eller mindre generalitet att välja det ena eller andra uttrycksättet. Redan i LL kan vi tala om konjunktiven som det prototypiska sättet att ange rättsföljden, och detta har StL tagit fasta på och förstärkt.

När det gäller valet av hjälpverb i de hjälpverbskonstruerade modusfallen, har jag skilt de negerade alternativen (med *ei*, i några fall med *aldre* i StL) från de icke-negerade, eftersom de inte är semantiskt

Tabell 3. Uttryck för rättsföljden i LL och StL.

	LL		StL	
	Abs. tal	Rel. tal	Abs. tal	Rel. tal
Indikativ	191	11 %	27	3 %
Konjunktiv	1 009	57 %	665	71 %
Hjälpsverbkonstruktion	564	32 %	249	26 %
Σ RÄTTSFÖLJDSSATSER	1 764	100 %	941	100 %
Hjälpsverbval:				
<i>skal</i>	310	55 %	174	70 %
<i>skal ei</i>	7	1 %	5	2 %
<i>ægher</i>	139	25 %	6	2 %
<i>ægher ei</i>	9	2 %	—	—
<i>ma</i>	63	11 %	48	19 %
<i>ma ei</i>	33	6 %	12	5 %
övr.	3	0,5 %	4	2 %
Negationsinledda rättsföljdssatser	31	18 ‰	3	3 ‰

likvärdiga (Stähle 1958, kap. I). Förhållandena här är på sätt och vis desamma som vid modusvalet; det vanligaste hjälp verbet i LL, onegerat *skal*, (55 %) har blivit ännu vanligare i StL (70 %). Detta är i grund och botten än mer förvånande, eftersom det i yngre stadgespråk är så att *skal* tränges tillbaka alltmer av *ægher* (Stähle 1958, s. 18 f.). Det samma gäller för övrigt MEL:s yngsta balk, Konungsbalken, som har *ægher* i drygt hälften av hjälpverbsförbindelserna. I StL är däremot *ægher*-fallen ytterligt få (2 % mot 25 % i LL). Det onegerade hjälp verbet *ma* är inte jämförbart med dessa båda; det uttrycker tillåtelse eller rättighet, medan *skal* och *ægher* uttrycker norm (jfr med Benson 1994, s. 55 ff.). Att *ma* är vanligare i StL (19 %) än i LL (11 %) torde alltså ha rent innehållsliga förklaringar. De negerade hjälpverben är däremot alla i stort sett jämbördiga och uttrycker förbud (Stähle 1958, s. 11, 15); några större skillnader i hjälpverbsvalet bland de rätt få förbudsfallen uppvisar materialen inte, men det kan påpekas att *ægher ei* saknas i StL och att *skal ei* är något vanligare där än i LL.

Liksom för konjunktiven kan vi tala om att StL ytterligare har standardiserat det prototypiska uttryckssättet jämfört med LL — till yttermera visso från ungefär samma nivå i LL (55 % *skal*, 57 % konjunktiv) till ungefär samma nivå i StL (70 % *skal*, 71 % konjunktiv).

4.2 Negationsinledda rättsföljdssatser

Den speciella ordföljden hos vissa rättsföljdssatser med en negation som fundament har närmast tillskrivits lagspråkets rytmiska skaplyne (Wessén 1968, s. 24). Det gäller satser som dessa där den inledande placeringen av *ei* kan sägas understryka regelns förbudskaraktär:

Ei ma man flere mall a annan kæra vm en dagh æn thry [...] (Radz-stuffw balkar 1)

Som tabell 3 visar, förefaller denna ordföljdstyp vara avsevärt ovanligare i StL (3 ‰) än i LL (18 ‰). Möjligen kan man hävda att detta sätt att räkna är litet missvisande, eftersom ett större eller mindre antal negerade satser över huvud taget spelar in, men också om antalet satser med spetsställda negationer ställs mot antalet satser som har en negation senare, kvarstår samma förhållande mellan materialen: StL har 3 fundamenterade *ei* mot 22 satsinre, LL 31 mot 51 satsinre. Om vi däremot ser till spetsställda satsadverb överlag, uppvisar StL en hel del andra dylika: 18 spetsställda (främst *tho*) mot 11 satsinre — vilket är mer än LL kan uppvisa (6 spetsställda mot 3 satsinre). Allt som allt uppvisar ändå StL en mer återhållsam utbredning för denna mer udda, särpräglade ordföljdstyp än LL.

4.3 Rättsföljdssatsernas längd, bisatsfrekvens och subjektsutelämning

Också rättsföljdssatserna har jag undersökt syntaktiskt på samma punkter som försatserna. Som tabell 4 visar, har StL tydligt längre rättsföljdssatser (14,7 ord/sats) än LL (12,0 ord/sats), och också antalet bisatser per sats är påtagligt större i StL (0,91) än i LL (0,63). Litet mindre blir dock skillnaden om bisatsfrekvensen räknas i förhållande till ordantalet (StL: 61,6 / 1 000 ord, LL: 53,0 / 1 000 ord). Tvärtom mot i försatserna har StL något mindre andel förstagradsbisatser i rättsföljdssatserna (84 %) än LL (87 %). En större grad av syntaktisk komplexitet föreligger alltså allt sammantaget tveklöst i StL:s rätts-

Tabell 4. *Satslängd, bisatsförekomst och subjektutelämning i rättsföljdssatser i LL och StL.*

	LL	StL
Ord	20 959	13 920
Rättsföljdssatser ¹	1 753	944
Ord / rättsföljdssats	12,0	14,7
Bisatser	1 110	858
Bisats / rättsföljdssats	0,63	0,91
Bisats / 1 000 ord	53,0	61,6
Förstagsgradsbisatser	965 (87 %)	725 (84 %)
Utel. subjekt i konj.-satser	457	289
Pron. subjekt i konj.-satser	44	31
Utel./pron.-kvot vid konj.	10,39	9,32
Utel. hjälpverbssubjekt	23	—

¹ Syntaktiskt självständiga direkt anförda satser har icke medräknats i sammanställningen med lagbudsmodus (tabell 3), men däremot här, varför antalet rättsföljdssatser blir något litet större för StL i denna tabell.

följdssatser, men skillnaden mot LL är ändå knappast halsbrytande stor.

Om vi tittar litet närmare på rättsföljdssatserna, kan vi likväl slå fast att det i StL förekommer en del påfallande långa och syntaktiskt tilltrasslade satser. De återfinns framförallt i några särskilt vidlyftiga flockar (Konungx balkar 15 och 20, Byghninga balkar 22, Köpmala balkar 33 och 34) och kan se ut som i detta exempel:

Framledhis mærkiande at foghaten, borghamæstara, radhmæn ok the
atta fornæmpde skulu fyurom sinnum hwart aar vm stadhen ganga,
ok sea at hwar thenna redzskap eig haffuer, nw næmpder ær, bôte
thre marker konungenom ok stadhenom til twæskiptis fore hwart
therra, ok sidhan swa opta honum dagher lægx ok han eig han halder.
(Byghninga balkar 22 : 8)

Komplexiteten är först och främst betingad av att StL emellanåt tillgriper lagbud som är underordnade ett annat lagbud, såsom i exemplet ovan, vilket givetvis trasslar till syntaxen. Ett lagbud som har sina förutsättningar i ett annat lindas helt enkelt också språkligt in i detta genom en bisatskonstruktion; i påbudet ovan om styresmännens

brandsyner har man fogat in vad som gäller för den som därvid påkoms med att sakna vederbörliga brandredskap. Detta stilgrepp förekommer — med något enstaka och mindre tydligt undantag — icke i LL. (De underordnade lagbuden ingår inte i min analys i försatser och rättsföljdssatser.)

De enastående långa och snåriga rättsföljdssatserna syns mindre tydligt i den sammanlagda statistiken, eftersom de på det hela taget är undantag och icke regel. Till största delen består StL ändå av rättsföljdssatser av mer normalt omfång och utseende. Dessa rön kan med andra ord ses som en rätt talande illustration av för- och nackdelar med kvantitativa respektive kvalitativa metoder. Det kvantitativa tillvägagångssättet lyckas i viss utsträckning skymma det faktum att det verkligen finns rättsföljdssatser av oomstridligt kanslispråkligt slag i StL — och ett impressionistiskt, kvalitativt tillvägagångssätt kan lätt fästa sig vid de iögonfallande undantagen och tappa bort det som ändå är normalfallet.

När det gäller subjektutelämning i rättsföljdssatserna är denna i allra största utsträckning knuten till de konjunktiviska satserna, där utelämning av ett anaforskt subjekt närmast är regel, till exempel:

gange Ø tha til æruodhis fore konungenom ok stadhenom (Konungx balker 21)

Utelämning/pronomen-kvoten ligger här på 9,32 i StL — mot den litet högre kvoten 10,39 i LL, en skillnad som likväl är rätt obetydlig. På ett pronominellt subjekt vid konjunktivverb i StL går det alltså nästan tio utelämnade, i LL gott och väl tio. Det syntaktiska drag som förenar konjunktivsatserna med FFK-satserna, som är den enda försatstyp med subjektutelämning (om än i oerhört mycket blygsammare omfattning), är att det finita verbet — i konjunktivsatserna vanligtvis, i FFK-satserna konstitutivt alltid — står först. Denna verbets placering som en förutsättning för subjektutelämning har starkt framhållits av Paul Diderichsen, som därmed vill avvisa tanken att kopplingen utelämnat subjekt — verb i konjunktiv skulle vara direkt (1941, s. 22).

Utöver utelämningen vid konjunktivverb finns det i StL inga fall i rättsföljdssatserna som inte mycket väl kan förklaras med att det utelämnade subjektet är icke-referentiellt och utelämningen därmed av ett annat slag än den av anaforska led som intresserar här, till exempel: *Ok skal skiwtas aff thy [...]* (Konungx balker 20:7). (Jfr med Wessén 1965, § 121, 123, 124.)

I LL finns det däremot bland rättsföljdssatserna ännu en utelämningsstyp som visserligen icke är av konjunktivtypens dignitet men uppträder med viss regelbundenhet. Det gäller hjälpverbssatser där det strukna subjektets referens är av rätt allmänt, obestämt slag, närmast 'man', och objektet ofta är det kommunikativt intressanta (jfr med Wessén 1965, § 123), till exempel:

tha maa Ø han binda oc til tings föra (LL Högmælis balker 11)

(Diderichsen förklarar denna utelämningsstyp, som icke kan hänföras till verbet-först-förklaringen, såsom fall av "ægte Impersonalier"; det modala hjälp verbet skall alltså i dessa satser ses som opersonligt konstruerat (1941, s. 23).)

Eftersom det är svårt att hitta en lättavgränsad motsvarighet bland satser med utsatt subjekt — alla övriga hjälpverbssatser duger inte, emedan typen kräver ett alldeles särskilt slags subjekt — har jag här avstått från kvotberäkning. Jag vill bara peka på att LL, som tabell 4 visar, ändå har en hel del fall av denna utelämningsstyp (23 stycken), medan den helt saknas i StL. Återigen har StL behållit de vanligaste typerna, samtidigt som de udda fallit bort.

5 Tre ordföljdsdrag

Utöver de till indelningen i försatser (rättsfall) och rättsföljdssatser knutna delundersökningarna har jag granskat tre allmänna ordföljdsdrag, som alla nämnes i Wesséns lagspråkshistoria (1968, s. 39). Det rör sig om framför- och efterställning av possessiv- och genitivattribut, om framför- och efterställning av bestämmingar till infinita verb och om placering av det finita verbet i bisatser. Exempel:

hwsfrw sinne (Konungx balker 20 : 3) [efterställt possessivattribut]

Nw kan then sami akæranden optare *them fornempda manne skuld giffwa* ok bysætta lata (Radzstuffw balker 22) [båda objekten framförställda huvud verbet]

Dyl han at han honum eig then skadhan giordhe (Köpmala balker 24 pr) [det finita verbet på femte och sista plats i bisatsen]

Efterställning av possessiva eller genitiviska attribut i förhållande till nominalfrasens huvudord är något som i stort sett försvunnit ur det

Tabell 5. Ordföljdsdrag i LL och StL.

	LL		StL	
	Abs. tal	Rel. tal	Abs. tal	Rel. tal
Efterställda possessivattribut	304	56 %	135	44 %
Σ Undersökta fraser	545		304	
Efterställda genitivattribut	79	17 %	21	5 %
Σ Undersökta fraser	463		389	
IV-fras med ngt framförställt led	680	72 %	313	60 %
Σ Undersökta fraser	950		521	
Framförställda led i IV-fraser	818	66 %	383	56 %
Σ Undersökta led	1 242		689	
FV som tredje el. senare bs-led	293	24 %	274	29 %
FV som tredje el. senare och sista bs-led	234	19 %	221	24 %
Σ Undersökta bisatser	1 204		938	

allmänna språkbruket i skrift vid 1300-talets mitt (Delsing 1991, s. 22). I lagspråket lever däremot efterställningen ännu kvar. Om vi ser till possessivattribut, till vilka jag också fört de personliga pronomenen i genitiv, *hans*, *hænna*, *thæs* och *thera*, är efterställning, såsom tabell 5 utvisar, vanligare än framförställning i LL (56 %), medan den spelar andra fiolen i StL (44 %). Någon genomgripande skillnad rör det sig ingalunda om, och också StL uppvisar väldigt mycket av efterställning jämfört med språket i övrigt — och företer med andra ord ett exklusivt lagspråkligt särdrag härvidlag. För efterställningen hos övriga genitivattribut ligger nivåerna avsevärt lägre på ömse håll, men skillnaden är här mer påtaglig: StL 5 % efterställning, LL 17 %.

För bestämmingar till infinita verb är det istället framförställning som är det äldre och från äldre fornsvensk tid och framåt vikande ordföljdsalternativet (Wenning 1930, kap. 2). Utvecklingen vänder så småningom i yngre fornsvensk tid, och framförställning av bestämmingar blir i skriftspråket återigen vanligare (Falk 1993, s. 161 f.). Därför är denna ordföljdsvariation inte helt lätt att värdera i termer av äldre och yngre språkbruk. I lands- och stadslagtexterna från mitten av 1300-talet torde dock icke den yngre stiltendensen ha hunnit inträda på allvar, varför större andel framförställning nog får ses som ett ålder-

domligt drag här. Och StL har, i så fall som väntat, en mindre andel av framförställning än LL, oavsett om vi räknar efter andel infinita verbfraser med åtminstone något led framförställt (StL: 60 %, LL: 72 %) eller efter andel medräknade led som är framförställda (hämtade från verbfraser med en eller flera bestämningar, StL: 56 %, LL: 66 %). De led som medräknats är objekt, verbfrasadverbial förutom verbpartiklar och adverb över huvud taget (som tycks kunna röra sig mer fritt i satsen) samt bundna subjektspredikativ. Infinitivfras- och satsformade led har uteslutits, liksom led med attribut av dylik form och led med *ængin* (motsvarande) (jfr med Platzack 1983, s. 48 f.).

Under yngre fornsvensk tid kan en tendens att allt oftare sätta det finita verbet sist i bisatser, eller åtminstone mot bisatsens slut, iakttagas i de flesta av skriftspråkets texttyper; troligtvis är det under lågtysk påverkan som denna stilenhet vinner allt större insteg (Larsson 1931, s. 128 ff., 155), och den borde således vara gynnad i bland annat kanslispråk. Carl Larsson har i sin avhandling också undersökt lagtexter, tillika de yngre: MEL, MEST (och KrL) — och därvid funnit att stadslagen har en större andel bisatser med avvikande ordföljd, det vill säga med finitverbet på senare än andra plats, än den äldre landslagen har. Detta gäller likaså — rimligt nog — för min avgränsning av materialen; StL har 29 % bisatser med finitverbet på tredje eller senare plats (och 24 % med verbet sist), medan LL har 24 % (19 % sist), såsom tabell 5 utvisar. Den skillnad jag funnit är dock något mindre än den Larsson redovisar. Jag har — liksom Larsson (1931, s. 16) — bara räknat med bisatser som innehåller flera än två led (och tvåledsbisatser med finitverbet först).

Sammanfattningsvis kan det om dessa ordföljdsdrag sägas att de alla uppvisar skillnader mellan materialen, och alla i så måtto att StL har större utbredning för de i någon mening yngre varianterna: flera framförställda possessiv- och genitivattribut, flera efterställda bestämningar till infinita verb och flera bisatser med verb-sist-ordföljd.

6 Sammanfattande diskussion

De olika delundersökningar i StL och LL som jag redovisat ovan kan på det hela taget sammanfattas så här: StL avviker nästan genomgående från LL, och mestadels är det i den förväntade riktningen, om stadslagen nu skall tillskrivas ett större inslag av kanslispråklighet. StL har en större andel av de försatstyper som uttrycker generell giltighet,

större andel av det generaliserande *nokor* i försatser (istället för det mer konkreta *man* (subst.)), längre försatser och längre rättsföljds-satser, relativt sett flera bisatser, särskilt i rättsföljds-satserna, och större andel bisatser med finitverbet sist efter tyskt mönster.

Knappast specifikt kanslispråkligt men däremot en viss utveckling bort från lagspråkligt särmärkta stildrag är det vidare att StL har något färre utelämnade subjekt, främst av de udda typerna härav, färre efterställda possessivattribut och färre belägg på den märkta ordföljden med negation som fundament i rättsföljds-sats.

Ytterligare några skillnader har påvisats i det föregående, men därvidlag låter sig StL:s ståndpunkt icke lika lätt hänföras till kanslispråk-lighet och/eller språklig nymodighet (möjligen med undantag av StL:s färre framförställda bestämningar till infinita verb som vid denna tid nog är ett yngre språkdrag). StL har fler villkorsbisatser inne i rätts-följds-satsen, det vill säga fler fall med rättsföljden uttryckt före rätts-fallet. Detta innebär ett brott med den enkla kronologiska (och logiska) tanken bakom försats–eftersats-mönstret och företräder må-hända i viss mening en mer avancerad strukturering av den rättsliga verkligheten. I varje fall torde det rätt ofta innebära en mer finstämd nyansering av lagbuden, eftersom dessa efterställda bisatser gärna meddelar kompletterande bakgrundsvillkor.

Att StL har större andel konjunktiv som lagbudsmodus är hursom-helst snarast den oväntade utvecklingen; hjälpverbskonstruktionen som det analytiskt-syntaktiska moduset kunde tänkas ha haft fram-tiden för sig istället för det syntetiskt-morfologiska konjunktivmodu-set. Här har StL nog istället tillämpat ett slags standardisering utifrån det modus som var allra vanligast redan i äldre lagspråk (så i LL), samtidigt som det ovanligaste moduset där, indikativen, krympt ihop fullständigt i StL. Att sedan StL har en avsevärt mindre andel *ægha* i hjälpverbsförbindelserna än LL och helt favoriserar *skula* är på sätt och vis än mer oväntat, eftersom *ægha* är det hjälpverb som är för-härskande i yngre, ofta kanslispråkliga stadgetexter. Liksom för kon-junktiven tycks StL helt enkelt ha låtit det i LL (och äldre lagtext) vanligaste alternativet bli till regel. Tendensen i StL till större stan-dardisering av språket är för övrigt ingalunda ägnad att förvåna hos en lag tillkommen inom en mer modernt organiserad förvaltning. (Den standardisering i senare tiders lagspråk som Gertrud Pettersson redo-visat är mestadels av ett litet annorlunda slag: ofta mer innehållsligt orienterad, till exempel i val av påbudsverb och ordval över huvud taget (1992, s. 101 ff.).)

Det finns skäl att misstänka att vi skulle kunna finna omedelbara förebilder för flera av StL:s stilavvikelser i hansestädernas lagtexter. De tyska stadsrätterna, enkannerligen den lybska, har utövat ett påtagligt sakligt inflytande på MEst (Ebel 1965, s. 156 ff.), och den äldre Bjärk-öarätten, som den allmänna stadslagen ställvis bygger på, är enligt rättshistorikern Gerhard Hafström också stilistiskt starkt påverkad av de nordtyska stadslagarna (1976, s. 53). Att det förekommer rikligt med relativsatsformade försatser i lågtyska lagar, särskilt i den lybska stadslagen, har påvisats av Nils Jørgensen (1987, s. 170). Jag har gått igenom ett litet, slumpmässigt urval av flockar dels i Visby stadslag (SGL VIII), dels i Lübecks stadsrätt (utg. av Gustav Korlén 1951). Dessa små urval tyder inte på att konjunktivens stora utbredning skulle ha något direkt stöd från lågtyskt håll; hjälpverbskonstruktionen tycks vara konjunktiven jämbördig i Visby stadslag och rent av vara förhärskande i Lübecks stadslag. Det hjälpverb som nyttjas är dock, på motsvarande sätt som i StL, mestadels mlty. *scholen*, *solen*. Ett visst stöd för efterställda försatsekvivalenta villkorsbisatser förefaller finnas i den lybska lagen, däremot inte i visbylagen. Bruket av *nokor* i försatserna tycks också ha stöd i den förra, mlty. *jëman* med flera. Det är möjligt att en grundligare undersökning av Lübecks stadsrätt skulle kunna påvisa fler överensstämmelser med StL än mitt lilla stickprov gjort — eller åtminstone kunna säkrare belägga dem jag här sett en antydning till.

Allt som allt kan icke de mer speciella stilavvikelsena hos StL förta det allmänna intrycket att StL förvisso, såsom det heter i handböckerna, är mer kanslispråklig än landslagen; StL uppvisar fler inslag av generalitet och en komplexare syntax. Så långt stämmer det med den gängse uppfattningen, men vad jag återkommande understrukit och än en gång vill framhålla är att dessa StL:s avvikelser (ofta åt i någon mening kanslispråkligt håll) sällan är så dramatiskt stora som vi kanhända skulle ha väntat utifrån de mycket bestämda utsagorna i vissa handböcker. Skillnaderna är knappast i något fall så stora att de helt kan sägas svara mot Wesséns omdöme "en helt annan stil" (1968, s. 36). Inslag av ett helt annat stilmönster, mer eller mindre renodlad kanslistil, finns förvisso i StL, som jag ovan nämnt på tal om rättsföljdssatsernas syntaktiska komplexitet, men dessa utgör likväl rätt ensamma undantag i det stora hela. Någorlunda motsvarande stiltender finns dessutom — som Ståhle också påpekat (1965, sp. 177) — i vissa nyskrivna delar av MEL, dock nästan uteslutande i dess konungsbalk, och att de skulle vara påtagligt mer utbredda i StL är i huvudsak

bara sant i den meningen att de där finns utspridda i ett flertal balkar.

Det kunde mot mina syntaktiska resultat invändas att de avser sätser, försätser och rättsföljdssätser, där de förra understundom är entydigt underordnade de senare, medan Wessén uttalar sig om meningarnas längd. Till detta kan sägas att en analys i hela meningar förvisso skulle ge högre genomsnittstal — för StL, men givetvis också för LL. Skillnaden dem emellan hade alltså förhållandevis knappast blivit större genom ett dylikt förfaringsätt.

Ehuru de stadsrättsligt specifika delarna av stadslagen uppvisar flera kanslispråkliga drag, måste helhetsbedömningen av dem bli att de stilistiskt i mångt och mycket ändå hör hemma i den övriga medeltida lagstilstraditionen, snarare än i någon annan stiltradition. I viss mån kan mitt mildare omdöme härvidlag hänga samman med att jag i denna uppsats inte alls tagit upp till behandling ordförrådet — som av Ståhle som sagt särskilt utpekats som avvikande i stadslagen (i lånords-frekventare riktning). StL:s ordförråd förefaller förvisso — impressionistiskt! — vara tydligt annorlunda än LL:s på många punkter. Till vissa delar är det ändå skillnader som är en nödvändig följd av att StL stadgar om ting som är okända för LL:s gamla, trygga landsbygdsvärld, där så gott som alla begrepp kunde klädas i arvord.

Utifrån min undersökning kan jag således bara uttala mig om vissa aspekter av StL:s stilistiska ställning, och de skillnader jag funnit där är gradskillnader — om än nog så entydiga i vissa fall — och inga verkliga artskillnader. Stadslagen är avfattad på ett fullt igenkännligt lagspråk, ehuru det uppvisar ett flertal mer eller mindre kanslispråkliga inslag. Det kan fördenskull finnas skäl att tala om ett särskilt stadslagspråk, men detta är långtifrån något slags kanslispråk rätt och slätt. I så måtto är Magnus Erikssons stadslag språkligt sett knappast någon verklig särling bland de medeltida svenska lagarna.

Tack

Jag vill tacka Maria Lindgren, Lena Lötmarker, Lillemor Santesson och Ulf Teleman som har läst tidigare versioner av denna uppsats och därvid givit värdefulla synpunkter.

Källor

- Konung Christoffers Landslag*. C. J. Schlyter (utg.) 1869: Samling af Sweriges Gamla Lagar, tolfte bandet (= SGL XII), Lund.
- Konung Magnus Erikssons Stadslag*. C. J. Schlyter (utg.) 1865: Samling af Sweriges Gamla Lagar, elfte bandet (= SGL XI), Lund.
- Norddeutsche Stadtrechte II. Das mittelniederdeutsche Stadtrecht von Lübeck nach seinen ältesten Formen*. G. Korlén (Hrsg.) 1951: Lunder germanistische Forschungen 23, C.W.K. Gleerup, Lund & Ejnar Munksgaard, Kopenhagen.
- Visby Stadslag och Sjørätt*. C. J. Schlyter (utg.) 1853: Samling af Sweriges Gamla Lagar, åttonde bandet (= SGL VIII), Lund.

Litteratur

- Benson, S. 1994: *Danskt lagspråk 1561. Studier i Frederik II:s sjörätt*. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis — Humaniora 35, Göteborg.
- Delsing, L.-O. 1991: "Om genitivens utveckling i fornsvenskan". S.-G. Malmgren & B. Ralph (utg.), *Studier i svensk språkhistoria* 2. Nordistica Gothoburgensia 14, Acta Universitatis Gothoburgensia, Göteborg, s. 12–30.
- Diderichsen, P. 1941: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. Ak. avh., Ejnar Munksgaard, København.
- Ebel, W. 1965: "Über skandinavisch-deutsche Stadtrechtsbeziehungen im Mittelalter". *Acta Visbyensia I. Die Zeit der Stadtgründung im Ostseeraum*. Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1963, Museum Gotlands Fornsal, Visby, s. 152–165.
- Falk, C. 1993: *Non-referential subjects in the history of Swedish*. Diss., Department of Scandinavian Languages, University of Lund, Lund.
- Hafström, G. 1976: *De svenska rättskällornas historia*. Nionde uppl., Studentlitteratur, Lund.
- Jørgensen, N. 1987: *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet 76, Stockholm.
- Larsson, C. 1931: *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken I*. Ak. avh., Uppsala universitets årsskrift. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 1, A.-B. Lundequistska bokhandeln, Uppsala.
- Pamp, B. 1971: *Svensk språk- och stilhistoria*. C.W.K. Gleerup, Lund.
- Pettersson, G. 1992: *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 46, Lund University Press, Lund.
- Platzack, C. 1983: "Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700". *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman*

7.8.1983. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 85, Åbo, s. 43–63.

Stähle, C. I. 1958: *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 2, Lund.

— 1965: "Lagspråk". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X*, Allhems förlag, Malmö, sp. 167–177.

Wendt, B.-A. under arbete: *Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

Wenning, E. A. 1930: *Studier över ordföljden i fornsvenskan. Predikatets bestämmningar i äldre och yngre fornsvenskan*. Ak. avh., A.-B. Ph. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Wessén, E. 1965: *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Andra uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm.

— 1968: *Svenskt lagspråk*. Skrifter utg. av Modersmålläraarnas förening 101, andra uppl., Gleerups, Lund.

LARS BRINK

Kväva ~ kvæle et slumpetræf?

Om ubeslægtede ligheder mellem dansk og svensk

Det hele begyndte, da jeg sad i eksprestoget i 1984 fra København til Stockholm med min daværende yndlingslitteratur, Per Ivar Vaaglands "Målrørsla i trettiåra". Jeg stødte på verbet *staka ut* som på dansk og norsk bokmål modsvarer *stikke ud/t*. Man *stikker* kursen eller de næste års planer *ud*, men nynorskfolket *stakar* dem altså ud. Disse to verber er ubeslægtede. Oplevelsen bevidstgjorde nogle halvdunkle iagttagelser, der længe havde fået lov til at hobe sig op, nemlig af, at de særsvenske ord, jeg mødte på min vej i Sverige, ofte alligevel lignede deres danske oversættelse. Helt bevidst blev det først nu. Noget godt er der altså kommet ud af "målrørsla". Så gav jeg mig til at samle på den slags ligheder, dvs. alt, hvad jeg kunne komme i tanker om, og alt, hvad jeg mødte. Det gav hurtigt flg. liste:

Den oprindelige, usystematisk samlede liste

Svensk	Dansk
<i>upptäcka</i>	<i>opdage</i>
skört	skøde
draga	trække
höja	hæve
<i>skvaller</i>	<i>sladder</i>
steg	skridt
råna	røve
<i>avvakta</i>	<i>afvente</i>
kväva	kvæle
bricka	bakke
<i>rycka</i> på axeln	<i>trække</i> på skulderen
<i>enskild</i>	<i>enkelt</i>
<i>enstaka</i>	<i>eneste</i>
<i>utlämna</i>	<i>udlevere</i>

Nynorsk	Dansk/bokmål
<i>staka ut</i>	<i>stikke ud</i>
<i>avskipa</i>	<i>afskaffe</i>

Jeg synes umiddelbart, at parordene alle *ligner* hinanden, men selvfølgelig ikke lige meget. Ordnes ubeslægtethed er kontrolleret i etymologiske ordbøger, og hvor intet i det følgende bemærkes, er jeg ganske enig med de etymologiske forfattere i, at de pågældende morfemer er historisk ubeslægtede. I visse tilfælde gælder ubeslægtetheden, som det fremgår, kun en del af ordet, fx *skvaller* ~ *sladder*, hvor endelsen *-er* naturligvis er den samme, nemlig iterativmorfemet (*skvallra*, *sladre*, jf. *sludre*, *pludre*, *slingre*, *buldre* osv.).

Hvordan skal man nu teste, om sådanne ligheder er tilfældige? Jeg mener, det kan gøres som følger. Først undersøger man, hvor ofte et fuldstændig tilfældigt svensk ord ligner et fuldstændig tilfældigt dansk ubeslægtet ord. Dernæst undersøger man, hvor ofte et ord taget tilfældigt ud af alle de svenske ord, som af en eller anden grund har en ubeslægtet semantisk modsvarighed på dansk, hvor ofte dét faktisk ligner det danske ubeslægtede, men ensbetydende ord. Hvis de sidste ligheder så er signifikant flere end de første, er beviset ført. Så vidt så godt. Men hvem skal afgøre, om ordene ligner? I den første del af den undersøgelse, jeg her præsenterer, har jeg selv gjort det, men det er let at udtænke andre, mere eksakte metoder. Det vender jeg tilbage til. Da min intuition eller hypotese er skabt på grundlag af ret almindelige svenske ord, jeg mødte på min vej som borger i Sverige, vil jeg teste den inden for sprogets 10 000 almindeligste ord.

Jeg har da benyttet Allén 1971, den liste, der hedder "Basvokabular efter fallande Fmod". Den har de 8 609 almindeligste svenske ord (i avismateriale fra 1965). Og som dansk ordbog har jeg benyttet Langenscheidt 1957, som har ca. 7 000 ord. Når jeg ser bort fra Alléns *proprier* og de rent udenlandske elementer (fx *the*, *great*, klart afmærket hos Allén), bliver de to samlinger lige store. Og selvom der jo ikke ligger nogen som helst frekvensmålinger bag Langenscheidt, så kan det ikke fejle, at langt de fleste af ordene dér er blandt de 10.000 almindeligste. (De danske frekvensordbøger er desværre umulige at arbejde med til nærværende formål, fordi de er ulemmatiserede.) Jeg har da trukket 200 fuldstændig tilfældige ord ud af Alléns liste og 200 fuldstændig tilfældige ud af Langenscheidt.

Metoden:

I Langenscheidt trak jeg og min assistent sådan, at vi dividerede to tilfældige firecifrede tal med hinanden. De 3 sidste cifre angav da siden, hvis de udgjorde et tal under 500, for bogen har kun 500 sider, ellers de næste 3 cifre eller de næste. Cifret lige til højre for kommaet viser, hvor mange opslagsord jeg skal gå ned på hver enkelt side (hvis tallet er 0, tager jeg blot det næste), dette tal kan ikke blive over 9, men da der kun står 15–20 ord på hver side spiller det ingen rolle, og hvis der havde stået mange flere, gjorde det heller ikke noget, for der kan ikke være noget fælles specifikt ved de første 9 ord på hver side. I Allén trak vi på helt tilsvarende måde, dog skal jeg dér også lade et ciffer vise spalten.

Vi trak først de svenske, så de danske, altid 25 ad gangen, og altid sådan, at vi tildækkede de svenske, når vi skulle anføre de danske parringsord. Efter 50 svenske og danske ord, så jeg, at proceduren kunne forenkles, når man brugte det ikke-alfabetiske basisvokabular efter faldende Fmod. Jeg inddelte listen i 15 lige store afsnit efter hinanden og udtrak de 10 første ord i hvert afsnit, altså ialt 150 ord; i det allerførste afsnit udvalgte vi dog efter ciffermetoden for ikke at begunstige sprogets 10 almindeligste ord. På den måde er der trukket helt tilfældigt, men dog jævnt fordelt over alle frekvensgrupper, og det er vel kun en fordel. De danske blev fortsat trukket efter ciffermetoden.

Vi har nu 200 tilfældige svenske ord, blandt de ca. 7.000 almindeligste parret med 200 tilfældige danske ord i Langenscheidt, og nu er det blot at særmærke dem, jeg umiddelbart synes ligner hinanden. Selvfølgelig var der grader og grænsetilfælde, så jeg markerede også *små* ligheder, der ikke umiddelbart fremtræder som ligheder, markeret med tjek tegn, og også *meget små* ligheder, markeret med spørgsmålstegn, hvor man tvivlsomt eller lige akkurat kan erkende en lighed. Jeg forsøgte naturligvis at fastholde en ensartet bedømmelse. Herom senere. Resultatet var, som ventet, at kun få ord lignede hinanden ved dette rene lykkens spil, ialt 2 %. Det eneste morsomme ved dette var, at der kom barokke modernistiske digte ud af det.

Nu kom det rigtig spændende. Lignede det svenske ord sin danske oversættelse? Ja, naturligvis, når de var beslægtede, hvad de var i $\frac{3}{4}$ af tilfældene. Disse oversættelser anføres ikke i nedenstående liste. Men i 47 tilfælde modsvarede det svenske ord semantisk et ikke-beslægtet dansk ord, heri inkluderet svenske sammensætninger (flerordsafledninger og afledte sammensætninger), hvis éne led modsvares af noget ikke-beslægtet i det danske ord. De sidstnævnte er markeret med " $\frac{1}{2}$ ", der skal læses som "halv-beslægtet".

Men hvad er nu en oversættelse? Her er jeg glad for at kunne være både streng og temmelig eksakt. Ordene skal ikke bare omtrent betyde

det samme, for så vil man jo ofte kunne vælge mellem et par stykker, og så kunne man mistænkes for netop at vælge et ikke-beslægtet, der ligner. Jeg opererer med begrebet STANDARDOVERSÆTTELSEN. Der er kun én standardoversættelse til et svensk ord, og det er simpelthen det danske ord, eller flerords-udtryk, som hyppigst ville blive brugt i alle de situationer, hvor svenskere siger eller skriver det pågældende svenske ord. Det svenske ord *pjäs* betyder fx mangt og meget, men der kan ikke være tvivl om, at den almindeligste betydningsvariant er den om teaterstykker, og at danskere derfor oftest ville sige *stykke*, hvis de havde været anbragt i samtlige de situationer, som svenskere var i, da de i løbet af fx sidste måned sagde eller skrev ordet *pjäs*. Det bliver ikke helt det samme som en maksimalt præcis oversættelse. Den helt præcise oversættelse af fx svensk *stad* i sin almindeligste betydningsvariant er som bekendt ikke *by* på dansk, for dansk *by* er semantisk uden angivelse af størrelse; *større by* eller *stad* kommer sandhedsbetydningen meget nærmere. Men sådan siger vi ikke så tit. Der er ingen tvivl om, at danskere hyppigst ville sige *by* der, hvor svenskere siger *stad*. Det danske sprog er nu en gang sådan, at det favoriserer, at man ikke præciserer størrelsen, selvom man udmærket kan gøre det.

Et andet eksempel: *Övertyga* har nøjagtig samme sandhedsbetydning som dansk *overtyde*, og her ville vi have et herligt eksempel på en lighed mellem historisk ubeslægtede led; *tyde* er nemlig ikke historisk = *tyga*, men er en omdannelse, en ometymologisering af det nedertyske verbum *tügen*; jag afstår imidlertid fra dette gode eksempel, fordi danskere utvivlsomt oftest har *overbevise* dér, hvor svenskerne siger *övertyga*. Jeg har arbejdet grundigt med disse standardoversættelser, og jeg tør hævde, at der ikke er afgørende fejl. (Undertiden kan flere ord være kandidater til standardoversættelsen; hvis valget mellem dem er svært, men uden betydning — fordi ingen ligner det svenske ord — har jeg ladet dem henstå uprioriteret på listen.) Her følger nu ordparrene.

Svensk tilfældigt ord	Dansk tilfældigt ord	Standardoversættelse
gift sb. -et	efterverden sb. ?	
inbygga vb.	brevveksling sb.	
släktskap sb.	jærv sb.	
klara vb.	underliv sb.	
avgörande sb.	uafgjort adj. UDGÅR PGA. SLÆGTSKAB	
prosa sb.	enkelt adj.	

förbjuda sb.	tilsøle vb.		
bransch sb.	gerne adv.		
förresten adv.	fagskole sb.		
stilla adj.	vokse vb. (wax)		
fridfull adj.	morderisk adj.		
tillförsäkra vb.	eksempel sb.		
led sb. neutr. pl. -er/-Ø	hel adj. ✓		
avgå vb.	virvar sb.		
lag sb. (över lag)	vætte sb.	gennemgående	
elva num.	nøde vb.		
exploatera vb.	ernærer sb. (!supporter) ✓		
ansvar sb.	oldenborre sb.		
fladdra vb.	øvelsesplads sb. ✓	flagre (lighed ud over derivativet)	
		stykke	
pjäs sb.	agt sb.		
betalkurs sb.	dechifrere vb.		
elverk sb.	mide sb.		
därutöver adv.	slæde sb.		
orsak sb.	cirkulære sb.		
byxa sb.	ihukomme vb.		
frige vb.	beregning sb.		
25	0 (+3+1)	3	1(+0+0)
subventionera vb.	lytte vb.	støtte	
brunn sb.	bo vb. ✓		
fantasifull adj.	æde vb.		
puritansk adj.	trække vb. ?		
brutalitet sb.	tilsende vb.		
labyrint sb.	fadder sb.		
kalkyl sb.	væbne vb.		
putsa vb.	køn sb.		
moment sb.	jordmor sb.		
profil sb.	chek sb.		
ske vb.	marter sb.		
latinsk adj.	tilslutning sb. ?		
bry sb.	forfaldstid sb.	tage (sig af)	
motsättning sb.	fusentast sb.		
överblicka vb.	gnidningsmodstand sb.	½ overskue	
grundlag sb. -en	kælk sb.		
onekligen adv.	tilkomme (due)		

väl adv. [väl:]	eftermiddag sb.		
övertyga vb.	enebær sb.	½ overbevise	
slutföra vb.	overenskomst sb.	½ fullføre ?	
koreograf sb.	marmelade sb.		
studie sb. -n	nøje vb.		
överväldiga vb.	tilkendegive vb.		
arbetsför adj.	styre vb.	½ arbejdsdygtig	
verktyg sb.	tilværelse sb. ✓		
25	0(+2+2)	6	0(+0+1)
211 ställe sb.	bort adv.		
76 ingen pron.	sæbe sb.		
289 samt konj.	bestand sb. ✓		
189 amerikansk	uantastelig adj. ?		
313 ibland adv.	anspænde vb. ✓	en gang imellem	
23 sin pron.	stift sb. ✓		
366 intressant adj.	endskønt konj.		
126 hög adj.	indbinde vb.		
89 då adv.	morgen sb.	så ✓	
71 ut adv.	nøje adv.		
575 beslut sb.	uædel adj.		
död sb.	tålsom adj.		
uttryck sb.	mer(e) adv.		
läge sb.	pudsigt adj.	situation	
förutsättning sb.	gensyn sb.		
presentera vb.	tillæg sb.		
tio num.	morads sb.		
säker adj.	håne vb.		
genomföra vb.	kladde sb.		
klara vb.	trøje sb.		
1149 förbli vb.	trække vb.		
opposition sb.	gnistre vb.		
rest sb.	grundet adj.		
gifta vb.	vildt sb. ?		
hotell sb.	forfølge vb.		
25	1(+3+2)	3	0(+1+0)
ålder sb.	tilgift sb.		
sköta vb.	hjerte sb.	passé	
ton sb.	tidsel sb.		

	förändring sb.	oldtid sb.		
	stödja vb.	etage sb.		
1723	omfattning sb.	klemme sb.	½ omfang	
	argument sb.	ernære vb.		
	tillfällig adj.	helgen sb. ?	midlertidig	
	tunn adj.	efterligne vb.		
	trädgård sb.	hjul sb.	have	
	djärv adj.	dåre sb.	stærk ✓	
	överdriva vb.	afslag sb.		
	led sb. -et -er/-Ø	hare sb.		
	skrämma vb.	vætte sb.		
	överge vb.	jagt sb.	forlade	
2297	engelska sb.	forblive vb.		
	översikt sb.	horn sb.		
	essä sb.	ynde sb.		
	kamera sb.	gulv sb.		
	syster sb.	stege vb.		
	mäta vb.	gemyt sb.		
	ifrågasätta vb.	juli sb.	betvivle/sætte spørgs-	
			målstegn ved/drage i	
			tvivl	
	militär sb.	kvart sb.		
	förhålla vb.	mening sb.		
	ros sb.	haj sb.		
	25	2(+0+1)	7	1(+1+0)
2871	begripa vb.	varte op vb.	forstå	
	reportage sb.	pine vb.		
	underhålla vb.	myrde vb.		
	japansk adj.	mod sb.		
	ödesdiger adj.	gruble vb.	skæbnesvanger	
	irritera vb.	nedkomme vb.		
	tiotal num.	hummer sb. -en	en halv snes	
	förstärka vb.	fraværelse sb.		
	prosa sb.	bryderi sb.		
	katt sb.	uskyld sb.		
3445	ifall konj.	ubekendt adj.	hvis	
	affärsman sb.	forsinke vb.		
	bråk sb.	sene sb.	vrvøl/ballade	
	uppskjuta vb.	tyv sb.	udsætte ✓	

	rekommendation sb.	present sb.	anbefaling	
	visa sb.	forbillede sb.		
	kväva vb.	lokale sb.	kvæle	
	deltagande sb.	elektricitetsmåler sb.		
	reell adj.	fratræde vb.		
	mången pron.	chiffer sb.		
4019	konstnärligt adv.	gnave vb.		
	slagsmål sb.	spor sb.		
	exotisk adj.	nøde vb.		
	anställning sb.	udløb sb.	½ ansættelse	
	aggressivitet sb.	vished sb.		
	25	0(+0+0)	9	2(+1+0)
	uppenbarelse sb.	tros sb.		
	spis sb.	tag sb. (grip)	komfur	
	folklig adj.	fakkel sb.		
	rubba vb.	nyre sb.	rokke ✓	
	blank adj.	tilskærer sb.		
4593	efterkrigstid sb.	virksom adj.		
	gåta sb.	knitre vb.		
	solig adj.	dampkraft sb.		
	enormt adv.	færre		
	tilldra vb.	forfærdige vb.	½ tiltrække	
	skägg sb.	æresoprejsning sb.		
	professur sb.	mannequinopvisning sb.		
	elände sb.	nadver sb.		
	potatis sb.	opmaske vb.	kartoffel ✓	
	salt sb.	midnat sb.		
5167	jämförelsevis	sund adj.	forholdsvis ?	
	blända vb.	hule sb.		
	arbetsuppgift sb.	tindre vb.		
	sparsamt adv.	trods sb.		
	östtysk adj.	fæstemand sb.		
	förgå vb.	nogensinde adv.		
	loss adv.	fløjten (gå f.)		
	fjäder sb.	ørn sb.		
	avslutning sb.	håndklæde sb.		
	intensifiera vb.	visitats sb.		
	25	1(+0+0)	5	1(+2+1)

5741	missnöjd adj. pornografisk adj. nybygga vb. myllra vb. ljuvlig adj. nattlig adj. socken sb. liberal adj. konsekvent adj. nonchalera vb.	ufortøvet adj. albue sb. tilpasse vb. egensindig adj. øjeblikkelig adj. uforudseende adj. ænse vb. værke vb. åsyn sb. betrængt adj.	utilfreds dejlig negligere (lighed ud over derivativet)
6315	vånda sb. falang sb. judendom sb. miste adv. oberörd adj. förklarlig adj. innesluta vb. människoliv sb. paviljong sb. deprimera vb.	nedlade vb. pantsætte vb. vandleddning sb. skramme sb. afbenytte vb. taknemmelighed sb. højspændning sb. ulvinde sb. misforstå vb. øde vb.	pinsler fløj ✓ glip
6889	exportmarknad sb. hednisk adj. skapare sb. skyla vb. kalkylera vb. 25	oprindelig adj. lur sb. (på 1.) tvilling sb. talløs adj. bisætte vb. 0(+0+0)	 6 1(+1+0)
	alltnog adv. preussisk adj. restera vb. tvåhundra num. tynga vb.	misbrug sb. efterfølgelse sb. trøst sb. ✓ tøffel sb. mode sb.	lige meget
7463	korståg sb. oppositionsparti sb. betydelselös adj. källmaterial sb. enskildhet sb. excentrisk adj. landsortsstad sb.	true vb. mangen flov adj. ærefrygt sb. drikkelig adj. indtægt sb. ? imødekommenhed sb.	 ½ enkelthed provinsby

	pistol sb.	lede vb. (search)		
	silhuett sb.	bommert sb.		
	särart sb.	stige vb.	½ særtype	
8037	atom sb.	bluse sb.		
	brottstycke sb.	djævel sb.		
	dåtid sb.	tørne (imod) vb.		
	exponera vb.	vanslægtning sb.		
	filmregissör sb.	stil sb.	½ filminstruktør	
	förkroppsliga vb.	tilnærmelse sb.	legemliggøre	
	gruvarbetare sb.	vegne sb.	½ minearbejder	
	italienska sb.	hø sb.		
	kompani sb.	heks sb.		
	mångfacetterad adj.	bud sb.	½ rigt facetteret	
	25	0(+1+1)	8	1(+0+0)
I alt	200	4(+9+7)	47	7(+6+2)

Af de 47 tilfælde med ubeslægtet standardoversættelse fandt jeg 7 ligheder, nemlig:

tilldra(ga) ~ *tiltrække*
nonchalera ~ *negligere*
enskildhet ~ *enkelthed*
fladdra ~ *flagre*
omfattning ~ *omfang*
kväva ~ *kvæle*
anställning ~ *ansættelse*

Det er klart, at jeg ved ordpar med delvis historisk beslægtede orddele kun tæller dem som ligheder, hvis de ud over de historisk beslægtede dele ligner hinanden. Det skal også lige siges, at jeg ikke vil sammenligne rene afledningsendelser, altså ikke fx *-nad* i *byggnad* med *-ning* i *bygning*, for vel ligner de, men der er nu engang ikke så mange afledningsendelser i dansk og svensk, og hvis nogle af disses lighed virkelig var et slumpetræf dvs. ingen psykologisk rolle havde spillet, så kunne blot nogle få sådanne tilfældige ligheder på forhånd tænkes at gøre lighedstallet alt for stort. Også dette er en selvalgt plage. Den afskærer mig nemlig fra at regne *ondska* ~ *ondskab* som en lighed; *-ska* er ikke beslægtet med *-skapr*, alligevel tror jeg, det er det gamle *wåndskapr* (> dansk *ondskab*), der i svensk ved sin ydre lighed har fremkaldt *ondska*. Oldnordisk har kun *wåndskapr*, ikke noget **wåndska*.

Nu er 47 ensbetydende, men ubeslægtede ordpar ikke rigtig nok. Vi havde 200 tilfældige ordpar. Jeg ville gerne op på ca. 100 ensbetydende par. Og det gør jeg ved at gennemgå hele 1. side og hele sidste side i Alléns basisordliste: Jeg gennemgik da hele første sides ord med modificeret rangnummer 1,2,3 og frem, lige indtil jeg havde 25 ensbetydende, men ubeslægtede ordpar. Jeg er altså sprunget helt over de svenske ord, der har beslægtet standardoversættelse, men de kan let findes i Alléns liste, og min oversættelse fremgår jo klart og kan kontrolleres, eftersom jeg mener, at danskere her bruger det historisk tilsvarende ord.

Nusvensk frekvensordbok 2, p. 27

	Svensk tilfældigt ord	Dansk ubeslægtet standardoversættelse
48	om konj.	hvis
	när konj.	da
	även adv.	også
	då adv.	så ✓
	kanske adv.	½ måske
	sedan adv.	så
	fråga sb.	spørgsmål
	sätt sb.	måde
	börja vb.	begynde ?
	tycka vb.	synes ✓
	ur præp.	ud fra ✓
	just adv.	lige
	stad sb.	by
	endast adv.	kun
	enligt præp.	ifølge
	använda vb.	bruge
	dra(ga) vb.	trække
	ändå adv.	alligevel
	lämna vb.	forlade, aflevere
	framför præp.	½ foran
	särskilt adv.	½ særlig ?
	början sb.	begyndelse ?
	håll sb.	side, retning
	berätta vb.	fortælle
296	rad sb.	række ✓
	25	2 (+4+3)

Herefter gør jeg nøjagtig det samme med Alléns sidste hele side:

Nusvensk frekvensordbok 2, p. 53 med 127 svenske ord: 8.156–8.282

8156	följdriktigt adv.	konsekvent
	matbord sb.	½ spisebord
	fåfånga sb.	½ forfængelighed
	kärra sb.	vogn
	bädd sb.	seng, underlag, leje
	dignitet sb.	værdighed ✓
	därjämte adv.	desuden
	olustig adj.	uoplagt ?
	slarva vb.	sjuske ✓
	ondska sb.	ondskab(sfuldhed)
	kul adj.	sjov, skæg
	gro vb.	vokse
	skingra vb.	sprede ✓
	hängiven adj.	trofast
	orubblig adj.	urokkelig
	själslig adj.	åndelig
	artig adj.	høflig
	pigg adj.	frisk ✓
	nätt adv.	med nød og næppe
	gendarm sb.	mp'er, politisoldat
	byråchef sb.	½ kontorchef ?
	saknad sb.	mangel ?
	förströelse sb.	adspredelse
	särdrag sb.	½ særtræk
8282	avundas vb.	½ misunde
	25	5 (+4+2)

Nu har jeg altså de oprindelige 47 ordpar + 25 + 25, ialt 97 ensbetydende, men — helt eller delvis — ubeslægtede ordpar. Resultatet er følgende:

Resultat

Ligheder ved de 200 tilfældige parringer	4 = 2 %
Små ligheder	9 = 4,5 %
Meget små ligheder	7 = 3,5 %
Små og meget små tilsammen	16 = 8 %
Ligheder ved de 97 ensbetydende par	14 = 14,4 %
Små ligheder	14 = 14,4 %
Meget små ligheder	7 = 7,1 %
Små og meget små tilsammen	21 = 21,6 %

I alt 14 ligheder blandt de 97 ordpar, dvs. 14,4 %, hvilket er 7 gange så mange som lighederne blandt de helt tilfældige ubeslægtede ordpar. Dette er mit første hovedresultat, og jeg må sige, at jeg ikke havde drømt om, at tallet ville blive så højt. Det kán ikke være tilfældigt. Og mht. de *små* ligheder er forholdene ligeså smukke: Der er 3 gange så mange små ligheder i ensbetydende ubeslægtede par som i de helt tilfældige par, og der er dobbelt så mange af de *meget små* ligheder i de ensbetydende. M.a.o., jo mindre ligheden er, jo større chance er der for, at den er tilfældig, men selv ved de lige akkurat registrerbare ligheder er antallet for højt til at kunne være tilfældigt. Denne fortynding af tendensen ved fortyndet lighed bekræfter jo eklatant, at der ér en tendens til lighed mellem ubeslægtede ensbetydende ord.

Hvordan kan man nu gøre denne undersøgelse mere eksakt?

For det første kan man operere med et større antal forsøgspersoner der, ganske ligesom jeg, meddeler deres subjektive lighedsoplevelser.

For det andet kan man komme helt uden om det subjektive ved simpelthen at måle den faktiske ortografiske og/eller fonetiske lighed. Hvis det blot gælder om at bevise, at tendensen findes i en vis stor grad, men ikke nødvendigvis, hvor stor den er, så ville det være let at undersøge, hvor ofte fx de ensbetydende ubeslægtede ordpar begynder med samme konsonant i den trykstærke stavelse, hvor ofte de begynder med de 2 samme konsonanter, eller hvor ofte de har samme vokal i den trykstærke, alt sammen i forhold til de tilfældige par. Men ærlig talt, er det umagen værd? Jeg havde oprindeligt ikke meget lyst til det, fordi jeg fandt så stor forskel. Vel er det subjektivt, men Per Ivar Vaagland synes efter vores diskussioner at have meget sammenfaldende oplevelser. Og det må huskes, at selvom mange måske er

strengere eller mildere mht. lighedsoplevelse, eller måske ligeså strenge, men tilbøjelige til at rokere om på lighederne, så ville dét i sig selv give de samme proportioner; der ville stadig være 7 gange så mange ligheder, som tilfældighederne skulle tilsige. Det, der skal til for at rokke mit resultat, er, at nogen finder fx dobbelt så mange ligheder i de helt tilfældige ordpar og under halvdelen i de ensbetydende! Jeg kan tilføje, at hvor jeg regulært har været i tvivl i bedømmelsen har jeg valgt den for min hypotese ugunstigste løsning. Faktoren på 7 er derfor snarest lidt for lav.

* * *

Efter at have gennemført ovenstående undersøgelse i 1985 og fremlagt den — sammen med min nedenstående sproghistoriske *forklaring* af resultatet — ved foredrag i 1985 og 1989, ytrede en kollega, Allan Karker, ikke desto mindre skepsis over for det hele pga. subjektiviteten eller rettere enkeltmands-subjektiviteten. Det blev derfor min ambition at bevise hypotesen uden subjektivitet.

I stedet for at tælle lighedsoplevelser vil jeg derfor tælle bogstavligheder.

Metoden er som følger. Ved hvert ordpar går jeg ud fra det svenske ords trykstærke stavelse inkl. eventuelle følgende indlyds-konsonanter. (Den præcise definition af *indlydskonsonant* findes i Brink 1990, men fremgår i øvrigt med tilstrækkelig klarhed af de følgende eksempler og listerne.) Denne sammenlignes med det danske parords tilsvarende stavelse, hvorefter jeg tæller de bogstaver, der er ens. Svensk *ä, ö, ck* sættes = dansk *æ, ø, kk*. Konsonantbogstaver tælles kun som ens, hvis de står på samme side af vokalen. Hvis ordparret kun er "halv-ubeslægtet", og de beslægtede led udgør den trykstærke stavelse, fokuserer jeg på den næststærke stavelse — oftest en bitryksstavelse — i det svenske ord, og denne sammenlignes da med den i det danske parord tilsvarende stavelse.

Nogle eksempler. Svensk *gift* sb. har 4 bogstaver i den trykstærke stavelse; det danske parord *efterverdens* tilsvarende stavelse (inkl. indlydskonsonanter) er *eft*; denne har 2 konsonantbogstaver på den samme side af vokalbogstavet, der er identiske med den svenske stavelses bogstaver — og ikke flere ligheder; altså 2 bogstavligheder ud af 4 mulige. Ved *inbygga* ~ *brevveksling* skal *in* sammenlignes med *brev*, i alt 0 ligheder. Ved *förbjuda* ~ *tilsøle* sammenlignes *bjud* med *til* = 0 ligheder. Ved *fridfull* ~ *morderisk* sammenholdes *frid* med *mord* = 1

lighed (*d*) ud af 4 mulige. Nogle eksempler på ensbetydende par: Ved *fladdra* ~ *flagre* skal i første omgang *fladdr* sammenlignes med *flagr*, men da *r*'erne er historisk identiske, bortfalder de, og der sammenlignes *fladd* med *flag* = 3 ligheder (*fla*) ud af 5 mulige. Ved *pjäs* ~ *stykke* sammenlignes *pjäs* og *stykk* = 0 ligheder. Ved *överblicka* ~ *overskue* bortfalder *över/over* pga. historisk slægtskab; stærkeste stavelse (inkl. indlydskonsonanter) i resten af det svenske ord er *blick*, der sammenholdes med *sku* = 0 ligheder (*k*'erne er på hver sin side af vokalen). Ved *slutföra* ~ *fuldføre* sammenlignes *slut* med *fuld* = 1 lighed (*u*) ud af 4 mulige.

Som det turde fremgå, er metoden eksakt. To vilkårlige sprogforskere vil opnå identiske resultater. Metoden er også en bulldozermetode; den tromler hen over talrige lyd-ligheder og lyd-forskelle. Den tager ikke hensyn til, at forskellige bogstaver ofte modsvarer samme lyd som fx dansk *e* og *æ*, når de udtales kort, endsige det omvendte fx svensk *o*, der — både kort og lang — snart står for en snæver vokal, snart for en åben (*ost/rost* o.s.v.). Den tager ikke hensyn til vokallængde-forskelle, og den tager ikke hensyn til, at to forskellige lyde jo udmærket kan ligne hinanden, selvom de hverken er ens eller staves ens i de to sprog. Et ensbetydende par som *orubblig* ~ *urokkelig* giver 1 bogstavlighed (*o/-u-* bortfalder, 2. stavelse sammenlignes), men lydligt er ligheden ikke bare *r*-lyden: begge stavelser har korte rundede, ikke-snævre ret centralt beliggende vokaler efterfulgt af ikke-postaspirerede klusiler. (Til gengæld giver *r*-identiteten måske min hypotese en anelse for meget ved bogstavmetoden, for det er jo kun ca. halvdelen af svenskerne, der her har en næsten identisk lyd.)

Naturligvis kunne man udmærket udarbejde en bogstav-metode med langt større tilnærmelse til såvel oplevet lighed som faktisk fonetisk lighed — uden at sætte eksaktheden over styr. Bogstavet *t* kunne således udløse et halvt lighedspoint, hvor det modsvares af *d*, tilsvarende *b* ~ *p*, *g* ~ *k*, *a* ~ *æ*, *a* ~ *å*, *i* ~ *e*, *i* ~ *y* osv. Man kunne tage hensyn til alle stavelser og fx tildele ligheder i tryksvage stavelser halvt så mange point som i trykstærke. Osv. Men jeg tror ikke, at det er nødvendigt. Pga. min oprindelige intuition og dens eklatante bekræftelse ved den subjektive test, vurderer jeg på forhånd, at sandheden sagtens kan overleve bulldozer-bogstavmetodens grovheder. Om jeg har ret heri, skal vi nu undersøge.

Resultat

	tilfældige ordpar	ensbetydende ordpar
1 eller flere bogstavligheder	68 ud af 200 = 34 %	45 ud af 97 = 46 %
2 eller flere bogstavligheder	15 ud af 200 = 7,5 %	14 ud af 97 = 14 %
3 eller flere bogstavligheder	1 ud af 200 = 0,5 %	3 ud af 97 = 3,1 %

Vi ser umiddelbart, at den objektive undersøgelse stemmer fint med den subjektive.

Blandt ord med stor lighed, nemlig 3 eller flere bogstavligheder, er der 6 gange så mange (0,5 versus 3,1) blandt de ensbetydende ubeslægtede som blandt de tilfældige ubeslægtede. Også ved mindre lighed, nemlig 2 el. flere bogstavligheder hhv. 1 el. flere, er der langt flere ligheder blandt de ensbetydende, nemlig dobbelt så mange hhv. 30 % flere. Alt sammen fint svarende til de subjektivt oplevede *små* forskelle hhv. *meget små* forskelle.

Tilbage står blot spørgsmålet om stikprøvens størrelse, altså dens repræsentativitet, dens signifikans. I det flg. tages kun stilling til ordparrene med 1 eller flere bogstavligheder.¹

Vi indfører flg. variabler:

Antallet af ikke-ensbetydende ordpar, $n_1 = 200$

Antallet af ikke-ensbetydende ordpar med 1 el. flere bogstavligheder, $x_1 = 68$

$h_1 = x_1/n_1 = 34 \%$

Antallet af ensbetydende ordpar, $n_2 = 97$

Antallet af ensbetydende ordpar med 1 el. flere bogstavligheder, $x_2 = 45$

$h_2 = x_2/n_2 = 46 \%$

θ_1 er den faktiske sandsynlighed for, at et tilfældigt ikke-ensbetydende ordpar på dansk og svensk (blandt de 10 000 almindeligste) har 1 el. flere bogstavligheder.

θ_2 er den faktiske sandsynlighed for, at et tilfældigt ensbetydende ordpar på dansk og svensk (blandt de 10 000 almindeligste) har 1 el. flere bogstavligheder.

Vi vil foretage en hypotesetest, og den hypotese vi vil teste, nul-

¹ De flg. matematiske beregninger er foretaget af stud.scient. David Brink.

hypotesen, H_0 , er $\theta_1 = \theta_2$. Testens resultat vil enten være accept eller forkastelse af H_0 . Vi må forlange af testen, at den kun forkaster H_0 , hvis det statistiske materiale er (praktisk taget) uforeneligt med H_0 . Signifikansniveauet vælges til 5 %, dvs. risikoen for forkastelse af H_0 , hvis den er sand, vil være 5 %. Vi betragter $h_1 - h_2$ og vil undersøge, om denne størrelse afviger mere fra 0, end hvad der rimeligt kan forklares ved tilfældighedens spil. Vi søger altså fordelingen for $h_1 - h_2$. Den binominalfordeling, som x_1 er en observation fra, er med god tilnærmelse en normalfordeling med middelværdi $\mu = n_1 \times \theta_1$ og spredning $\sigma = \sqrt{n_1 \times \theta_1 \times (1 - \theta_1)}$. Helt parallelle forhold gør sig gældende for x_2 , $\mu = n_2 \times \theta_2$ og $\sigma = \sqrt{n_2 \times \theta_2 \times (1 - \theta_2)}$. Den fordeling, som $h_1 - h_2$ er en observation fra, vil så også være en normalfordeling med $\mu = \theta_1 - \theta_2$ og $\sigma = \sqrt{\theta_1 \times (1 - \theta_1) / n_1 + \theta_2 \times (1 - \theta_2) / n_2}$, og under H_0 : $\mu = 0$, $\sigma = \sqrt{\theta \times (1 - \theta) \times (1 / n_1 + 1 / n_2)}$, hvor $\theta = \theta_1 = \theta_2$. Vi vil så forkaste H_0 ,

hvis $\frac{h_1 - h_2}{\sqrt{h \times (1 - h) \times (1 / n_1 + 1 / n_2)}} < -1,65$, idet $\Phi(-1,65) = 5 \%$, og idet vi

på θ 's plads (da vi jo ikke kender denne størrelse) indsætter det bedste skøn, nemlig $h = \frac{x_1 + x_2}{n_1 + n_2}$. Testen er enkeltsidig, da det på forhånd anses

for utænkeligt, at $\theta_1 > \theta_2$. Indsættes nu de observerede værdier, x_1 , x_2 , n_1 og n_2 , fås $\frac{0,340 - 0,464}{\sqrt{0,380 \times (1 - 0,380) \times (1/200 + 1/97)}} = -2,06$.

Vi kan altså konkludere, at det statistiske materiale taler stærkt for, at $\theta_1 < \theta_2$. Den store ligheds-forskel mellem de ensbetydende og ikke-ensbetydende ordpar kan med mindst 95 %'s sikkerhed ikke være et udslag af skæbnens lune.

Hermed er mit bevis ført. Der er dog ikke sagt noget statistisk om forskellens størrelse. Som anført fandt jeg faktor 7 i den subjektive og faktor 6 i den objektive sammenligning. Men der er ingen grund til yderligere statistiske udregninger, når forskellerne er så klare og overensstemmende i den subjektive og objektive undersøgelse.

Endelig gør jeg opmærksom på, at det ikke ville være nogen uoverkommelig opgave, at teste samtlige de 10 000 almindeligste svenske ord for ubeslægtede ligheder med deres danske standardoversættelse, dvs. komme helt uden om det statistiske stikprøveproblem (bortset fra det simple spørgsmål om lighed i et tilfældigt svensk-dansk ordpar inden for de 10 000 almindeligste. Denne lighed er det til gengæld ganske enkelt at måle pålideligt ved en stor stikprøve, som jeg ovenfor

har gjort (med 200 par)). Ifølge min undersøgelse er der ca. 7 gange så mange ligheder, som tilfældighed skulle tilsige, dvs. i alt ca. $2\% \times 10\,000 \times 7 \times \frac{1}{4} = 350$. Divisoren 4 hidrører fra, at kun ca. $\frac{1}{4}$ af de 10 000 almindeligste svenske ord har en ubeslægtet dansk standardoversættelse. Bulldozer-bogstavmetoden med 3 el. flere bogstavligheder vil vise ca. $0,5\% \times 10\,000 \times 6 \times \frac{1}{4} = 75$ ubeslægtede ligheder. En opponent af min tese må hævde, at der ikke kan findes væsentlig flere end $0,5\% \times 10\,000 \times \frac{1}{4} = 13$ ubeslægtede ligheder med 3 el. flere fælles bogstaver efter bogstavmetoden og ikke væsentlig flere end $2\% \times 10\,000 \times \frac{1}{4} = 50$ ubeslægtede ligheder subjektivt bedømt. Imidlertid fremlægger jeg i denne afhandling 89 ubeslægtede ligheder, næsten alle inden for de 10 000 almindeligste ord, hvoraf de 18 har 3 eller flere fælles bogstaver efter bogstavmetoden.

Hvordan skal nu disse ligheder forklares? Det ligger mig særdeles fjernt at ville suggerere til lydlig mysticisme. Jeg tror tværtimod, at jeg kan forklare det hele ret enkelt. Lad os betragte de fremkomne mystiske ligheder samt de oprindelige, der satte mig i gang, og endelig en række nye, usystematisk fundne, om hvilke vi jo nu ved, at kun ca. hver 7. er en tilfældig lighed, mens ca. 6 ud af 7 er årsagsforbundne.

De yderligere ligheder, som den systematiske sammenligning bragte for dagen:

Svensk	Dansk ubeslægtet standardoversættelse
<i>fladdra</i>	<i>flagre</i>
<i>omfattning</i>	<i>omfang</i>
<i>anställning</i>	<i>ansættelse</i>
<i>nonchalera</i>	<i>negligere</i>
<i>lämna</i>	<i>forlade, aflevere</i>
<i>fåfånga</i>	<i>forfængelighed</i>
<i>orubblig</i>	<i>urokkelig</i>
<i>nätt</i>	<i>med nød og næppe</i>
<i>förströelse</i>	<i>adspredelse</i>

Senere usystematisk samlede ligheder:

<i>ändamålsenlig</i>	<i>formålstjenlig</i>
<i>vågrätt</i>	<i>vandret</i>
<i>på vippen</i>	<i>på nippet</i>
<i>ersätta</i>	<i>erstatte</i>

rysa	gyse
bög	bøsse
drabba	ramme
mullvad	muldvarp
uppvakta	opvarte
slå vakt om	stå vagt om
smyga	snige
insmugla sig	indsnige sig
sluta	lukke
utesluta	udelukke
hemtam	hjemmevant
hull och hår	hud og hår
klumpig	kluntet
piggsvin	pindsvin
(stup)stock	(skarpretter)blok
urval	udvalg
pådyvla	pådutte
spritta	sprudle
bådadera	begge dele
björnbär	brombær
skörbjugg	skørbug
utstuderad	udspekuleret
anlete	ansigt
splitterny	splinterny
omvälvning	omvæltning
par preference	par excellence
(i lejonets) kula	(i løvens) hule
skinn på näsan	ben i næsen
uppkast	udkast
bit (om puslespil osv.)	brik
knappast	næppe
orre	urfugl
tillförlitlig	tilforladelig
annorlunda	anderledes
tältsäng	feltseng
gudsförgäten	gudsforgåen
hålla vid liv	holde ved lige
krympling	krøbling
tillräcklig	tilstrækkelig
anmäla	anmelde

<i>morrhår</i>	<i>knurhår</i>
<i>fällkniv</i>	<i>foldekniv</i>
<i>groblad</i>	<i>vejbred</i>
<i>staka ut</i>	<i>stikke ud</i>
<i>baslinje</i>	<i>baglinje</i>
<i>slät</i>	<i>glat</i>
<i>skava</i>	<i>skrabe</i>
<i>skvätt</i>	<i>sjat/slat</i>
<i>käk(e)</i>	<i>kæbe</i>
<i>dyna</i>	<i>hynde</i>
<i>flina</i>	<i>grine</i>
<i>huttra</i>	<i>skutte sig</i>
<i>utfattig</i>	<i>ludfattig</i>
<i>kran</i>	<i>hane</i>
<i>grundval</i>	<i>grundlag</i>
<i>Blåkulla</i>	<i>Bloksbjerg</i>
<i>tycks/tycker</i>	<i>synes ['syns]</i>
<i>fingerborg</i>	<i>fingerbøl</i>

Islandsk

rauðspretta
hefðbundinn
feitlaginn
hetja
 e. t.v.
eyðni
sending
kafli ['khaβli]
streita
hress
klaufalegur
skástrík
leysi
þrep
halda við lýði
stofna
slakur

Dansk

rødspætte
hævdvunden
fedladen
helt
evt.
aids
centring
kapitel
stress
frisk ['fʁesq]
kluntet/klodset
skråstreg
laser
trin
holde ved lige
stifte
slap

Norsk	Dansk
innbarket	garvet, inkarneret
grøsse	gyse
røyva seg	røre sig
Svensk	Islandsk
ämna sig till	ætla sér til
vrak	flak
Færøsk	Dansk
eisini	også ['ð:sə]

Pladsen tillader ikke, at vi gennemgår alle 89 ligheder, og mange fortaber sig også i fortidens mørke, fordi vi ikke kender sproghistorien præcist nok. Men mange er på den anden side lette at forklare.

Der er nu for det første folkeetymologierne m.v. fx *fåfånga* och *mullvad*. *Fåfånga* er helt gennemsigtigt. Adjektivet hed *fåfænglig* i gammeldansk, men i denne ordtype skal trykket omkastes, og vi får tryksvagt *få*, som da omtolkes til det meget almindeligere præfiks *for-*, eftersom udtalen faktisk var identisk (man har i dansk ligesom i de fleste andre nordiske sprog kunnet droppe *r* i tryksvag stavelse foran konsonant), og det så meget mere, som *få* ikke giver god mening, vi har jo her *få* i den gamle entalsbetydning 'lidet'. *Muldvarp* er lidt anderledes. *-varp* synes at være den oprindelige form. Svensk og svenske dialekter har *mullvad* till *vada* i betydningen 'gå', fornsvensk også *muldvaghul* modsvarende det islandske verbum *vaga* 'bevæge kroppen frem og tilbage', svensk dialekt *mullvann*, *mullsvang* og *mollkvadd* til *kvadda* 'ødelægge'. Hellquist nævner dem alle, men mærkeligt nok ikke, at de ligner hinanden. Jeg vil danne begrebet OM-ETYMOLOGISERING, for de gamle svenskere må have forstået *-varp*, men når man skal lede i hjernen efter *-varp*, støder man let på andre ord af lignende form, og hvis de så giver ligeså god mening (dvs. pålydendebetydning), kan der indtræde en erindringsforskydning. Folkeetymologi giver en pålydendebetydning til noget, der ikke havde nogen i forvejen, og typisk opstår den vist ikke som fejlhuskning, men som fejllopfattelse: man opfatter umiddelbart *lit de parade* som en (måske mærkelig) udtale af *liggeparade*; ometymologisering giver ny pålydendebetydning istf. en ældre, og den må opstå ved fejlhuskning.

Overhovedet er disse fejlhuskninger blandt lydligt nærstående ud-

tryk en hovednøgle til forståelsen af vores mystiske ligheder. Når *kvæle* i dansk har fået den uoprindelige betydning 'kväva', så er det en fejlhuskning af betydningen. *Kvæle* betød oprindelig 'pine', men fordi 'pine' ligger så tæt ved betydningen 'choke' — det skal jo være pinefuldt at blive kvalt — og fordi udtrykkene er så ens, så smuttede betydnings-ledningen ved en mental kortslutning fra sin oprindelige betydning og antog *kvæves*, hvorefter *kvæve* blev overflødigt og gled ud af sproget.

Ved *draga ~ trække* er dansk igen det sekundære. Jeg forestiller mig, at det nedertyske lån *trække* blev fremmet af, at det lignede *drage*. Vi lånte trods alt ikke alle nedertyske ord. At det ikke kom ind i svensk, behøver ingen særforklaring, det nedertyske pres mod svensk var i almindelighed ikke så stort som mod dansk.

Dansk *formålstjenlig* er vist nok oversat fra svensk *ändamålsenlig*, og vi ser da, at lydigheden har *styret* valget af oversættelsen, det havde i og for sig været naturligare at oversætte til *formålmæssig* jf. *hensigtsmæssig* eller *formålsoverensstemmende*. Måske også *staka ut* og *avskipa* skal ses som delvis inspirerede af bokmål, selvom de er nok så gamle. I så fald har det lydlige påvirket erstatningen, og måske påvirkningen er dynamisk: ordene fastholdes og bliver populære i nynorsk, fordi de støttes af de to lignende bokmålsord.

Bricka/brikke synes at være primære. Dansk har indlånt *bakke* fra hollandsk (opr. < latin) bl.a. vel fordi det lignede *brikke*, som så forsvandt i den betydning.

Rysa og *gyse* er begge arveord, stærke 2. classes verber, jf. oldislandsk *hrjósa* og *gjósa*, med østnordisk *jú*. Det er dansk, der har ændret betydningen. Svensk *rysa* har sin oprindelige betydning. Det gamle *gjúsa*, som skulle have givet *gjusa* i svensk, hvis det ikke var forsvundet, betød oprindelig 'strømme, vælte frem' i dansk; det er betydningsændret, ifølge Nielsen 1976 via den nærliggende betydning 'det strømmer (iskoldt) gennem mig', javel, men ifølge mig da også under indflydelse af det gamle rimord **ryse*. Den gamle betydning var nemlig ikke specielt knyttet til koldt vand, hvilket ses af det afledte islandske *Geysir*, hvis referent som bekendt er varm.

Helt anderledes er forholdet ved parret svensk *då* dansk *så*. I dag er den lydlige lighed ikke stor, men for nogle århundreder siden, da den nu arkaiserende udtale med langt *å* var almindelig i dansk, var ligheden iørefaldende. Selvfølgelig kan det være en tilfældighed, men efter min undersøgelse er der meget større sandsynlighed for, at lig-

heden ikke er tilfældig, og dermed at formerne altså på en eller anden måde er årsagsforbundne. Hvordan? Fællesnordisk *bá* skal både i dansk og svensk helt lydret give trykstærkt *tå*, men tryksvagt kortvokalisk *da*. I begge sprog sejrer *d*, og i begge sprog konkurrerede længe *da* og *då*, men i svensk støttedes formen *då* bedre af synonymet *så* (de alternerede ofte uden betydningsforskel), fordi dette normalt havde lang vokal, hvorimod *så* i dansk efterhånden overvejende fik kort vokal og dermed ydede svagere støtte. Selvom forklaringen i dette konkrete tilfælde skulle være forkert, kan den tjene som sand forklaringsmodel for, hvordan synonymer lydligt kan smitte af på hinanden, hvilket atter let fører til ubeslægtede synonyme ligheder mellem dansk og svensk.

En direkte påvirkning mellem dansk og svensk må derimod — bortset fra oversættelseslånene — være en beskeden årsagsfaktor, for i de fleste tilfælde, hvor vi kender årsagsforløbet, sker det på trods af nabosprogets eksistens. Da *trække* trængte ind i dansk på bekostning af *drage* og medførte en ubeslægtet nabosproglighed, blev det naturligvis ikke fremmet af svensk *draga*, tværtimod, det svenske ord må have ydet en beskeden konserverende støtte til dansk *drage*. Da *fåfængelighed* og *overtyge* ometymologiseredes til *forfængelig* hhv. *overtyde*, skete det på trods af svensk, og da *kvæle* skiftede betydning, skete det på trods af det daværende svenske *kväla*. Da svenskerne ometymologiserede *mullvarp* > *mullvad*, skete det på trods af dansk.

Årsagerne til ligheder mellem ubeslægtede synonymer i nabosprog bliver da:

OM-ETYMOLOGISERING

FOLKEETYMOLOGISERING

OVERSÆTTELSESLÅN LYDLIGT STYRET AF DET

LÅNGIVENDE SPROG

LÅN FAVORISERET AF HJEMLIGT UDTRYKSNÆRT

SYNONYM

LYDLIG AFSMITNING FRA ÉT SYNONYM PÅ ET ANDET

BETYDNINGÆNDRING EFTER ET LYDLIGT OG SEMANTISK

NÆRTSTÅENDE ANDET ORD (*kvæle*, *gyse*)

Disse fænomener fører da til ubeslægtede nabosprogligheder, hvis nabosproget på det pågældende punkt er konservativt, dvs. ikke ændrer den oprindelige fællestilstand, eller evt. ændrer den ved ometymologisering etc. i anden retning, eller hvis nabosprogene tilfæl-

digvis lægger sig fast på hvert sit synonym i et synonympar, hvor parordene har smittet af på hinanden.

Litteratur

- Allén, S. 1971: *Nusvensk frekvensordbok 2*, Stockholm.
Brink, L. m.fl. [1990,] 1991: *Den Store Danske Udtaleordbog*, København.
Hellquist, E. 1948: *Svensk etymologisk ordbok*, Lund.
Langenscheidts Lilliput Ordbog. Dansk-Engelsk, Berlin 1957.
Nielsen, N. Å. 1976: *Dansk Etymologisk Ordbog*, 3. udg., København.
Vaagland, P. I. 1982: *Målrørsle og reformarbeidet i trettiåra*, Oslo.

JAN EINARSSON

Skandinaviska strategier i samtal

Recension av Ulla Börestam Uhlmanns doktorsavhandling *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 38 (1994).

Det är faktiskt ovanligt att en avhandling i ämnet nordiska språk handlar om nordiska språk, åtminstone om flera av de moderna språken på en gång. Ulla Börestam Uhlmanns avhandling handlar om problem och lösandet av problem vid samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. Ett intressant och viktigt ämne! För trots att språken är så lika varandra, särskilt i skrift, så har vi säkert alla erfarenheter av problem med ömsesidig förståelse i tal.

Undersökningen bygger på fyra olika typer av material: 1) Videoinspelade internordiska, arrangerade samtal (29 st.) mellan ungdomar, som planerar en tänkt fest. Ungdomarna, som var i tjugooårsåldern, hade sommararbete i ett skandinaviskt grannland inom ramen för Nordjobb, ett samarbetsorgan för nordiskt arbetsutbyte. De samtalade i triader (en dansk, en norsk, en svensk) och i dyader (en dansk, en norsk; en svensk, en norsk; en dansk, en svensk). 2) Videoinspelade nationella samtal (9 st.) mellan t.ex. två danskar inbördes. 3) Ljudbandsinspelade efterintervjuer med deltagarna (18 st.) en eller ett par dagar efter inspelningen. 4) Skriftliga frågor (persondata och språkliga uppgifter), besvarade av alla försökspersoner (18 st.). Det videoinspelade materialet, som är det centrala, omfattar ca 128 000 ord.

Som framgår av avhandlingens titel särskiljer förf. i sin analys språkliga och interaktionella strategier. Det som faller under benämningen *språkligt* är drag som kan tolkas som tecken på en strävan efter anpassning så att talarna försöker finna en s.k. språklig minsta gemensam nämnare (SMGN) på ord- eller frasnivå. Här studeras också benägenheten att använda engelska som hjälpspråk. I interaktionsanalysen granskas förekomsten av repareringsstrategier som *Begäran om upprepning (BU)*, *Begäran om förtydligande (BF)* och *Begäran om bekräftelse (BB)*.

Syftet med den språkliga analysen är att diskutera om vi har en skandinavisk språkgemenskap. Andra centrala frågor är "huruvida internordisk kommunikation i några valda avseenden förlöper annorlunda än nationell" (s. 16.) "Gör deltagarna i interskandinaviska samtal särskilda språkliga ansträngningar för att finna en SMGN och vilka är i förekommande fall de ansträngningar som görs? Vilka talarmönster kan man finna i detta språkbruk: vilka gör vad? Ifall man finner tendenser till "skandinaviska" föranleds då dessa av språkliga problem i samtalen eller finns det anledning att fästa större vikt vid de socialpsykologiska sammanhangen? Hur stora är ansträngningarna: Finns det en tendens att verkligen tala varandras språk?" (s.17). Till den sista av dessa syftesfrågor fogas en hypotes om att det är danskarna som gör mest och svenskarna som gör minst. Svaren på dessa frågor söks alltså i alla de internordiska samtalen.

Syftet med den interaktionella analysen är att granska "vad man gör för att lösa *manifesta problem*", d.v.s. genom repareringsinitiativ (BU, BF, BB), och att "närgranska /.../ fall där en felaktig hypotes kommer i dagen" (s.17), d.v.s. missförstånd uppstår. (Den föga upphetsande hypotesen är här att detta är vanligare i internordiska än i nationella samtal.) Dessutom är ett syfte att undersöka vad ungdomarna gör för att förebygga problem. Svaren på dessa frågor söks enbart i de internordiska och de nationella tvåsamtalen (dyaderna).

Resultaten visar att det finns en relativt liten benägenhet att söka efter SMGN (adommodation) enligt den språkliga analysen. Större betydelse har strävan att förebygga och lösa missförstånd (reparation).

Bruket av engelska är påfallande sparsamt. Det finns bara 29 exempel på detta, sannolikt beroende på den speciella talsituationen med nordistiska (puristiska) förtecken. I 449 fall använder ungdomarna ord eller fraser från grannspråk ("skandinaviska"). Totalt utgör dessa två grupper av s.k. märkta ord bara 1 % av ordmassan. Den grannspråkliga anpassningen kan bestå i att man väljer ett ovanligt ord i det egna språket i stället för det normala, t.ex. sv. *spisa* för *äta*, eller att man lånar ett grannspråksord, t.ex. da. *korve* i stället för *pølser*, eller att man nybildar ord, t.ex. *gångbord* i stället för sv. *smörgåsbord*, no. *koldtbord*, da. *ta selv bord*.

Norrmännen anpassar sig mest och förstår bäst. Danskar och svenskar försöker närma sig varandra, och männen närmar sig grannspråk mer än kvinnorna. Den svaga tendensen att tala engelska är starkare i tregrupp än i tvågrupp, där den egentligen förekommer bara i en enda av grupperna. Hälften av de märkta uttrycken förekommer i samman-

hang där språket är fokuserat i samtalet. Det övriga, t.ex. *ja, nej* med grannspråksuttal, tolkas som ett sätt att markera gillande och samhörighet. Ofta har de märkta orden använts tidigare i samtalet.

Vid interaktionsanalysen jämförs de interskandinaviska samtalen med de nationella. De förra kännetecknas av mer spänd uppmärksamhet och av ett omständligare val av uttryck. I dessa är också repareringsinitiativen tre gånger så vanliga: "Vad sa du?" (BU), "Vadå knorren?" (BF), "Menar du att . . .?" (BB). Missförstånd är lika vanliga i interskandinaviska som i enspråkiga samtal, men de är av olika slag och har skilda orsaker. I de interskandinaviska samtalen beror de på språkskillnader. Svenskarna missförstår mest, norrmännen minst. I de enspråkiga samtalen har missförstånden sin grund i bristande tydlighet i referens, oklara ämnesbyten eller i förväxling av generellt och specifikt.

Ulla Börestam Uhlmann ställer frågan om man ackommoderar och reparerar för att bli förstådd eller för att stärka de sociala banden. Svaret blir rimligen ett *både och*. Men hon tycker sig ha fått tecken på att ackommodationen mer motiveras av strävan att bli förstådd. "Det faktum att ackommodationen till största delen gäller innehållstunga ord, tyder på att ackommodationen dikterats av kognitiva skäl" (s.195).

Reparationer förekommer mest i samtal med norska regionala varieteter inblandade och i samtal med svenska/danska standardspråk. Norrmännen reder sig bäst. De ackommoderar mest och begär sällan reparation. De utnämns till brobyggare i det interskandinaviska umgänget. Men, och det bör tilläggas i rättvisans namn, de är inte så begripliga som ryktet säger, det är de bara när de överger sina regionala varieteter. Och det gör de ju inte så gärna.

* * *

Den första syftesfrågan rör frågan om huruvida man kan påstå att vi har en skandinavisk språkgemenskap. I anslutning till den utreder Börestam Uhlmann förtjänstfullt det undflyende begreppet *språkgemenskap*, bl.a. i anslutning till Joshua A. Fishmans uppdelning av begreppet i *språklig likhet*, *interaktionsfrekvens* och *symbolisk integration*, d.v.s. känsla av samhörighet. Hon kommer då, utifrån egna och andras enkäter och förståelseundersökningar, fram till att vi inte har någon språkgemenskap, bl.a. eftersom svenskarna förstår danska så dåligt. Jag skulle vilja nyansera det hela genom att dela upp *språk-*

gemenskap i *skriftgemenskap* och *talgemenskap*. De skandinaviska språken är i skrift ömsesidigt begripliga. Vi har alltså en skriftgemenskap, menar jag. I det talade språket är det framför allt uttalet som skapar förståelseproblem. Bland högutbildade skandinaver som uttalar något så när bokstavstroget kan vi nog också tala om en talgemenskap. Däremot är det förstås svårare att hävda att det finns en skandinavisk talgemenskap för övriga grupper. Intressant är att geografisk närhet inte alltid ökar talspråklig förståelse över en riksgrens. Jag vet t.ex. av egen erfarenhet att danska studenter har mycket svårt att förstå t.o.m. den skånska lokalradions regionalt färgade nyhetsuppläsningar. Däremot har de nästan inga svårigheter att förstå mitt sydsvenska regionala standardspråk och ännu mindre svårigheter att förstå mellan-svenska eller standardsvenska.

Trots att alltså uttalet är det stora kruket, tas detta knappast upp i avhandlingen. Undersökningen bygger på en i min mening alltför detaljerad transkription. Vad ger det t.ex. för matnyttig information att bemöda sig om att skilja mellan *Mm* som står för "Enstavigt ummande. Tvåstavigt ummande: mmmm, ofta mmhm" och *Hm* "Enstavigt hummande"? Eller varför särskilja pauslängd inom intervallen 0,3, 0,5 och 0,7 sekunder (hur nu någon kan höra sådana skillnader)? Bättre hade varit att något närmare analysera det centrala uttalsproblemet på de ställen som verkar vara särskilt intressanta. Börestam Uhlmann diskuterar t.ex. bruket av halvdanskt, halvsvenskt och halv norskt uttal. "Denna strategi tillhör de typiska dragen för det dansk-svenska blandspråk som Haastrup & Teleman (1978: 22) beskriver, och jag har många exempel på att mina svenska inspelningsdeltagare gör just detta. Eftersom min transkription inte är fonetisk har jag valt att inte skilja ut dessa ord utan jag har låtit dem ingå bland de belägg vilka räknats som danska, norska etc." (s. 5) (*Etc.* i citatet måste betyda 'svenska'.) Det verkar alltså här som om transkriptionssättet styrt arbetet mer än syftet.

Börestam Uhlmann skiljer på språklig analys och interaktionell analys. Jag skulle vilja kalla också den interaktionella analysen för *språklig*. Men låt gå för det, jag kan förstå tanken. Däremot har jag svårare att acceptera distinktionen mellan *språkliga* och *innehållsliga* i följande citat: "Just i samtalet har människor möjlighet att reda ut bristande överensstämmelser sinsemellan, bristerna må vara språkliga eller innehållsliga" (s. 35). Det är fundamentalt att i begreppet *språk* också inkludera innehållet. Ord utan innehåll är knappast språk. Däremot kan man skilja på *form* och *innehåll*.

Den låga frekvensen av engelska inslag beror, som förf. också påpekar, nog på att syftet med inspelningarna omtalades för försökspersonerna. I en av grupperna talades det dock jämförelsevis mycket engelska. Informanterna förklarade detta efteråt med att det var lättare, särskilt som det fanns en svår norrman i gruppen, att ta till engelska än att kommunicera på modersmålen. "Om det verkligen är så skall vara osagt. Vissa översättningar är mindre lyckade och behärskningen av engelska är, som man kan vänta, ingalunda fullständig. Att engelska språket skulle vara en bättre SMGN än modersmålen är obevisat" (s.192). Det skulle, tycker jag, varit intressant att något djupare tränga in i den här frågan, t.ex. genom att jämföra grupperns samtal på både engelska och modersmålen.

Vid ordklassanalysen har förf. fått problem med interjektionerna. I en förvirrad passage skriver hon: "Interjektionsmakrosyntagmerna ingår inte i de ordklassuppgifter Hultman & Westman ger men är i Talsyntaxmaterialet som helhet mycket vanliga. /.../ Hos mig utgör de 5,5 % av den märkta ordmassan, och sålunda nästan hälften av de registrerade formorden" (s. 3). Att de inte ingår i Hultman & Westmans ordklassuppgifter beror på att de analyserats som makrosyntager, d.v.s. på samma nivå som meningar. Att interjektionerna (huvudsakligen *ja* och *nej*) sedan hos Börestam Uhlmann klassificeras som formord strider mot alla kategoriseringar som jag känner till. Konstig är också beskrivningen av kategorin *innehållsord*, d.v.s. "substantiv, nominalfraser, adjektiv och adjektiviska adverbial, verb eller satsor med verb" (s. 94).

Varför anpassar undersökningens män sig mer än kvinnorna till sina samtalspartner? Det brukar ju annars vara kvinnorna som är mest ackommoderande. Jag kan tänka mig att männen kanske talar sluddrigare, dialektalare, längre från skriftbilden redan i grundläget, så att för att över huvud taget bli förstådda måste de anpassa sig. Istället för att då ackommodera "uppåt" mot det kvinnligt "fina" i modersmålet väljer de att ackommodera "åt sidan" mot grannspråket.

* * *

Börestam Uhlmanns avhandling kännetecknas av öppenhet. Hon drar sig inte för att belysa svårigheter och svagheter. Redovisningen är noggrann och detaljerad, t.o.m. bitvis alltför detaljerad för min smak, t.ex. när hon, dock i en not, meddelar att hon "i ett fall behövt slå i Politikens slangordbog (1993)" (s.81). De återkommande sammanfatt-

ningarna hjälper dock till att klargöra sammanhangen. Avhandlingen är resultat av en imponerande arbetsinsats inom en central del av ämnet nordiska språk. Den bildar en utmärkt grund för vidare studier inom området.

Litteraturkrönika 1995

Av S. Hellberg, B. Pamp och C. Platzack

Clifford Albrecht Bernd, Poetic realism in Scandinavia and central Europe 1820–1895. 243 s. Columbia 1995 (Camden House). ISBN 1-57113-010-1. Denna bok följer uppkomsten och spridningen av den litterära riktning under 1800-talet som ofta kallas poetisk realism. Den uppstår i Danmark omkring 1820, med namn som Poul Martin Møller, Steen Steensen Blicher och Thomasine Gyllembourg. Mer än någon annan dansk litteratur någonsin påverkar enligt förf. denna strömning tysk litteratur från 1830-talet och framåt. Till Sverige kommer den ungefär samtidigt, och förf. utpekar där den senare språkvetaren Johan Erik Rydqvist som förmedlare. I Sverige förblir den kanske viktigare i teori än i praxis, även om signaturpoeterna kan räknas till dess utövare. Som den store poetiske realisten på svenskt språk framstår Runeberg, som dock hade hittat sin poetiska diktning på andra vägar än och före den teoretiska reflexionen i Uppsala. S.H.

Clause Structure and Language Change. Edited by Adrian Battye and Ian Roberts. VIII + 369 s. New York, Oxford 1995 (Oxford University Press). (Oxford Studies in Comparative Syntax.) ISBN 0-19-508632-5 (cloth), 0-19-508633-3 (paperback). Tre centrala fenomen i germansk och romansk språkhistoria behandlas i denna samling av tolv artiklar: förlust av V₂, (d.v.s. kravet att det finita verbet ska stå på andra plats i påståendehuvudsats), sambandet mellan V₂ och subjektсутelämning, och sambandet mellan förekomst av enklitiska pronomen och V₂. Ingen av uppsatserna handlar primärt om nordiska språk, men de är trots detta intressanta för språkhistoriskt intresserade nordister eftersom V₂-konstruktionen har överlevt i de skandinaviska språken till skillnad från i engelskan och de romanska språken. I flera av uppsatserna används också skandinaviska data som jämförelsematerial. Av särskilt intresse för nordiska läsare är Kiparskys uppsats om den germanska syntaxens indoeuropeiska ursprung. C.P.

Cathrine Fabricius-Hansen, Arnfinn Muruvik Vonen (red.), Språklig kompetanse — hva er det, og hvordan kan det beskrives? 183 s. Oslo 1995 (Novus forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap. 11.) ISBN 82-7099-246-1. Hösten 1993 hölls ett tvådagars seminarium vid universitetet i Oslo, med det primära syftet att ge forskarstuderande i språkvitenskap en överblick över olika lingvistiska skolor, och med en baktanke att de skulle kunna iakta inte bara reella motsättningar dem emellan utan också likheter och skenbara motsättningar. De olika skolornas uppfattning om språklig kompetens angavs som det gemensamma temat. Föredragen föreligger, mer eller mindre bearbetade, i denna volym tillsammans med inledning av utgivarna och referat av panel-diskussionen. Arild Hestvik redogör för generativ grammatik, Rolf Endresen för kognitiv grammatik, Elisabeth Lanza för sociolingvistik och Inger Moen för neurolingvistik. Jonathan Knowles diskuterar förhållandet mellan generativ grammatik och kognitionsvetenskap, och Jens Erik Fenstad placerar olika skolor på skalan syntax-semantik och noterar semantikens sparsamma förekomst, medan Helge Dyvik kritiserar både generativ och kognitiv grammatik för att de på ett förenklat sätt härleder språkpsykologiska påståenden ur grammatikens form. S.H.

John Miles Foley, The singer of tales in performance. 235 s. Bloomington and Indianapolis 1995 (Indiana University Press). ISBN 0-253-32225-1 (cloth), 0-253-20931-5 (paperback). Förf. till detta verk vill gjuta samman två teoretiska huvudinriktningar bland dem som sysslar med muntlig litteratur och litteratur vars form bygger på muntlig tradition. Den ena inriktningen gäller det formelartade i sådan diktning, den andra att den förutsätter en scen, d.v.s. ett sammanhang utanför själva diktverket som är gemensamt för talaren/författaren och lyssnarna/läsarna. Förf. tillämpar sina teser framför allt på serbisk muntlig diktning, på Homeros och på fornengelsk poesi (legenden om Andreas överflyttad från latinsk eller möjligen grekisk källa). Boken avslutas med en imponerande litteraturförteckning, som dock inte innehåller något verk ägnat åt nordisk litteratur. Ett namn som Lars Lönnroth lyser alltså med sin frånvaro. S.H.

La funzione dell'eroe germanico: storicità, metafora, paradigma. Atti del Convegno internazionale di studio, Roma 6-8 maggio 1993, a cura di Teresa Pàroli. XIII + 376 + 2 opag. s. Roma 1995 (Editrice "il Calamo"). (Philologia. Saggi — ricerche — edizioni a cura di Teresa Pàroli.) ISBN

88-86148-13-5. De italienska insatserna för germansk filologi, som under senare år ofta har satt sina spår i Litteraturkrönikan, upphör inte att glädja och imponera. Här utges handlingarna från en konferens i Rom 1993 om germansk hjälteediktning, med deltagare från England, USA, Frankrike och Italien (men inte Norden!). Ämnen hämtade från anglosaxisk och fornnordisk diktning dominerar — från det förra språkområdet är det främst Beowulf som har intresserat. Utrymmet tillåter inte att alla bidrag refereras. Artiklar som berör enbart nordisk filologi är Carla Cucina, "Modelli e caratteri di eroicità nelle iscrizioni runiche della Scandinavia vichinga", Vittoria Grazi, "La parabola dell'eroe", John McKinnell, "Pórr as Comic Hero", och Régis Boyer, "Sigurðr Fáfnisbani, un anti-héro?", men också flera andra bidrag, t.ex. Teresa Pàrolis "Profilo dell'antieroe" och Roberta Franks "*Quid hinieldus cum feminis: The hero and women at the end of the first millenium*", behandlar i väsentliga delar den fornnordiska litteraturen.

B.P.

Gisela Håkansson, *Yla som vargar, tala som folk. Om djurens och människornas kommunikation*. 96 s. Stockholm 1995 (Almqvist & Wiksell). ISBN 91-21-16658-7. Författarens huvudsyfte med denna läsvärda och intresseväckande lilla bok är att utifrån ett sociolingvistiskt angreppssätt diskutera människors och djurs kommunikation, att belysa hur olika funktioner uttrycks verbalt och icke-verbalt, samt hur förmågan att kommunicera växer fram. Förf. gör också jämförelser mellan djurs och människors olika sätt att kommunicera. Särskilt jämför hon den mänskliga kommunikationen med kommunikationen hos djurarter vars sociala system påminner om människans, som t.ex. vargar och sångfåglar. Läsaren får härigenom glimtar av den forskning som zoologer gjort om djurs signalsystem och lingvister, sociologer och antropologer om mänskliga signaler.

Efter inledningen följer ett avsnitt om olika djurarters kommunikativa system: förf. tar här upp bin, fåglar, valar och delfiner, vargar och hundar, samt apor. Ett andra kapitel behandlar människans kroppsspråk, d.v.s. det språk som vi människor delar med djuren. Avslutningsvis kommer så ett kapitel om människans verbala språk, där förf. bl.a. ger en kort beskrivning av det mänskliga språkets struktur, diskuterar dess funktioner och ger exempel på hur vi anpassar vårt språk efter situationen. Kapitlet innehåller också avsnitt om hur man tillägnar sig modersmålet och lär sig ett andraspråk, och avslutas med några reflexioner om språkundervisning. Det finns mycket mer att säga

inom alla de områden som förf. belyser i denna lättlästa och i bästa mening populärvetenskapliga bok, och ett av författarens syften är också att inspirera till fortsatt läsning inom de här aktuella områdena.

C.P.

Language Immersion: Teaching and Second Language Acquisition. From Canada to Europe. Edited by Martina Buss and Christer Laurén. 177 s. Vaasa 1995 (Vaasan yliopiston julkaisuja). (Proceedings of the University of Vaasa. Research Papers. Tutkimuksia No 192. Linguistics 30.) ISBN 951-683-553-8. ISSN 0788-6667 (Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia), 0788-6691 (Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia. Kielitiede). Denna volym innehåller föredragen från den andra europeiska språkbadskonferensen, som arrangerades i Vasa 1993. De tolv bidragen är ämnesvis grupperade i fyra avdelningar. Den första avdelningen innehåller två uppsatser som lägger kulturella och antropologiska aspekter på språkbadspedagogiken: Jim Cummins jämför språkbadsprogram i Canada och Finland, medan Christer Laurén ger en översikt över språkbadsprogram i Europa. De fyra uppsatserna i bokens andra avdelning ger exempel på olika sätt att bedriva språkbadspedagogik, bl.a. svenska för finsktalande och katalanska för spansktalande. Den tredje avdelningens två artiklar fokuserar på lärarens roll i sammanhanget. De fyra uppsatserna i den avslutande fjärde avdelningen tar upp andra aspekter på språkbadet som pedagogisk metod; här märks t.ex. en längre artikel av Joaquim Arnau och Aurora Bel som undersöker hur spansktalande barn lär sig katalanska i grupper där man samtalar runt en historia som läraren berättat, där man diskuterar lösningen av matematiska problem och där man samtalar kring olika praktiska aktiviteter som målning och pusselläggande.

C.P.

Ulla Melander Marttala, Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient. En språklig och samtalsanalytisk undersökning. 255 s. Uppsala 1995 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 39.) ISBN 91-506-1113-5. ISSN 0083-4661. I denna doktorsavhandling, som arbetar både kvantitativt och kvalitativt, studeras i hur hög grad läkaren dominerar samtalet med patienten och i vad mån hon eller han har en annan begreppsvärld än patienten eller annan uppfattning om vad som är viktigt att tala om. Samtalen delas in efter vilka ämnen

("mikroämnen") de handlar om, och det visar sig inte oväntat att läkaren står för de flesta ämnesintroduktionerna. Patienten verkar emellertid i allmänhet få sagt det hon eller han vill, eftersom läkaren normalt visar intresse för de ämnen patienten introducerar. Detta resultat vaskas fram med hjälp av en finindelning av mikroämnen i aspekter: där visar en mätning att läkaren har en hög benägenhet att introducera nya aspekter i mikroämnen som initierats av patienten. De gånger patienten tar upp icke-medicinska ämnen eller aspekter är läkaren dock ofta rätt förströdd.

Frågan om olika perspektiv och begreppsvärldar behandlas mera kvalitativt. Förf. menar sig finna att även om läkare och patient kommer till samtalet med delvis olika agenda kan båda parter i de flesta fall vid samtalets slut anse sig ha avverkat sin agenda. Läkaren visar vidare åtskilliga prov på (oftast lyckade) formuleringar, d.v.s. summeringar eller andra uttolkningar av vad som redan sagts med syfte att säkerställa en gemensam uppfattning. Däremot visar förf. på några andra situationer där läkarens och patientens begreppsvärld aldrig riktigt möts: man är t.ex. i ett fall oense inte bara om orsaken till en viktökning utan också om huruvida den är ett oroande eller glädjande symptom. S.H.

*Robert Nedoma, Die Inschrift auf dem Helm B von Negau. Möglichkeiten und Grenzen der Deutung norditalischer epigraphischer Denkmäler. 108 s. + 7 opag. s. med illustrationer. Wien 1995 (Fassbaender). (Philologica Germanica. 17.) ISBN 3-900538-51-4. År 1811 påträffades i Negau i Untersteiermark sammanlagt 26 brons hjälmar instuckna i varandra. De har sannolikt tillverkats under första hälften av 500-talet f. Kr. men tycks ha grävts ner någon gång under slutet av 200-talet eller början av 100-talet f. Kr. På en av hjälmarna finns en inskrift med ett venetiskt lokalalfabet som bör utläsas *harigastiteiva*, en teckenföljd som ju gör ett klart germanskt intryck. Som författaren till denna monografi påpekar, har detta utomordentligt gamla germanska språkdokument inte uppmärksamrats efter förtjänst. Nedomas undersökning ger vid handen att inskriften innehåller en ägarbeteckning och därmed väl det äldsta hittills påträffade germanska personnamns materialet. Hans analys tyder på att det rör sig om två olika namn på en och samma person, *Harigasti* och **Teiwæ*. Han försöker underbygga sin tes genom att peka på några kända fall av germanska dubbelnamn, till exempel *Theodoricus cognomento Valamer* — det senare namnet hade östgoternas konung fått efter sin farbror. I så fall skulle inskriften tyda på en*

tidig förekomst i germanskt personnamnsskick av två verkliga dopnamn på en och samma person. Oavsett om förf. har rätt eller ej i detta har hans undersökning intresse för nordisk personnamnsforskning. B.P.

Sprog og tanke. Fire essays. Red. af Poul Lindegård Hjorth. 112 s. København 1995 (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Kommissionær: Munksgaard). ISBN 87-7304-268-4. I denna lilla volym framlägger fyra språkvetare sina tankar om förhållandet mellan språk och tanke. I den längsta essän skriver Jørgen Rischel om språk och begreppsbildning, med en genomgående tendens att framhäva det kulturspecifika framom det universella. Den stora likhet som ändå finns mellan europeiska språks semantik går, som Johnny Christensen visar i sin essä, i överraskande stor utsträckning tillbaka på det gemensamma arvet framför allt från Aristoteles. I övrigt skriver Per Øhrgaard om översättning och Søren Egerod om förhållandet mellan skrift och betydelse i den äldsta kinesiska skriften. S.H.

Rolf Wynn, The linguistics of doctor-patient communication. An analysis of the methodology of doctor-patient communication research. 128 s. Oslo 1995 (Novus Press). (Tromsø Studies in Linguistics. 14.) ISBN 82-7099-234-8. Undersökningarna av läkare-patient-samtal har vid det här laget blivit rätt många. Denna bok redovisar emellertid inte någon ytterligare undersökning utan jämför två skolor inom fältet. Den ena är den för språkvetare välkända etnometodologiska samtalsanalysen. Den andra är en beteendevetenskaplig tradition som representeras av ett par brittiska manualer, en publicerad redan 1950 (Bales), en 1976 (Byrne och Long). I denna tradition arbetar man kvantitativt och fördelar framför allt läkarens yttranden på olika kategorier av språkhandlingar. Förf.:s uppfattning är att denna kategorisering går att göra med hög reliabilitet men att de framräknade kvantitativa uppgifterna kanske inte säger det väsentliga om skillnaden mellan olika slags patientsamtal. Problemet med etnometodologin är däremot mera att undersökningarna görs kvalitativt på små material och därför inte utan vidare kan hävdas vara representativa. Förf. diskuterar vidare hur man kan använda de olika metoderna för att avgöra om vissa slags samtal ger ett medicinskt bättre utfall än andra men visar på svårigheterna att mäta detta utfall. Lite lättare är det att avläsa maktrelationer med hjälp av samtalsforskningen: särskilt avbrytanden och mångordighet, men i detta sammanhang också stort antal frågor, visar läkarens makt. Förf. sällar sig dock inte till dem som anser att ett förment jämlikt

samtal mellan läkare och patient leder till det bästa resultatet: läkaren måste enligt honom bejaka sin professionella roll.

Boken kan säkert fungera som introduktion i forskningsfältet; den redovisar dock nästan enbart anglosachsisk forskning och mycket lite nordisk. S.H.

Viaggi e viaggiatori nelle letterature scandinave medievali e moderne a cura di Fulvio Ferrari. 295 s. Trento 1995 (Dipartimento di Scienze Filologiche e Storiche). (Labirinti. Collana del Dipartimento di Scienze Filologiche e Storiche. 14.) I april 1994 hölls en konferens om resor och rese- närer i skandinavisk medeltida och modern litteratur vid Trentos (Trients) universitet. Här föreligger nu konferenshandlingarna, med bidrag som berör ämnen från äldsta tider och fram till Gunnar Ekelöf. Bland artiklar av intresse för ANF:s läsare kan nämnas Gianna Chiesa Isnardis översikt över verkliga och imaginära resor i nordisk medeltids- litteratur, Marcello Melis utredning om *Helreið Brynhildar*, Marco Battaglias bidrag om den nordiska receptionen av *Visio Tnugdali* samt Fulvio Ferraris artikel om resemotiv i fornaldar- och ridda- esagor. B.P.

Sten Vikner, Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages. X + 294 s. New York, Oxford 1995 (Oxford University Press). (Oxford Studies in Comparative Syntax.) ISBN 0-19-508393-8 (cloth), 0-19-508394-6 (paperback). Såsom titeln anger är det två syntaktiska fenomen som står i centrum för framställningen i denna monografi: verbets olika positioner och olika slags konstruktioner med formellt subjekt. Förf. ger en bred beskrivning av förhållandena i de olika germanska språken på dessa två punkter, och drar som jämförelse- material in även vissa romanska språk, främst franska och italienska. Huvuddelen av boken ägnas en jämförelse mellan fastlandsskandina- viska språk (danska, norska, svenska), ö-skandinaviska språk (färöiska, isländska), engelska, tyska, holländska och jiddisch, men förf. beaktar även flamländska, frisiska, schweizertyska och afrikaans, och för vissa konstruktioner också dialektala varianter och äldre stadier av dessa språk.

Författarens grundtes är att ett antal syntaktiska skillnader mellan de germanska språken kan knytas till tre grundläggande egenskaper med avseende på verbets placering: är språket ett V₂-språk eller ej, tillåter språket en flyttning av verbet till mittfältet i konstruktioner som saknar V₂, och har verbfrasen sin placering före eller efter verbets mittfältsposition. Dessa tre skillnader korrelerar med vissa andra

syntaktiska egenskaper. Så visar t.ex. förf. att bisatser med utsatt subjunktion och V₂, som i det danska ex. *Hun sagde at vi skulle ikke købe denne bog*, bara förekommer i språk där verbfrasen har sin plats efter mittfältet, att opersonliga passiver (*Der er blevet danset*) bara förekommer i V₂-språken, och att expletiva transitiver, d.v.s. transitivt verb med formellt och egentligt subjekt (som isl. *að það hefur einhver bordað epli*), förutsätter både V₂ och en mittfältsposition för verbet. Vikners monografi är ett gott exempel på modern jämförande syntaxforskning.

C.P.

*

Kurt Braunmüller, Beiträge zur skandinavistischen Linguistik. 324 s. Oslo 1995 (Novus Forlag). (*Studia Nordica* 1.) ISBN 82-7099-235-6. Detta är första volymen i en serie som är tänkt att publicera artiklar på engelska eller tyska om skandinaviska språk, skrivna av forskare verksamma utanför Norden. Serien inleds här med en volym innehållande fjorton artiklar av Kurt Braunmüller från de senaste tjugo åren. Artiklarna är grupperade i två större avdelningar, av vilka den ena innehåller uppsatser som rör dagens skandinaviska språk, den andra uppsatser om språkhistoria och språkutveckling. I den första avdelningen finner vi både grammatiska och sociolingvistiska artiklar. Bland de grammatiska märks en längre studie av svenskans fonotax, en artikel där förf. diskuterar hur pass modern Diderichsens satsanalys är och en uppsats där förf. ställer frågan om danskans morfologi är naturlig — svaret är naturligtvis jakande. Den sociolingvistiska delen behandlar dels danskan i Sydschlesvig, dels kontrastiv pragmatik och interkulturell kommunikation.

Tre av uppsatserna i den språkhistoriska avdelningen avhandlar medeltida grammatiska analyser av de nordiska språken, medan fyra andra tar upp problem som rör språkutveckling och språkkontakt. Bland de senare märks en artikel som handlar om hur samordnande och underordnande konjunktioner uppstår i de germanska språken, och i en annan vill förf. kasta nytt ljus över medellägyptiskans inflytande på de fornskandinaviska språken.

Det är ett utmärkt initiativ att samla och ge ut centrala arbeten av icke skandinaviska nordister och därigenom göra dem lättare tillgängliga för forskningen.

C.P.

Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden, utg. av Ulla-Britt Kotsinas & John Helgander. 323 s. + 12 s. bilagor. Stockholm 1994 (Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 40.) ISBN 91-86762-37-0. ISSN 0348-3568. I denna volym presenteras tjugonio artiklar byggda på föredrag hållna vid ett symposium i maj 1993 för att diskutera de effekter som dialektkontakt resp. språkkontakt har på de nordiska språken. Tillsammans ger bidragen en bred exposé över den forskning som idag bedrivs inom detta område. Vissa artiklar tar upp teoretiska aspekter av språkförändringsprocessen, andra presenterar resultaten av empiriska undersökningar. Här finns artiklar som fokuserar på språkkontakter i äldre tid (tyskans inverkan på de nordiska språken under hansatiden) sida vid sida med artiklar som diskuterar nutida språkkontaktsituationer, studier av de psykologiska, sociala och demografiska faktorer som är verksamma vid språkbyte och språkförändring, undersökningar av hur de inblandade språken påverkas av olika typer av kontaktsituationer, diskussion av vilka konsekvenser långvariga kontakter mellan olika språk kan få, språkförändringar i samband med migration och urbaniseringsprocessen, samt spridningen av en stadsdialekt och utbredningen av vissa språkdrag.

I en inledande uppsats ger Peter Trudgill en övergripande jämförelse av följderna av dialektkontakt och språkkontakt, där han bl.a. trycker på vikten att skilja mellan situationer där bara vuxna är inblandade och situationer där också barnen är med. I det förra fallet leder språkmötet vanligen till olika slag av språkförenkling (pidgin), medan vi i det senare fallet får mer djupgående språkförändringar där t.ex. språk som är avlägset besläktade eller helt obesläktade kan utveckla gemensamma språkdrag.

Bland förf. märks i övrigt Erik Olof Bergfors, Kurt Braunmüller, Tove Bull, John Helgander, Ernst Håkon Jahr, Britt Mæhlum, Bengt Nordberg, Inge Lise Pedersen och Helge Sandøy. Boken inleds med ett förord där utgivarna ger en bakgrund till språkkontaktproblematiken och närmare lyfter fram situationen i Övre Dalarna, och avslutas med korta engelska sammanfattningar av de publicerade artiklarna. C.P.

Anders Holmberg & Christer Platzack, The role of inflection in Scandinavian syntax. 253 s. New York, Oxford 1995 (Oxford University Press). ISBN 0-19-506745-2, 0-19-506746-0 (paperback). Denna bok handlar om syntaktiska skillnader mellan å ena sidan isländska och de skandinaviska fornspråken, å andra sidan modern danska, norska och svenska

(färöiskan intar en mellanposition). Förf., som arbetar inom princip- och parameter-teorin, vill tolka en rad skillnader som ytterst beroende på endast två olikheter. Den ena olikheten är att bara isländskan och fornspråken visar kongruens mellan subjekt och finit verb. På denna olikhet återförs skillnader i bisatsordföljd (dels möjligheten till kilkonstruktion i den ena gruppen, dels den s.k. biff-regeln i den andra), den större variationen i huvudsatsordföljd i isländska och fornspråken, dessas vidare bruk av reflexivt pronomen, deras avsaknad av subjekt-tvång samt deras möjlighet att ha subjekt i oblikt kasus, egentligt subjekt i transitiva satser och formellt subjekt i kombination med annat subjekt på subjektspåsar. Den andra olikheten är att isländskan och fornspråken har ett fullt kasussystem. På denna olikhet återförs framför allt möjligheten i isländskan och fornspråken att placera också icke-pronominella objekt till finita verb före t.ex. negation och de moderna skandinaviska språkens möjlighet att ersätta indirekt objekt med bundet adverbial (*ge henne boken, ge boken till henne*). Avslutningsvis diskuteras om det är möjligt inom teorins ram att återföra de bägge grundläggande olikheterna till en enda. S.H.

Ernst Håkon Jahr (red.), Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i Norden i seinmellomalderen. 198 s. Oslo 1995 (Novus forlag). ISBN 82-7099-237-2. Den forskning i kontakterna mellan lågtyska och skandinaviska språk som med centrum i Hamburg bedrivits under 1980- och 1990-talet har huvudsakligen avrapporterats på tyska. Här föreligger emellertid ett urval uppsatser reviderade och översatta till nordiskt språk: två av Kurt Braunmüller, en av Willy Diercks och en av Erik Simensen. Uppsatserna av Ludger Zeevaert och Per Warter anges som nyskrivna men torde innehållsligt överlappa med tidigare eller samtidigt publicerade artiklar på tyska. Ernst Håkon Jahrs uppsats är identisk med den tyska versionen i "Niederdeutsch und die skandinavischen Sprachen II" (anmäld nedan). Som en röd tråd genom boken går strävan att bevisa att kontakten mellan de tyska hanseaterna och nordborna under senmedeltiden lingvistiskt sett var en form av dialektkontakt, inte av språkkontakt. S.H.

Kristian Emil Kristoffersen, Kasus, semantiske roller og grammatiske funksjonar i norrønt. VII + 167 s. Oslo 1994 (Institutt for nordistikk og litteraturvitskap). ISBN 82-90954-06-9. I detta oförändrade nytryck av en magisteravhandling från 1991 diskuterar förf. förhållandet mellan kasus, semantiska roller och grammatiska funktioner, med utgångs-

punkt i en grupp norröna verb. Teoretiskt arbetar förf. inom ramen för den lexikalisk-funktionella grammatik (LFG), som presenteras i ett särskilt kapitel; bokens teoretiska syfte är att pröva en viss modell utformad inom ramen för LFG, som tidigare endast använts vid beskrivningen av centralafrikanska bantuspråk. I bokens tredje kapitel beskriver förf. en grupp norröna verb med två eller tre obligatoriska led och klassificerar dem efter ledens kasus och de semantiska roller de uttrycker. Det fjärde kapitlet avhandlar grammatiska funktioner; särskilt uppehåller sig förf. vid subjekt, direkta och indirekta objekt och subkategoriserade adverbial, och han undersöker här också förhållandet mellan kasus och grammatiska funktioner i norrönt. I bokens femte kapitel formulerar förf. generella principer för förhållandet mellan funktion och roll, och applicerar dessa principer på de norröna verb han tidigare beskrivit. I det sjätte kapitlet analyserar han med modellens hjälp den variation i tilldelningen av semantiska roller som man kan finna mellan aktiva och passiva verbformer. I ett appendix presenterar förf. de olika verbgrupperna, i ett annat ger han en lista med förklaringar till vissa centrala teoretiska begrepp.

Boken avhandlar ett centralt område inom norrön syntaxforskning. Med rätta påpekar förf. i förordet till omtrycket att det finns så lite publicerat om norrön syntax att det är viktigt att det som finns görs tillgängligt för så många som möjligt. C.P.

Niederdeutsch und die skandinavischen Sprachen II. Hrsg. von Kurt Braunmüller. 261 s. Heidelberg 1995 (Universitätsverlag C. Winter). (Sprachgeschichte. Band 4.) ISBN 3-8253-0338-1. Den första volymen med denna titel anmäldes i ANF 109 (s. 226). Denna andra volym utgör slutrapport från projektet "Niederdeutsch und Skandinavien", som under Kurt Braunmüllers ledning bedrivits vid Hamburgs universitet 1990–1995. Braunmüller inleder själv med en uppsats om hansatidens språkkontakt och flerspråkighet: uppsatsen är en översikt över projektets teoretiska bakgrund, problemställningar och resultat. Han fortsätter med en uppsats där han argumenterar för att semikommunikation av samma slag som mellan dagens nordbor var möjlig mellan nordtyskar och skandinaver under hansatiden, bland annat därför att den tidens dialektala variation inom de båda språkområdena skapade en god beredskap att tolka avvikande språkbruk och därför att verkligt intresse för ömsesidig förståelse bör ha förelegat. Per Warter skriver om försöken inom projektet att datorsimulera graden av lexikal för-

ståelse. Ernst Håkon Jahr visar hur teorier från sociolingvistik och språkkontaktforskning kan generera andra frågor om arten av språkkontakt än vad junggrammatiken har kunnat ställa upp. Ludger Zeevaert dokumenterar att de lexikala lånen från lågtyskan till skandinaviska språk i mycket ringa grad berörde det centrala ordförrådet och drar den tentativa slutsatsen att språkkontakten inte var särskilt intensiv eller tvåspråkigheten särskilt vanlig. Torben Arboe Andersen studerar lågtyska lånord i jylländska dialekter och berör bl.a. möjligheten av ett direkt inflöde via oxdriften till Tyskland, utan omväg över de danska städerna. S.H.

Rytmen i fokus. Studier framlagda vid Fjärde nordiska metrikkonferensen, Lund 25–27 november 1993. Utg. av Sven Bäckman, Eva Lilja, Bengt Lundberg. 203 s. Göteborg 1995 (Centrum för metriska studier). (Skrifter utg. av Centrum för metriska studier. 6.) ISBN 91-87988-04-6. Tolv uppsatser är resultatet i tryck av fjärde nordiska metrikkonferensen, som hölls i Lund i november 1993. Här kan särskilt nämnas Jørgen Fafners genomgång av rytmbegreppet, estetiskt och historiskt, Merete Onsbergs analys av rapparets vers (på danska och engelska; den visar sig bestå av knittel), Peder Skyum-Nielsens kartläggning av danska sloganrytmer, Bengt Edlunds jämförelse av meter och rytm i musik respektive vers, Margot Beckmans demonstration av hur Shakespeares blankvers (också i svensk översättning) kan innehålla regionvisningar samt Augustin Mannerheims och John Swedenmarks förslag till notation för språkljuden i svenska dikter. Som helhet är volymen ett vackert exempel på hur metrikstudiet griper över traditionella ämnesgränser. S.H.

*

Kari Ellen Gade, The structure of Old Norse Dróttkvætt poetry. XX + 290 s. Ithaca, London 1995 (Cornell University Press). (Islandica. 49.) ISBN 0-8014-3023-2. Huvuddelen av denna bok ägnas åt en noggrann genomgång av vilka olika metriska typer en dróttkvætt-vers kan tillhöra, i Sievers' och Craigies efterföljd men närmast i anslutning till Hans Kuhn, vars beskrivning förf. dels modifierar, dels styrker med hjälp av vad som bevarats av 800-talets och 900-talets skaldediktning. I Kuhns egna skrifter är det som bekant inte alltid så lätt att hitta beläggen för hans teser. Speciellt för förf.:s metod är dels att hon avstår från att ta in betoningen bland kriterierna eftersom hon finner

den svår att fastställa entydigt, dels att hon observerar vilka syntaktiska preferenser eller restriktioner en viss verstyp leder till. Bland hennes resultat kan särskilt nämnas att överklivning nästan alltid kompenseras med att den fras som bryts på två verser hålls samman med allitteration och att på motsvarande sätt syntaktiska gränser markeras metriskt t.ex. med assonanser. Sambandet mellan överklivning och allitteration kan förf. också beläggas i fornyrðislag-vers, vilket är ett av hennes argument för att tro på en inhemska framväxt av dróttkvætt och att avvisa idén om iriska förebilder. I fråga om versmåttets död under senmedeltiden ansluter hon sig med tvekan till kvantitetsomläggningen som förklaring. Hon anför nämligen flera andra förändringar som måste ha inträffat dessförinnan och försvagat ställningen för dróttkvætt. Det gäller dels kultur- och smakförändringar, dels fonologiska förändringar som tillkomsten av svarabhaktivokal före *-r* och kontraktioner i hiatus.

S. H.

Gunnar Hardarson, Littérature et spiritualité en Scandinavie médiévale. La traduction norroise du De arrha animae de Hugues de Saint-Victor. Étude historique et édition critique. 275 s. + 6 opag. s. med kartor och facsimiler. Paris-Turnhout 1995 (Brepols). (Bibliotheca Victorina. V.) ISBN 2-503-50315-2. De arrha animæ, mer känd här som Kroppens och själens tråta, av den franske skolastikern och mystikern Hugo av S:t Victor, var populär i det medeltida Norden. En översättning till fornisländska finns bevarad i tre handskrifter, i sin helhet i Hauksbók och i fragment i AM 696 XXXII 4to och AM 696 XXXIII 4to. Ett visst men mer indirekt intresse har den norska handskriften De la Gardie 4-7 i Uppsala universitetsbibliotek. I den här breda skildringen av verkets öden i Västnorden får vi först en översikt över kristendomens, främst då den viktorinska rörelsens, historia i Norge och på Island, varefter kommer en analys av handskrifterna, med särskild hänsyn till fonologin och morfologin i Hauksbók. Ett omfattande kapitel ägnas åt översättningens innehåll och dess relation till originalet. Vidare undersöks dess stil och vokabulär i förhållande till dels latinet, dels andra norröna texter. Ett femte avsnitt ger den litterära och sociala bakgrunden till översättningen. Slutligen återges själva texten diplomatariskt. Den latinska versionen meddelas parallellt, likaså i förekommande fall de fragmentariska översättningarna.

B.P.

Terry Gunnell, The origins of drama in Scandinavia. 414 s. Cambridge 1995 (D. S. Brewer). ISBN 0-85991-458-5. Här tas den gamla frågan om

eddadikternas muntliga framförande upp på nytt. Förf. argumenterar för att ljóðahátttr-dikter som Fáfnismál, Lokasenna, Skírnismál, Vafþrúdnismál och Hárbarðsljóð har framförts dramatiskt av flera personer. Arkeologiskt och etnologiskt material, liksom vissa litterära vittnesbörd, får utgöra belägg för antagandet av en från hednisk tid obruten folklig dramatisk tradition. Förf. fortsätter med att demonstrera hur svårt det skulle vara för en enda recitator att göra dessa dikter begripliga för en publik. Han ansluter sig då till den majoritet av forskare som förutsätter en muntlig förlaga till de bevarade texterna, och han finner liksom många andra skäl att anta att prosainslagen är sekundära. Hans mest originella bidrag till diskussionen är emellertid en behandling av manuskriptens marginalnoteringar. Där anges vem som har ordet, på ett sätt som liknar moderna dramatexters. Förf. visar hur denna notation å ena sidan är unik i norrön tradition, å andra sidan har motsvarigheter, och antagligen förebilder, i dramatiska verk framför allt på folkspråket från England och Nordfrankrike. S.H.

Gyðinga saga, edited by Kirsten Wolf. CLXVI + 233 s. Reykjavík 1995 (*Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi*). (*Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi rit 42.*) ISBN 9979-819-57-X. "Gyðinga saga" är den moderna benämningen på en fornisländsk sammanställning av judarnas historia, troligen översatt från olika latinska förlagor vid 1200-talets mitt. Texten, som i sin helhet eller i fragment är bevarad i fem pergamenthandskrifter och sexton pappershandskrifter, utges här diplomatariskt, tillsammans med de latinska källtexterna. I sin fylliga inledning presenterar utgivaren de olika handskrifterna och sambanden mellan dem, diskuterar författare och datering, utreder vilka latinska källor texten är baserad på och ger en stilistisk analys av översättningen. Några sidor från två av handskrifterna återges i facsimile. Inledningen avslutas med namnregister och manuskriptregister. Till själva utgåvan är fogat två register, ett med latinska namn, ett med norröna. C.P.

Britt-Mari Näsström, Freyja — the Great Goddess of the North. 244 s. Lund 1995 (*Almqvist & Wiksell International*). (*Lund Studies in History of Religion*. 5.) ISBN 91-22-01694-5. ISSN 1103-4882. Sveriges bidrag till forskningen i fornnordisk religion har länge, delvis bortsett från ortnamnsforskningen, varit tämligen obetydliga. Det är därför glädjande att det nu har kommit en svensk avhandling i ämnet. Britt-Mari Näsström inleder sin monografi om Freyja med en skildring av källorna till den fornnordiska religionen och undersöker därefter Freyjas förekomst

i källmaterialet. Efter sedvanlig forskningshistorik redogör hon där-
 efter, med en sund kritisk inställning, för problemkomplexet kring
 Nerthus och Njörðr. Bland andra ämnen som behandlas kan nämnas
 vanerna; Freyja, Frigg och andra gudinnor i den nordiska mytologin;
 "Fertility, Fight and Fate: Disir, Valkyries and Norns in Old Norse
 Mythology" (modet med allittererande titlar har tydligen ännu inte
 ebbat ut), bakgrunden till Prymskviða; det sakrala kungadömet; och
 Freyjas allt mer fördunklade roll efter kristendomens införande. —
 Förf. är att gratulera till en kunnig och intelligent genomförd under-
 sökning. B.P.

William Pencak, The Conflict of Law and Justice in the Icelandic Sagas.
 XXI + 178 s. Amsterdam, Atlanta, GA 1995 (Rodopi). (Value Inquiry
 Book Series VIBS Volume 21.) ISBN 90-5183-835-2 (CIP). Författaren är
 professor i historia vid Pennsylvania State University. I den här boken
 studerar han sex av de mer kända isländska familjesagorna, Njåls saga,
 Grettis saga, Laxdoela saga, Egils saga, Bandamanna saga och Eyrbyggja
 saga, ur ett legal-semiotiskt perspektiv. Skrivna vid mitten av 1200-
 talet beskriver dessa sagor skeenden som utspelade sig under århund-
 raderna runt år 1000, men författarens perspektiv gör det möjligt att se
 dem som kommentarer till fristatstidens undergång. Som förf. konsta-
 terar prövades under fristatstidens fyra århundraden nära nog varje
 lagform som diskuterats inom den västerländska civilisationen. Sagorna
 tar upp frågan om konflikter mellan vad lagen och moralen påbjuder,
 mellan lagbudets bokstav och hur lagen tidigare tillämpats, lagens roll
 som instrument att bevara ett existerande hierarkiskt socialt system,
 och lagen som ett icke kodifierat rättesnöre för ett samhälle. Enligt
 förf. ligger en del av de isländska sagornas storhet däri att de inte ger
 en förenklad eller förskönande bild av fristatstiden eller en överdrivet
 negativ bild av monarkins avigsidor — de är i stället uppbyggda kring
 ett komplext nätverk av personer och händelser där handlingarna ofta
 kan ses som berättigade ur en synvinkel, klandervärda ur en annan.

I flera av sagorna, t.ex. Njåls saga, Grettis saga och Bandamanna
 saga, pläderas för att lagen även i ett samhälle som det som uppstod
 efter fristatstidens undergång måste bygga på den naturliga lagen, på
 medborgarnas inneboende känsla för vad som är rätt och fel. I vissa
 sagor dras kristendomens förlåtelselära in i bilden utan att kristen-
 domen ses som lösningen av alla problem, eftersom det kristna upp-
 förandet är lika mångtydigt som lagen eller rätten. I andra samman-
 hang bryts hävdvunnen lag mot den formella lagen. Sammantaget är

Pencaks bok en stimulerande läsning som ger ett nytt och spännande perspektiv på de isländska sagorna. C.P.

*

Søren Brandt, *Infinitive Control in Danish*. 150 s. København 1995 (Munksgaard). (Historisk-Filosofiske Meddelelser 69. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.) ISBN 87-7304-264-1. ISSN 0106-0481. Denna bok innehåller en detaljerad undersökning av olika infinitivkonstruktioner i danskan. För varje typ diskuterar förf. vilken eller vilka möjligheter det finns att identifiera det underförstådda subjektet till infinitiver. I anslutning till styrnings- och bindningsteoriens terminologi talar förf. här om kontroll, utan att för den skull anamma denna teori i andra avseenden. Boken tar därför upp inte bara argumentella infinitivfraser som *Han lovede at komme*, *Læreren tillod eleverne at spille fodbold*, *At regne falder ham let* eller adverbliella som *Han fik bogen for at læse den i toget*, *Børnene blev sendt i seng at sove*, där transformationsgrammatikern skulle tala om kontroll, utan också andra konstruktioner med infinitiv, som subjekt och objekt med infinitiv (*Du ser ud til at misunde mig*, *Jeg så Peter komme*, *Han siges at være forsinket*), och ett antal kopulativa konstruktioner, som *Han er at ynke*, *Den bliver ikke til at reparere*, *Peter er god til at regne*, *Jeg er ved at køre hjem* m. fl. Syftet med undersökningen är att samla alla de konstruktionstyper där det blir tal om att identifiera ett underförstått subjekt till en infinitiv; förf. diskuterar dock inte infinitiven vid modala hjälpverb, eftersom det här alltid är hjälpverbets subjekt som också är underförstått subjekt till infinitiven.

Boken sönderfaller i två delar, där den första delen, som utgör ungefär tvåtredjedelar av boken, presenterar de olika typer av infinitivkonstruktioner man finner i danskan, medan den andra delen är ägnad kontrollproblematiken. Författarens slutsats blir att valet av kontrollör bestäms av betydelsen hos den konstruktion i vilken infinitiven ingår, och att det inte går att isolera någon syntaktisk struktur som oberoende av betydelsen skulle bestämma kontrollören. Slutsatsen är empiriskt väl underbyggd och därigenom ett grundskott mot transformationsgrammatikens uppfattning att kontrollproblemet är rent syntaktiskt till sin natur. C.P.

Pia Jarvad, *Nye ord — hvorfor og hvordan? 1 udg.* 346 s. Copenhagen 1995 (Gyldendal). ISBN 87-00-20178-2. Arbetet med Dansk Sprog-

nævns nyordssamling har här gett förf. anledning till stora svep över den moderna danskan. I ett kapitel redovisas och illustreras de olika orsakerna till att nya ord kommer in i språket. Ett utförligt kapitel ägnas åt de engelska lånen, och ett annat åt inställningen till dem både bland vanliga språkbrukare (som är i stort sett positiva till alla lån utom de allra nyaste) och bland fackfolk. Vi möter här de vanliga argumenten mot att se engelskan som ett hot (t.ex. den låga frekvensen av engelska lån i löpande text) respektive för att se en hotbild (t.ex. diverse domänförluster för danskan). Ett roande kapitel om lån från andra språk börjar med inlånade beteckningar för grönsaker, frukter och maträtter. De tre kapitlen om ordbildning utvecklar sig till en hel liten lärobok i dansk ordbildningslära. Till slut kommer ett kapitel om betydelseförändring, framför allt om metaforer hämtade från sport, krig, skola och sjukdom, och ett kort avsnitt om vilka nya ord som har överlevnadskraft. S.H.

Sproghistorie i 90'erne. Red. af Bente Holmberg. 215 s. København 1995 (Selskab for Nordisk Filologi). ISBN 87-89641-04-3. Uppsatserna i denna volym handlar om språkhistoriens teori och metod, med viss tyngdpunkt på dansk språkhistoria. Oskar Bandle skriver balanserat om i vilken utsträckning de nyare paradigmen verkligen har tillfört språkhistorien något och lyfter inte oväntat fram sociolingvistikens. Inge Lise Pedersen bekräftar i sitt bidrag detta paradigms betydelse för dansk språkhistoria när hon dels lyfter fram Skautrup som en förelöpare, dels skisserar det danska riksspråkets framväxt i sociolingvistiska termer. Frans Gregersen går ännu längre och framställer sociolingvistikens som det paradigmen som frälser oss från konflikten mellan diakroni och synkroni. När däremot Jan Terje Faarlund illustrerar samspelet mellan funktionella och formella förklaringar med bl.a. ordföljdens förändring i de nordiska fornspråken och subjektets förändrade roll, snuddar han bara vid sociala och variationsbetingade förklaringar. Med samma tillämpning, fast koncentrerad på danskan, demonstrerar Lars Heltoft vad grammatikalisering är, också det en inomspråklig förklaringsmodell. Heltoft beskriver också uppkomsten av subjunktionen *at* på ett nytt sätt. Hanne Ruus demonstrerar framför allt den kognitiva semantikens användbarhet på äldre språkskeden, i hennes fall äldre nydanska. Marit Christoffersen visar hur man i olika tider haft olika vid definition på termen *filologi* (vilket inte minst denna tidskrifts namn vittnar om) och vill särskilt se filologin som en tolkande vetenskap. Iørn Piø, slutligen, efterlyser hjälp av filologin för att belägga

skillnaderna mellan de tre typer danska folkvisor han urskiljer ("adelsvise", "gammel folkevise", "nyere folkevise"). S.H.

*

Helge Gundersen, Linjedansere og pantomime på sirkhus. Folkeetymologi som morfologisk omtolkning. 192 s. Oslo 1995 (Novus Forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap 10.) ISBN 82-7099-243-7. Folketymologiska omtolkningar av typen *albåge* > *armbåge*, *fluidum* > *fludium* etc., står i centrum för intresset i denna monografi, som är en bearbetad version av en hovedoppgave med samma titel från 1993. Förf. vill beskriva folkety-mologier och besläktade fenomen som en analogisk förändring som både glider över i och är parallell med andra analogiska förändringar. Ett syfte är att systematisera olika typer av folkety-mologier, ett annat att försöka förstå vilka drivkrafter som ligger bakom en viss förändring. Förf. har valt att koncentrera sig på folkety-mologier som har sin grund i vuxenspråket, och bortser därför från barnspråk, trots att det som han påpekar är väl känt att analogi är vanligare hos barn än hos vuxna. Han håller också medvetet egennamnen utanför bilden.

Efter en presentation av hur förf. ser på begreppet folkety-mologi får vi en redogörelse för hur förf. avgränsar sitt ämne och hur boken i stort är disponerad. Därpå följer en översikt över tidigare forskning om folkety-mologier; den förste som uppmärksammade fenomenet och myntade termen folkety-mologi var Ernst Förstemann, som 1852 i *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* publicerade en artikel med titeln "Ueber deutsche volksetymologie". I det här kapitlet ser förf. bl.a. närmare på hur tidigare forskning har systematiserat, förklarat och avgränsat folkety-mologierna. Inom det skandinaviska området har mycket lite gjorts under 1900-talet: undantaget är Vibeke Dalbergs monografi *Stednavneændringer og funktionalitet* från 1991. I det tredje kapitlet presenterar förf. sina egna teoretiska ramar, redogör för den begreppsapparat som han använder sig av vid analysen och visar hur denna har sin grund i den kognitiva lingvistik. Denna begreppsapparat tillämpas så i det fjärde kapitlet, där förf. lägger fram sin egen analys, ger en detaljerad beskrivning av omtolkningsprocessen, systematiserar fenomenen efter bl.a. morfologiska, semantiska och fonologiska faktorer, diskuterar förhållandet mellan etymologi och folkety-mologi samt ger förklaringar till de analogiska förändringarna. I det femte kapitlet samlar förf. ihop vissa av de tankar han dryftat i de

tidigare kapitlen: han ser här närmare på begreppet folketyologi både som fenomen och som term, påpekar några implikationer för dikotomin synkroni — diakroni och tar kortfattat upp hur folketyologier behandlas av olika språkvetenskapliga inriktningar. Bokens avslutande tredjedel (65 sidor) utgörs av en kommenterad ordlista över skandinaviska förekomster av folketyologi och vissa besläktade fenomen: som förf. själv påpekar i inledningen finns det mer att hämta från dialekterna, och säkerligen också andra sätt att analysera materialet än det förf. har valt. C.P.

Frøydis Hertzberg, Norsk grammatikkdebatt i historisk lys. 169 s. Oslo 1995 (Novus Forlag). (Oslo-studier i språkvitenskap 12.) ISBN 82-7099-245-3. Denna bearbetning av en del i författarens avhandling från 1990 belyser ett av språkpedagogikens stora debattämnen: vilken roll spelar goda kunskaper om modersmålets grammatik för inläringen av ett främmande språk? Denna fråga har stor aktualitet idag, men som förf. visar är oenigheten om modersmålsgrammatikens roll lika gammal som disciplinen själv, och de argument för och emot som vi möter idag har varit framförda sedan upplysningstiden.

Efter att inledningsvis ha utrett de olika betydelser vi lägger i termen *grammatik* (läran om ordens former och relationer i ett visst språk, eller en skriven presentation av ett språks byggnad, eller individens internaliserade språkkompetens, eller en synonym till "korrekt språk") och presenterat vad hon menar med termen *grammatikundervisning*, går förf. kapitelvis igenom de tre huvudargumenten för att det är viktigt att studera modersmålets grammatik i skolan: grammatikstudiet förbättrar elevens förmåga till logiskt tänkande, en god kunskap om modersmålets grammatik underlättar inläringen av ett främmande språk, och grammatikkunskap hjälper eleven att uttrycka sig bättre i tal och skrift. För vart och ett av argumenten utreder förf. i vilket pedagogiskt sammanhang det förekommer, hur de kan förstås mot bakgrund av teorier om språk och språktillägnande, samt under vilken tidsperiod argumentet hade sin glansperiod. Vid den historiska genomgången läggs tonvikten på den pedagogiska debatten i Norge. Ett särskilt kapitel ägnas utvecklingen efter 1980 — under denna tid framförs en rad nya argument för grammatikstudiet. Ett sådant är allmänbildningsargumentet: skolan har till uppgift att ge eleverna kunskap om människan och hennes omgivning, och grammatiken är en central del i det specifikt mänskliga. Ett annat modernt argument är tvärspråklighetsargumentet, som menar att grammatikstudiet bör

inrättas så att det hjälper eleven att förstå det mänskliga språkets särprägel och hur det kan manifesteras i en rad olika specifika varianter (olika språk). Det dominerande argumentet för grammatikstudier under senare tid har emellertid varit det förf. kallar metaspråksargumentet: genom att studera modersmålets grammatik skaffar vi oss ett metaspråk med vars hjälp vi kan tala om språkliga företeelser. Detta argument ligger implicit i de andra argument som framförts till förmån för grammatikstudium, det nya är snarast att metaspråksargumentet idag ges ett egenvärde.

I huvuddelen av boken undersöker förf. de olika argumenten för studiet av modersmålsgrammatik ett för ett. I det avslutande kapitlet drar hon ihop trådarna för att visa hur diskussionen vid olika tider involverar flera argument samtidigt och hur skolhistorien kan uppvisa vågor i synen på det berättigade i att studera modersmålets grammatik. Det är en klagörande och intresseväckande studie som förf. här presenterar: att perspektivet i första hand är norskt är ovidkommande, eftersom utvecklingen i skolan i stor utsträckning varit den samma i alla de nordiska länderna. C.P.

Kristian Strømshaug, Mål i Østfold. Medredaktörer Arve Borg, Joleik Øverby. XXX + 326 s. Oslo 1995 (Novus forlag). (Norske Studiar VIII. Utgivne av Avdeling for målføregransking, Universitetet i Oslo.) ISBN 82-7099-249-6. ISSN 0333-4333. Denna bok handlar om dialekterna i Østfold under de senaste hundra åren. Här finns ett utdrag ur Aasens Brev og dagbøker om Aasens resa i Østfold hösten 1853, alla upplysningar om østfoldmål i Aasens *Norsk Ordbog med dansk Forklaring* 1877 och i Hans Ross tillägg till denna ordbok från 1895; i inledningen till boken ges uppgifter om uttalsmarkeringen i dessa ordböcker, upplysningar om hur böjningen markeras, hur *aa (=å)* placeras alfabetiskt och om vilka förkortningar som används. Efter utdragen ur Aasens och Ross ordböcker publiceras en samling av norska ord, huvudsakligen från trakten av Spydeberg, samlade av sockenprästen Jacob Nicolai Wilse (1780); inledningen innehåller en kort kommentar till denna ordsamling. Efter en översikt över den äldre och nyare administrativa indelningen av Østfold, med kommentarer till utvalda namn, följer en översikt av Joleik Øverby om hur de norska dialekterna kan indelas med hjälp av jämviktsregeln. Strømshaug ger där efter en längre utredning av østfoldmålen: han urskiljer tre dialektområden och visar med hjälp av ett nittiotal kartor hur olika fonologiska och morfologiska drag varierar i dessa områden. Boken avslutas

med en litteraturlista, en lista över förkortningar och tecken, samt två index, en över förklarande teckningar, en över karterade ord. C.P.

*

Lars-Johan Ekerot, *Ordföljd Tempus Bestämmdhet. Föreläsningar om svenska som andra språk*. 187 s. Malmö 1995 (Gleerups förlag). ISBN 91-40-61785-8. Denna bok riktar sig i första hand till lärare i svenska för invandrare men också till utländska studenter som vill lära sig svensk grammatik. Inledningsvis ges allmänna synpunkter på grammatik och språkinläring med avseende på regler och lexikonkunskap, språkinläring som en successiv differentiering, samt första- och andraspråksinläring. Utöver de i bokens titel nämnda aspekterna behandlas utvecklingen av ordförrådet. Lars-Johan Ekerot har själv undervisat i svenska som andra språk. Bokens värde kan väl egentligen bara bedömas utifrån praktiska undervisningserfarenheter, men det är en rimlig förmodan att dess kombination av lättläst framställning och fast teoretisk bakgrund kommer att göra den högst användbar. B.P.

Robert A. Hall, Jr., *The Kensington Rune-Stone. Authentic And Important. With the collaboration of Richard Nielsen and Rolf M. Nilsestuen*. XVII + 137 s. Lake Bluff, Illinois 1994 (Jupiter Press). (Edward Sapir Monograph Series in Language, Culture, and Cognition 19.) ISBN 0-933104-30-8, 0-933104-31-6. ISSN 0163-3848. Medan det verkar råda enighet hos skandinaviska runologer och nordister om att den runsten som 1898 upptäcktes i Kensington, Minnesota, är ett falsarium, finns det ännu amerikanska forskare som envist hävdar motsatsen. Till denna grupp hör Robert A. Hall Jr., professor emeritus i lingvistik vid Cornell-universitetet, som i den här anmälda boken sammanfattar egna och andras stöd för textens autenticitet. Efter en inledning där förf. presenterar inskriften och ger en translitterering och översättning till engelska följer bokens två huvuddelar, The text in context och Structural analysis and commentary. Boken avslutas med en appendixdel, en bibliografi, namn-, sak- och ortregister, samt addenda.

Inskriften på Kensingtonstenen, som bl.a. anger att stenen ristades 1362, innehåller flera märkligheter som sammantagna starkt talar för falsifikatteorin. Den är t.ex. ristad med långstaviga runor vid en tid då bruket av sådana runor i huvudsak var övergivet — dock påpekar förf. att man kan finna gotländska inskrifter med långstaviga runor från

1300-talet. En jämförelse mellan Kensingtonrunorna och runorna i standard-futharken resp. den gotländska futharken visar att elva Kensingtonrunor överensstämmer med både standardfutharken och gotlandsfutharken, sex runor saknar överensstämmelse, och av de återstående sju runorna visar fem likhet med gotlandsfutharken, två med standardfutharken, vilket Hall tar som stöd för slutsatsen att runorna har gotländskt ursprung.

Språket i inskriften visar flera avvikelser från klassisk fornsvenska. Påfallande är t.ex. att de finita verben inte kongruerar med subjektet — detta gäller även starka verb som *komma*, *finna* och kopulan *vara*. På stenen läser vi t.ex. *wi war*, *wi kom* och (*wi*) *fann*, former som inte annat än i undantagsfall dyker upp i svenskan före 1600-talet. Särskilt påfallande är att både person- och numerusböjning saknas. Hall hänvisar emellertid till språket i Codex Bureanus, vars verb-böjning är förenklad i jämförelse med klassisk fornsvenska, och menar att avsaknad av verbkongruens och en del andra språkliga drag — hit hör t.ex. *-e* för *-a* i ändelser, försvagning av *p*, *t*, *k* till *b*, *d*, *g*, avsaknad av *i*-omljud i *fard* (för *färd*), och bruket av *ok* i st.f. väntat *at* i konstruktionen *wi war ok fiske* — visar på att språket på stenen är fornbohuslänska. Enligt Hall skulle bohuslänskan fungerat som en slags "koiné" eller gemensamt språk för folken längs kusterna från Gotland i öster till Island i väster, bl.a. på grund av sitt centrala läge. Det hela är mycket spekulativt, och Halls bevisföring lämnar mycket övrigt att önska — rimligt hade varit, kan man tycka, att han i sina fornbohuslänska källor kunnat belägga (med hänvisning till exempel) de från 1300-talets fornsvenska avvikande konstruktionerna. Så länge förf. inte gör detta är hans bevisföring otillräcklig, och uppfattningen att inskriften är ett falsifikat snarare förstärks.

C.P.

Åke Hansson, *Nordnorrländsk dialektatlas*. 1. Text. 2. Kartor. 99 s. + 140 kartor. Umeå 1995 (*Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå*). (Skrifter utgivna av *Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå*. Serie A. *Dialekter*. 11.) ISBN 91-86372-27-0. ISSN 0280-5553. *Nordnorrländsk* syftar i detta arbete på landskapen Norrbotten, Västerbotten och Lappland samt den del av Ångermanland som hör till Västerbottens län, men ofta vidgas perspektivet till ett betydligt större område som sträcker sig ner till östra Svealand och Gotland. Grundmaterialet för karteringen är typordlistor, upprättade mellan 1897 och 1921. "De dialektdrag som valts ut för registrering och kartering är i första hand sådana, som är särskiljande mellan de nordnorr-

ländska dialekterna inbördes, därnäst sådana drag, som skiljer de nordnorrländska dialekterna gentemot sydligare mål", meddelas i inledningen. Materialet har bearbetats genom databehandling. Textdelen innehåller kortfattade kommentarer till kartorna. Dessa kan indelas i två huvudgrupper. Den första består av vanliga dialektgeografiska kartor över undersökningsområdet, ofta med en infälld mer småskalig karta som i relevanta fall visar förhållandena i Nord- och Mellansverige samt på Gotland; här karteras i tur och ordning accent, kvantitet, vokalism, konsonantism, morfologi samt ordförråd och ordformer. Den andra gruppen består av dialektometriska kartor, där fr.a. Hans Goebels *Dialektometrie* (1982) har tjänat som inspirationskälla och där kartrutor med olika tät skraffering utvisar likhet mellan en viss utvald dialekt från Överkalix i norr och ner till Tierp i Uppland i söder och andra dialekter inom undersökningsområdet. Förf. lyckas väl både med att komplettera tidigare alltför fragmentariska kunskaper om dialektala förhållanden och med att bryta ny mark inom sitt ämnesområde. Han har därmed åstadkommit ett arbete som kommer att gå till den svenska dialektologins lärdomshistoria. B.P.

Nils Jörgensen, *Barnspråk och ungdomsspråk*. 241 s. Lund 1995 (*Studentlitteratur*). ISBN 91-44-46751-6. Titeln på Nils Jörgensens bok är något missvisande eftersom ungdomens språk behandlas ganska förstrött, något som förf. är väl medveten om och som också återspeglar forskningsläget. Desto tyngre väger insatserna i fråga om barnspråk. Jörgensen är ytterst väl orienterad i forskningen på området, därom vittnar bl.a. den selektiva men mycket informativa bibliografin. Han behandlar kunnigt och med gott omdöme alla väsentliga delar av barnspråket och dess utveckling: de biologiska förutsättningarna, kognition, social utveckling, kommunikativ utveckling, ordinlärning, fonetisk-fonologisk utveckling, satsstrukturell utveckling, morfologisk utveckling, metaspråklig medvetenhet, tvåspråkighet, skrivning och läsning m.m. Boken bör fungera väl som kursbok på universitetsnivå men kan också läsas med stor behållning av alla språkintresserade som kommer i kontakt med barn, både förskollärare samt låg- och mellanstadielärare och, inte minst, föräldrar. B.P.

David Kornhall, *Vers och tonaccent. Om den svenska tonala ordaccenten som poetiskt verktningsmedel*. 102 s. Göteborg 1994 (*Centrum för metriska studier*). (Skrifter utg. av Centrum för metriska studier. 4.) ISBN 91-87988-03-8. ISSN 1100-9063. I denna skrift ställs frågan om svenskans

tonaccenter och deras fördelning någonsin utnyttjas poetiskt (naturligtvis utan att skalden är medveten om att det är det han gör). Förf. visar först i en kvantitativ studie att den numera rätt glömde skalden Bertil Malmberg i en av sina diktsviter har en tydlig preferens för accent 2, vilket kan tolkas som en stilvilja. Sedan gör han kvalitativa nedslag i ett antal dikter av några olika skalder och visar på möjliga samband mellan tonaccent å ena sidan och verkets innehåll eller struktur å den andra. Han resonerar hela tiden återhållsamt och tar inte för givet att ett påvisat samband är detsamma som en påvisad effekt på läsaren. Tonaccenten är nog den prosodiska distinktion som är svårast att spåra bland de poetiska verkningsmedlen, och förf. har inte gjort det lätt för sig i sitt ämnesval. Det är emellertid svårt att avvisa alla dessa sparsmakat valda fall som verkningslösa. Starkast övertygad har anmälnaren blivit av analysen av Erik Lindegrens Pastoral-svit I, som visar att observation av tonaccenternas fördelning kan skärpa blicken för variationen i diktens bildspråk.

Att en studie som denna bara kan genomföras framgångsrikt av en forskare som förutom språkvetenskaplig akribi också kan ådagalägga förmåga till känslig poesiläsning framgår med all önskvärd tydlighet.

S.H.

Per Ledin, Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen. 213 s. Stockholm 1995 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New series 20.) ISBN 91-22-01683-X. ISSN 0562-1097. Denna avhandling undersöker textförändringar i den svenska socialdemokratiska pressen omkring sekelskiftet 1900. Under den period författaren undersöker, 1892-1912, fick den kommersiella pressen sitt genombrott i Sverige, samtidigt som arbetarrörelsen växte fram som en politisk plattform för de arbetargrupper som uppstått genom den pågående industrialiseringen och urbaniseringen. Arbetarrörelsen byggde sin organisation och agitation kring egna tidningar, som förmedlade och förstärkte den lokala arbetaropinionen, och vars redaktioner blev politiska högkvarter. Under början av 1900-talet institutionaliserades både pressen och partiet, vilket leder till textförändringarna i tidningarna.

I sin undersökning utgår förf. från ett sociokulturellt textbegrepp, där genre, diskurs och stil är viktiga ingredienser och där texten ses som knuten till en social process. Detta synsätt leder till att förhållandet mellan form och funktion problematiseras, och förf. kan inrikta

analysen på sådana textuella och språkliga former som antas fylla centrala sociala funktioner i de undersökta texterna. Undersökningsmaterialet utgörs av ett antal socialdemokratiska och borgerliga tidningsnummer från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Efter det inledande kapitlet, där förf. presenterar de teoretiska frågeställningarna och sitt huvudmaterial, följer ett kapitel där begreppet genre står i centrum. Mot bakgrund av en översikt över hur genrebegreppet de senaste åren diskuterats i en rad olika discipliner försöker förf. ringa in betydelsen hos genre så att begreppet kan användas för de tidningstexter som han undersöker. Enligt författarens synsätt har genren till uppgift att foga in en text i en tradition och knyta den till en social process; detta medför bl.a. att genrebegreppet har en inbyggd dynamik så till vida att det förändras över tid, i takt med att de situationer där en genre tas i bruk förändras. Förf. använder ett kapitel för att belysa hur genresystemet i de socialdemokratiska tidningarna förändras under den undersökta perioden. De genrer som främst vinner mark är nyhet och notis, vilka tillsammans mer än fördubblar sin andel av materialet mellan 1892 och 1912. Det telegrambaserade materialet ökar, rubriksättningen blir modern och tilldelas 1912 nästan uteslutande nyhetsmaterialet, och delgenren idrott får under perioden en egen avdelning. Däremot försvagas under perioden opinionsmaterialet och det litterära materialet.

I två kapitel skärskådar förf. närmare hur genren lokalnyhet utvecklas: han tar här upp både textstrukturens och stilens utveckling. Medan de socialdemokratiska tidningarna vid undersökningsperiodens början både vill förmedla nyheter och agitera är de borgerliga tidningarnas lokalnyheter från denna period mer inriktade på att återge olika myndigheters åsikter; under perioden förlorar arbetardiskursen i de tidigaste socialdemokratiska tidningarna mark, främst till en myndighetsdiskurs men också till en journalistisk diskurs. Utvecklingen innebär en standardisering och likriktning mellan socialdemokratisk och borgerlig press. Samtidigt förändras stilen i de socialdemokratiska tidningarnas lokalnyheter, en förändring som speglar övergången från en muntlig till en skriftlig offentlighet.

Den utveckling förf. belagt inom genren lokalnyhet belyser han ytterligare genom att studera hur genren mötesreferat förändras under perioden. Resultatet visar att genren förlorar kontakten med en lokal och muntlig arbetaroffentlighet och allt starkare knyts till etablerade institutioner i en skriftlig offentlighet. Samtidigt blir framställningen allt mer distanserad, monologisk och standardiserad.

I ett avslutande kapitel diskuterar förf. resultatet av sina undersökningar. Ett viktigt resultat är att den socialdemokratiska och borgerliga pressen likriktas under perioden. Som förf. påpekar rör det sig om ömsesidiga övertaganden och omformanden, där den socialdemokratiska pressen är ledande i vissa avseenden, den borgerliga i andra.

Ledins avhandling är i flera avseenden ett viktigt arbete, som inte minst metodiskt bör få konsekvenser för framtida textforskning. Studien visar klart det fruktbara i att inventera de genrebeteckningar som språkbrukarna använder innan man etablerar en korpus, som f.ö. bör bestå av hela texter, och den visar också att den sociala process som genren är en del av bör beskrivas så att texternas sociala inbäddning kan klargöras. Mot denna bakgrund kan sedan olika språkliga variabler studeras och deras funktion klargöras. C.P.

Helmer Lång och Sten-Bertil Vide, Skånsk-svensk-dansk ordbok från A! till Örrrk!. 112 s. Höganäs 1995 (Litteraturtjänst; distr.: MW-reklam Marianne Wolff). ISBN 91-85998-39-7. Föreliggande ordlista, som utges i regi av Skånska akademien, baserar sig enligt förordet huvudsakligen på materialet i Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Dessutom har en hel del skånsk dialektdiktning excerperats. Som uppslagsformer har valts s.k. skånska former; därefter meddelas för varje ord svenska och danska motsvarigheter.

Ordlistan kan säkert fungera utmärkt som underhållning för lekmän och har en avsevärt högre kvalitet än Ohlmarks' skånska ordbok, men den kan knappast sägas vara tillfredsställande från vetenskaplig synpunkt. Förutsättningen för att man skall kunna använda dialektformer som uppslagsord — vilket under alla omständigheter ändå är olämpligt — är att den beskrivna dialekten är enhetlig, något som författarna är väl medvetna om inte är fallet när det gäller skånemålen (formuleringen s. 3 i förordet, att den "splittring i olika dialekter, som börjat redan under den danska tiden, har efter 1658 gått vidare", döljer dock det faktum att de viktigaste dialektskillnaderna i skånemålen har sina rötter i medeltiden). Den eftersträlvade ljudenliga stavningen är långt ifrån alltid konsekvent. Redan på själva ordlistans första sida finner man *åker* helt korrekt skrivet *Agår*, medan *åkerhöna* 'nyckelpiga; raphöna' skrivs *Agerhöna*. Efter skrivs, riktigt, med initialt *ä*, *Ätte-*, i *eftersnar* 'efterklok', men med *e*, *Etter-* (för det korrekta *ättår-*), i *efterhöst* 'senhöst'. *Dänka* 'stänka vatten' anges ha uttalet *dännka*; det korrekta är givetvis *dängka*. "Uttalsvariationen i olika skånska dialekter förtecknas i regel icke", meddelas i förordet. Man frågar sig varför men

kan inte undgå misstanken att en medveten strävan att framställa skånemålen som enhetligare än vad de verkligen är kan ligga bakom. Den summariska redogörelsen i förordet för skilda dialektala drag i de olika skånemålen ger inte särdragen rättvisa. Den sydsåkanska muljeringen och "norrländska förmjukningen" förbigås exempelvis helt. De lämnade exemplen på luckor och inkonsekvenser kan tyvärr mångfaldigas. B.P.

MISS. Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. 6–11. 63+41+63+38+175+122 s. Göteborg 1995 (Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet). ISSN 1102-4518. I denna serie av småskrifter har under året sex nummer utkommit. Anna Gunnarsdotter Grönberg skriver om den isländska översättningen av Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta (nr 6), Benjamin Lyngfelt om meningslängd och satskonnektion i Dagens Nyheter 1965–1994 (nr 7), Kerstin Paulsson om dialektala växtnamn från Hålda socken i Bohuslän (nr 8), Roger Källström om olika möjligheter att analysera svenskans genussystem (nr 9) och Monica Reichenberg Carlström om invandrarelever och språket i gymnasiets SO-böcker (nr 10), medan nr 11 är en samling småstudier om språk och kön gjorda i samband med ett seminarium lett av Deborah Cameron. S.H.

Nationalencyklopedins ordbok. Första bandet. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. XVIII + 654 s. Höganäs 1995 (Bra Böcker). ISBN 91-7024-953-9 (konstläderband (band 1)), 91-7119-971-3 (halvfranskt band (band 1)), 91-7119-970-5 (konstläderband (band 1–3)), 91-7119-975-6 (halvfranskt band (band 1–3)). Nationalencyklopedins ordbok, NEO, ska utkomma i tre band i samma format och med samma layout som den svenska Nationalencyklopedin, vars utgivning nu är i det närmaste fullbordad. Totalt kommer ordboken att omfatta cirka 2 000 sidor, på vilka omkring 137 000 språkliga enheter definieras (ca 68 000 uppslagsord, ca 90 000 språkprov). NEO är utarbetad av en forskningsgrupp vid Språkdata i Göteborg under ledning av Sture Allén; denne ledde tidigare arbetet med *Svensk Ordbok*, och i vissa fall har NEO samma ordförklaringar som denna.

Likt de flesta andra ambitiösa ordböcker ger NEO uppgifter om ordens stavning, uttal, avstavning, betydelse och konstruktionssätt; därtill kommer att NEO också anger hur orden är besläktade, varifrån de kan härledas och när de första gången dyker upp i svenskan. Dessa uppgifter gör NEO extra värdefull, liksom det faktum att redaktionen

medvetet strävat efter att få med ord som är nya i svenskan och tidigare inte förtecknats i ordböcker. Ordboken verkar mycket användbar och behovet av en mindre påkostad och mer lätthanterlig utgåva lär snart uppstå. C.P.

Rannsakingar efter antikviteter — ett symposium om 1600-talets Sverige. Redaktörer: Evert Baudou och Jon Moen. 209 s. Stockholm 1995 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien). (Konferenser 30.) ISBN 91-7402-246-6. ISSN 0348-1433. Med hjälp av prästerskapet och civila ämbetsmän genomfördes under perioden 1667–93 en inventering av de fasta fornlämningarna i Sverige och Finland. Det stora materialet har i Vitterhetsakademiens regi utgivits i en vetenskaplig utgåva i tre delar, 1960, 1969 och 1992. Ännu saknas en kommentar till materialet. Som förberedelse till en sådan ordnade Vitterhetsakademien ett tvärvetenskapligt symposium om rannsakingarnas vetenskapliga betydelse hösten 1993; de flesta uppsatserna som ingår i den här anmälda volymen presenterades ursprungligen på detta symposium. Till detta kommer två uppsatser om de tidiga danska fornminnesinventeringarna och en artikel om det svenska lantmäteriets verksamhet i Pommern omkring 1700.

Ur språklig synvinkel är rannsakingarna intressanta dels för studiet av ort- och personnamn, dels p.g.a. att de skrevs under en begränsad tid av personer med samma utbildningsgrad, och således ger en inblick i hur språket hos dessa skribenter tedde sig vid 1600-talets slut. Endast tre av de sjutton artiklarna behandlar emellertid språkliga ämnen: Helmer Gustavsson skriver om den epigrafiska relevansen hos de runinskrifter som omnämns i rannsakingarna, Bengt Pamp redovisar några språkliga iakttagelser i de sydsvenska rannsakingarna — de skåneländska texterna visar sig t.ex. nästan alla vara skrivna på ren danska — och Sven Lange ger några synpunkter på rannsakingarnas språk och stil och skisserar ett tänkt forskningsprogram där språket i rannsakingarna bl.a. jämförs med språket i predikningar och i kanslispråk från samma tid. Av övriga uppsatser i volymen märks Nils-Gustaf Stahres inledande artikel om rannsakingarnas förlopp, Berta Stjernquists synpunkter på de skånska prästrelationernas informationsvärde, Nils-Arvid Bringéus redogörelse för rannsakingarnas värde som folkloristisk källa, samt Mats Burströms arkeologiska perspektiv på rannsakingarna. C.P.

Solveig Strömman, *En term — två språk. Studier i fackslang*. 74 s. Vaasa 1995 (Vaasan yliopiston julkaisuja). (Proceedings of the University of Vaasa. Research Papers. Tutkimuksia No 191. Språkvetenskap 29.) ISBN 951-683-551-1. ISSN 0788-6667 (Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia.), 0788-6691 (Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia. Kielitiede.) I denna lilla studie av hur tvåspråkigheten i praktiken fungerar undersöker förf. fackslangen inom fyra avdelningar i olika företag och inom fem små tryckerier med såväl svenskspråkig som finskspråkig personal. Studien är en uppföljning av tidigare studier av tvåspråkighet i företag som förf. genomfört, se författarens "Två språk på arbetsplatsen" (anmäld nedan). Särskilt har förf. intresserat sig för termer som används vid samtal på svenska: dessa är ofta finska, men även svenska termer förekommer. Förf. konstaterar att de språkliga relationerna inom ett företag har en viss inverkan på slangens termförråd men att språkmiljön utanför företaget är en annan viktig faktor. I vissa fall lever finska slangtermer kvar från tidigare perioder med fler finskspråkigt anställda. I bilagor presenterar förf. gemensamma termer som är facktermer på finska resp. svenska, och gemensamma termer som är slangtermer på finska resp. svenska, eller på vardera språket, samt förfinskade svenska ord som används som slangtermer då man talar finska. I en särskild bilaga presenteras termer med en svensk och en finsk del, som t.ex. *kalvoapparat* 'arbetsprojektor' eller *tuppiskarv* 'toppskarv'.

C.P.

Solveig Strömman, *Två språk på arbetsplatsen. Status och förändring*. 395 s. Vasa 1995 (Universitas Wasaensis). (Acta Wasaensia. 44. Språkvetenskap. 7.) ISBN 951-683-581-3. ISSN 0355-2667, 1235-791X. Här redovisas en undersökning av språkbruket på tre företag i Vasa, vilka alla internt är tvåspråkiga fastän ett av dem officiellt är svenskt, ett annat tvåspråkigt och det tredje finskt. I vissa delundersökningar ingår också fem små tryckerier, varav fyra svenska. Metoden utgörs främst av omfattande, noggrant utformade enkäter med hög svarsprocent. På ett av företagen har en longitudinell studie kunnat göras (1978, 1981 och 1991).

Undersökningen bekräftar i stor skala den vanliga iakttagelsen att finska används i kontakter mellan språkgrupperna, även om båda grupperna får anpassa sig mer till arbetsplatsens officiella språk i frågor som rör arbetet än eljest, och även om t.ex. förmän står under rätt stark press att vara aktivt tvåspråkiga. I sina slutord uttrycker förf. inte helt oväntat sina bekymmer över svenskans vikande positioner. En

rikssvensk läsare slås snarast av hur långsam denna reträtt är, liksom av tendenserna till ökade kontakter med och kunskaper i svenska hos de finskspråkiga. Likaså är den positiva inställningen till det andra språket och dess bärare ett genomgående och frapperande drag. På det officiellt finska företaget tyckte t.ex. 57 % av de finskspråkiga att man skulle övergå till tvåspråkiga cirkulär i stället för de förefintliga som enbart var avfattade på finska.

Lite för sig står en kartläggning av fackslangen, den arbetsplats-specifika jargongen. Här pågår en inbrytning av finskt språkstoff i den lokala svenskan, medan de svenska inslagen i den finska fackslangen till större delen har inkommit redan för några tiotal år sedan, när svenskan (på det företag som undersökts) var helt enarådande som officiellt språk. S.H.

Siv Strömquist (red.), Läroboksspråk. Om språk och layout i svenska läroböcker. 195 s. Uppsala 1995 (Hallgren & Fallgren). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 26.) ISBN 91-7382-728-2. Här har samlats fyra uppsatser kring temat språk i svenska läroböcker. Björn Melander gör en historisk översikt över den svenska läroboksforskning som har språklig inriktning. Ulla Ekvall redovisar en granskning av parallella avsnitt om naturkunskap i tre läroböcker för årskurs 4. Hon finner dem dåligt strukturerade, textlingvistiskt ibland nästan absurda, medan bruket av stilmedel för att väcka intresse får godkänt. Lars Melin studerar bl.a. den grafiska utformningen av två läroböcker i samhällskunskap för högstadiet. Han finner att deras fördelning av texten på olika grafiska textslag (brödtext, kursiv text, faktaruta, tonplatta, bildtext, uppgifter) bara till viss del har samband med olika språklig funktion. Däremot verkar texterna ha en fungerande textbindning, även om frånvaron av sammanbindande konjunktioner, subjunktioner och adverb noteras som en lite märklig egenhet för genren. Carin Sandqvist jämför läroböcker i historia från 1950-talet (gymnasium, realskola) respektive 1980-talet (gymnasium, grundskola): ett av hennes resultat är att samtliga fyra böcker har en hög informationstäthet, i höjd med uppslagsbäckers. S.H.

Margareta Westman, Språkets lustgård och djungel. 239 s. Stockholm 1995 (Norstedts). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 79.) ISBN 91-1-93522-X. Professor Margareta Westman, chef för Svenska språknämnden, presenterar här en populär bok om språket från olika aspekter: språkets ursprung, hur ett nationalspråk egentligen skall definieras,

engelskans roll i nusvenskan, ordbildning och ordförråd, syntaktiska frågor, språket och verkligheten, dialekter, sociolekter och "kronolekter" (en inte helt lämplig term för generationsbetingade språk), språkets variationer i skrift m.m. Det ligger i sakens natur att förf. rör sig med störst säkerhet och auktoritet inom områden som har med hennes egen yrkesutövning att göra; i en del övriga ämnen hade man kanske önskat sig en lite mer fördjupad framställning. En klar brist är frånvaron av litteraturhänvisningar. "Ingen lärobok utan en bok för lust och läsning", står det på omslagets baksida. Må vara; men nog är det lite orättvist mot de nu anonyma forskare vilkas resultat boken utnyttjar och mot de läsare som hade velat veta något mer om ett speciellt ämne att bibliografiska uppgifter saknas. Ett urval boktitlar hade inte nämnvärt fördyrat framställningskostnaderna. Här hade Nils Jörgensens ovan anmälda bok om barn- och ungdomsspråk kunnat tjäna som föredöme.

B.P.

*

Olof Brattö, Personnamn i Bohuslän. III: Efternamnet. 131 s. Göteborg 1995 (eget förlag). Olof Brattös tidigare arbeten om personnamn i Bohuslän finns anmälda i ANF 108 (1993): 220 och 110 (1995): 268. Här kommer nu en ny del, som behandlar släktnamnen. Som förf. meddelar i förordet rör det sig till största delen om tidigare publicerade uppsatser i tidskrifter och tidningar som nu ges ut, i vissa fall omarbetade och kompletterade. Förf. inleder med en översikt över släktnamnsskicket i hela Bohuslän men koncentrerar därefter framställningen till att gälla förhållandena i de sju socknarna i Morlanda pastorat. Materialet han använder utgörs av jordeböcker och mantalslängder samt husförhörlängder och andra slags kyrkoböcker. Namnen grupperas i *-son*-namn, borgerliga namn och soldatnamn. Undersökningen sker under hänsynstagande till sociala skiktningar och till skillnaderna mellan in- och kustland.

B.P.

Bertil Flemström, Ortnamnen i Jämtlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 3. Bräcke kommun. Bebyggelsenamn. 102 s. + 2 opag. s. Uppsala 1995 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) ISBN 91-85452-20-3. ISSN 0349-4381. Jämtlandskännaren Bertil Flemström ger nu ut en andra del i OAU:s Jämtlandsserie. Bräcke kommun innefattar socknarna Bodsjö, Bräcke, Håsjö, Hällesjö,

Nyhem, Revsund och Sundsjö och innehåller flera intressanta och svårtolkade namn, bl.a. *Finnäs*, *Gimdalen*, *Hosjö*, *Hunge* och *Tavnäs*. Namntolkningarna är som man kan vänta goda och omdömesgilla. Beträffande just namnet *Tavnäs* hade man dock velat ha ett något tydligare resonemang kring olika alternativ. B.P.

*Gösta Franzén och Svante Strandberg, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 16. Memmings härad. Bebyggelsenamn. 73 s. Uppsala 1995 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) ISBN 91-85452-21-1. ISSN 0349-4381. Memmings härad omfattar tre socknar: Borg, Kimstad och Kullerstad. Professor emeritus Gösta Franzén ansvarar i denna nya del i Ortnamnsarkivets i Uppsala Östergötlandsserie för behandlingen av häradsnamnet och namnen i Borgs socken, dåvarande förste arkivarien, numera professor Svante Strandberg, för resten. Häftet innehåller flera intressanta namn, bl.a. själva häradsnamnet, som troligen är en bildning till fsv. *miædhm* 'höft', väl med syftning på en sträcka av Motala ström, *Fjättersund*, där förleden kan vara ett **fæet(i)* 'vadställe', och *Skrumlösa*, som förmodas innehålla ett ljudbeskrivande ånamn **Skruma*, till en motsvarighet till fvn. *skrum* 'skryt, löst prat'. Möjligheten att anknyta till det **skrum-* 'något som är skrymmande' som kan ingå i det skånska *Skrumberga* nämns inte. B.P.*

Bertil Karlsjö i samverkan med Göran Hallberg, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Skånes och Blekinges riksgrens. Dokumentation av de två danska landskapens gräns mot svenska Småland. 169 s. Lund 1995 (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. 8.) ISBN 91-970485-6-9. ISSN 0348-6702. I denna utgåva från Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund svarar Bertil Karlsjö för huvuddelen av arbetet och Göran Hallberg för namntolkningar och namnkommentarer. Som framgår av titeln är det väsentligen den gamla riksgränsen mellan Småland å ena sidan samt Skåne och Blekinge å den andra som avhandlas, men i ett kortare inledande avsnitt undersöks också riksgränsen mellan Halland och Småland. Äldre källor som har utnyttjats är 1554 års svenska gränslista, 1555 års danska gränsbestämning, 1603 års svenska gränslista, gränsskillnadskarta 1650, Gerhard von Buhrmans karta över Skåne 1684, lantmätare Assar Rohmans karta över Sunnerbo härad i Småland 1685 och uppmätning av Kronobergs läns gräns 1742–1746. Boken har väl främst

värde för hembygdsintresserade och lokalhistoriker, men de många namntolkningarna gör att också namnforskare kan ha utbyte av den.

B.P.

Inger Larsson, Dåpp Inger, Tupp Lars och Jacobs Olof. Om gårdsnamn i Nås socken i Dalarna. 82 s. Uppsala 1995 (distr.: Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning. 21.) ISBN 91-554-3559-9. ISSN 0349-3075. Termparet *gårdnamn-gårdsnamn* har, föga överraskande, vållat en viss begreppsförvirring. *Gårdnamn* är väl normalt entydigt: 'namn på en gård(splats)', medan *gårdsnamn* kan vara både en bebyggelse- och en personbeteckning. I den här föreliggande undersökningen fokuseras intresset på gårdsnamn som personbeteckningar (förutom i själva avhandlingen refereras den ännu inte helt klagörande diskussionen kring termen i en exkurs). I bokens första huvudavsnitt analyseras olika gårdsnamnstyper (soldatnamn; enbart förnamn och förnamn i kombination med annan förled; ursprungs-betecknande namn; yrkesbetecknande namn; övriga namn). Det visar sig att s.k. flexionspatronymika — mans- eller kvinnonamn i genitiv — dominerar och att de nybildas från 1600-talet till slutet av 1800-talet. Det andra huvudavsnittet avhandlar relationen mellan namn och släkt. De namn som anger släktskap genom framförställda flexionspatronymika går oftast i arv, likaså gårdsnamn bildade till ett gammalt soldatnamn och sådana som anger ursprung, medan namn som syftar på ett yrke eller en egenskap hos den ursprunglige namnbäraren kan ärvas men inte behöver göra det. Det tredje och sista huvudavsnittet tar upp förhållandet mellan namn och gård. Det framkommer bl.a. att den som bor kvar på gården, oftast en son, brukar ära namnet, medan en man som flyttar till en gård där hustrun äger egendomen tenderar att byta gårdsnamn.

Boken är i allt väsentligt redigt disponerad och avhandlar ett intressant ämne. Den hade dock vunnit på ett register över de diskuterade namnen.

B.P.

Aino Naert, Ortnamn i språkkontakt. Metoddiskussion med utgångspunkt i ortnamnsskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde. 238 s. Uppsala 1995 (distr.: Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Acta Germanica. Arkiv för germansk namnforskning. 20.) ISBN 91-554-3468-1. ISSN 0349-3075. Ortnamnen i de finsk-svenska kontaktområdena i Finland har varit och är fortfarande föremål för

namnforskarnas livliga intresse; det räcker med att för äldre tider nämna forskare som T. E. Karsten, Ralf Saxén och Heikki Ojansuu och för yngre namn som Lars Huldén, Airi Kartano och Ritva Liisa Pitkänen. Här görs ett försök till en ingående beskrivning av onomastiska interferensfenomen i ett begränsat område, nämligen Nagu socken i Åboland. Avhandlingen meddelar i det andra kapitlet en översikt över äldre forskning i ämnet såväl i Finland som i övriga Norden och tar även hänsyn till utomnordisk forskning — det är särskilt undersökningar i Schweiz och f.d. Östtyskland som härvidlag beaktas. Kapitel tre, "Riktlinjer för en kritisk analysmetod", ger bl.a. en analys av interferens mellan finska och svenska, med en uppdelning på ett fonematiskt plan, ett morfematiskt — hit förs egendomligt nog stavelsestrukturella frågor —, ett syntaktiskt och ett lexikaliskt. I bokens fjärde och viktigaste kapitel, "Tillämpning av analysmetoderna", används de två kontaktspråkens, nagusvenskans och sydvästfinskans, särdrag med avseende på stavelsekvantitet, apokope och synkope samt vokal- och konsonantsystem för en närmare analys av ortnamnen i socknen. Namnsluten (t.ex. *-l(a)/-l(ä)*, *-ap(a)*, *-jär(v)*, *-lot*, *-ok*) får en särskild undersökning. Den ambitiösa avhandlingen kommer säkerligen att positivt påverka framtida nordiska undersökningar i ämnet. B.P.

Den 7. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 19. november 1993. Stadnamn og kulturlandskapet. Redigert av Margit Harsson — Botolv Helleland. 172 s. Oslo 1995 (Avdeling for namnegransking, Universitetet i Oslo). ISSN 0801-7956. Relationerna mellan ortnamnen och kulturlandskapet är en fråga som länge har intresserat namnforskarna och som i senare tid har kommit i fokus även i historiska, antikvariska, arkeologiska och etnologiska kretsar. Ett vittnesbörd om detta är den konferens i ämnet som hölls i Oslo 1993 och vars handlingar nu har kommit ut. Bland artiklarna märks främst Jan Paul Strid, "Skottskog och lövtäkt i ortnamnens ljus", Christian Keller, "Et arkeologisk syn på bosetningsutvikling og stedsnavn", Arne Lie Christensen, "Etnologens kulturlandskap", och Visar Asheim, "Kulturlandskapet på østsiden av Oslofjorden sett av en landskapshistoriker". Ett uppseendeväckande bidrag levereras av Leiv Olsen, som i vissa ortnamn på Finn- vill se spår av samisk aktivitet långt ner i Sydnorge, något som dock betvivlas av Jørn Sandnes i dennes avslutande kommentarer.

I Vidar Asheims bidrag utlovas s. 98 en illustration som dock tycks ha slarvats bort. Birger Nesholm avslutar sin artikel om kulturlandskap och ortnamn i de norska finnskogarna med en hänvisning till Tuula

Eskelands år 1994 utkomna *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene*, medan Tuula Eskeland själv i sin skildring av de finska ortnamnens vittnesbörd om kulturlandskapets utveckling i samma område beskriver sin avhandling som ett *work in progress*, betitlat *Navngivning og navnetradering i et norsk-finsk språkbrytningsområde*. Här och på en del andra håll hade redaktörerna kunnat varit mer observanta. B.P.

Hans Ringstam, Fastighetsbeteckningsreformen. 69 s. Gävle 1995 (Lantmäteriverket i Gävle). (Ortnamn och ortnamnsvård. 4. LMV-Rapport. 1995:19.) ISBN 91-7774-060-2. ISSN 1103-0054 (Ortnamn och namnvård), 0280-5731 (LMV-Rapport). Arbetet med nya former för fastighetsbildning och fastighetsregistrering startade i början av 1960-talet och kom att slutföras först 1995, då de sista områdena togs i rättslig drift. De ursprungligen föreslagna reformerna kom, på grund av de befarade negativa konsekvenserna för många kulturhistoriskt värdefulla ortnamn, att väcka häftig opposition — främst var det hembygdsrörelsen och Riksantikvarieämbetet som reagerade, medan sakkunskapen, representerad fr.a. av ortnamnsarkiven, förhöll sig mer avvaktande. I den här koncisa skriften skildras de olika turerna kring reformen och dess genomförande. Den har självfallet sitt speciella värde för den som i likhet med anmälaren tog aktiv del i processen men har också sitt givna intresse för ortnamnsforskare, språkvårdare och medlemmar i hembygdsrörelsen. B.P.

Slektsnamn i Norden. Rapport frå NORNA:s tjueførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. Redigert av Kristoffer Kruken. 233 s. Uppsala 1995 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 58.) ISBN 91-7276-056-7. ISSN 0346-6728. Den allt vitalare nordiska personnamnsforskningen manifesteras bl.a. i denna kongressrapport från ett NORNA-symposium i Oslo 1992. Ämnena spänner över vida fält. Kristin Bakken för i sitt bidrag en intressant debatt om frågor kring lexikalisering och proprialisering, Eva Brylla skisserar de svenska släktnamnens utveckling under 1900-talet, Svante Strandberg analyserar förhållandet mellan västgötska personnamn, hemmansnamn och släktnamn, och i en undersökning av norska släktnamn bildade av gårdnamn tar Gudlaug Nedrelid upp liknande frågor. De nämnda bidragen kan räcka som exempel på den välredigerade bokens rika innehåll. B.P.

Guðrun Utterström, Dopnamn i Stockholm 1621–1810. 155 s. Uppsala 1995 (distr.: Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för germansk namnforskning. 19.) ISBN 91-554-3454-1. ISSN 0349-3075. Syftet med denna undersökning är att få fram de faktorer som förvandlade Stockholms medeltidspräglade statiska dopnamns seder under 1600-talet till ett modernare och mer dynamiskt namnskick. Materialet hämtas från dopböckerna under perioderna 1621–1650, 1660–1710, 1720–1760 och 1770–1810 i Hovförsamlingen, S:t Jakobs församling och Finska församlingen. Av framställningen framgår att det förändrade namnskicket delvis beror på invandringen, som givetvis förde med sig åtskilliga nya namn, men även på det utifrån införda flernamnssystemet, vilket medförde att barnen kunde få namn inte bara efter en anhörig — sonen oftare efter fadern än dottern efter modern — utan också efter barnets faddrar, vilka hos de lägre klasserna med förkärlek hämtades från de högre stånden. Utan någon förbindelse i övrigt kunde också kungliga personers namn användas. Självfallet hade också namnmodets skiftningar sin betydelse.

I nio omfattande tabeller i slutet av boken redovisas en stor del av den grundval som resultaten vilar på. Övriga tabeller om bl.a. namnens skiftande stavelsestruktur återfinns inne i texten. B.P.

Författarna

- Bonner, Maria*, professor, University of Minnesota, Department of German, Scandinavian and Dutch, 205 Folwell Hall, 9 Pleasant Street S.E., Minneapolis MN 55455-0124, USA
- Brink, Lars*, professor, Háskoli Íslands, Suðurgötu, IS-101 Reykjavík, Ísland
- Einarsson, Jan*, höskolelektor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, S-223 62 Lund, Sverige
- Grimstad, Kaaren*, professor, University of Minnesota, Department of German, Scandinavian and Dutch, 205 Folwell Hall, 9 Pleasant Street S.E., Minneapolis MN 55455-0124, USA
- Hellberg, Staffan*, professor, Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk, S-106 91 Stockholm, Sverige
- Heller, Rolf*, Dr., Lene-Voigt-Straße 4/748, D-04289, Leipzig, Tyskland
- Johansson, Karl G.*, fil. kand., Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, S-412 98 Göteborg, Sverige
- Kroesen, Riti*, Dr., Apollolaan 428, 2324 CE Leiden, Holland
- Motz, Lotte*, professor, 16 Bedford St, Oxford OX4 1SU, England
- Pamp, Bengt*, docent, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Helgonabacken 14, S-223 62 Lund, Sverige
- Platzack, Christer*, professor, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, S-223 62 Lund, Sverige
- Wendt, Bo-A.*, doktorand, Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, Helgonabacken 14, S-223 62 Lund, Sverige

MEDDELANDE

Till nya ledamöter av redaktionskommittén för Arkiv för nordisk filologi efter Valter Jansson, som avlidit, samt Sigurd Fries, Lars Huldén och Allan Karker, vilka alla tre efter fyllda 70 år frånträtt uppdraget, har från och med 1996 utsetts professorerna Lars-Erik Edlund, Umeå, Lennart Elmevik, Uppsala och Ann-Marie Ivars, Helsingfors samt universitetslektor, mag. art. Britta Olrik Frederiksen, Det arnamagnæanske Institut, København.

Lund i maj 1996

Bengt Pamp och *Christer Platzack*